Hymnologi

Nordisk tidsskrift

udgivet af Salmehistorisk Selskab og Nordhymn

3|4

40. ÅRGANG, OKTOBER 2011

3|4

HYMNOLOGI – **Nordisk tidsskrift** overgår i 2012 til *peer-review*, hvorfor videnskabelige artikler, der er blevet bedømt, udskilles i en afdeling for sig. Indholdsfortegnelsen i dette nummer er prøveopdelt på lignende måde, men uden at der er foretaget bedømmelse.

Redaktør: Ove Paulsen, Hoffmannsvej 20 3. tv., DK-8220 Brabrand. Tlf.: (+45) 26 21 19 43. E-mail: paulsenove@gmail.com

Sekretariat: Teologisk Pædagogisk Center, Kirkeallé 2, DK-6240 Løgumkloster. Att.: Helle Sangild Qvist. Tlf.: (+45) 74 74 32 13. E-mail: tpc@km.dk.

Redaktørens særlige rådgivere:
Peter Balslev-Clausen, adjungeret professor, ph.d. E-mail: pbc@teol.ku.dk
Eberhard Harbsmeier, adjungeret professor, rektor for Teologisk Pædagogisk Center. E-mail: ebh@km.dk
Kirsten Nielsen, professor em., dr. theol. E-mail: KirstenN@post.tele.dk

Redaktørens faglige referencegruppe:
Litteratur: Steffen Arndal, adjungeret professor, dr. phil. E-mail: arndal@litcul.sdu.dk
Inger Selander, docent, fil. dr. E-mail: inger.selander@litt.lu.se
Musik: Ole Brinth, rektor. E-mail: jorb@km.dk
Birgitte Ebert, domorganist. E-mail: beb@km.dk
Teologi: Jørgen Kjærgaard, lektor, stiftskonsulent, adjungeret professor. E-mail: jkj@km.dk
Jens Lyster, dr. theol. h. c. E-mail: jenslyster@gmail.com

Redaktørens nordiske referencegruppe:
Finland: Anna Maria Böckerman, teol. dr. MuL., e-mail: am.bockerman@evl.fi
Erkki Tuppurainen, professor em., mus. dr., e-mail: erkki.tuppurainen@fimnet.fi
Island: Einar Sigurbjörnsson, professor, teol. dr., e-mail: eisig@hi.is
Norge: David Scott Hamnes, rådgiver, ph.d., e-mail: dsh@kirken.no
Sverige: Anna Jönsson Evertsson, teol. dr., e-mail: Anna.Evertsson@tele2.se

Krav til manuskripter
Manuskripter indsendes som attachment til e-mail i almindelig Word-format (*.doc eller *.docx). Bemærk venligst: Manus må ikke indeholde speciel typografi, indlejrede billeder eller HTML-koder. Noter anføres som slutnoter. *Billeder* mailes separat som JPEG (.jpg), TIFF (.tif) eller PSD (.psd) og skal måle mere end 1024 px på hver led. Alle noder sendes som billeder.
Publikationssprog: *Dansk, norsk(bokmål/nynorsk) og svensk, samt engelsk og tysk.*

Forordet er flyttet til næste side

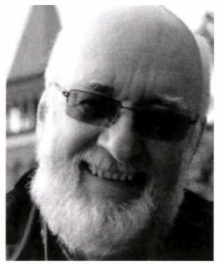

Forord

af ***Ove Paulsen,***
redaktør

Internationale Arbeitsgemenischaft für Hymnologie (IAH) har under sin *Tagung* i Timişoara, Rumænien, 29. juli valgt **Jørgen Kjærgaard** til præsident. Norden repræsenteres herefter af **David Scott Hamnes**. IAHs nye *Vorstand* består af følgende:
Præsident: Jørgen Kjærgaard (DK)
Vicepræsident: Maria Pfirrmann (NL)
Sekretær: Barbara Lange (DE)
Øvrige bestyrelse: Elisabeth Fillmann (DE), Ansgar Franz (DE), Piotr Tarlinski (PL), Andreas Marti (CH), John Barnard (UK), David Scott Hamnes (NO), Réka Miklós (AT). (Kilde: Liturgisk Senters hjemmeside (www.liturgisksenter.no)).

Redaktionen ønsker Jørgen Kjærgaard og David Scott Hamnes hjerteligt tillykke med valget og håber på fortsat godt og frugtbart samarbejde.

16. juni havde Jørgen Kjærgaard desuden taget initiativ til Dansk Hymnologisk Netværk med henblik på at styrke og inspirere interessen for dansk hymnologi.

Et spørgsmål blev rejst angående Peter Balslev-Clausens artikler i sidste nummer. Spørgsmålet var, om der var sket brud på copyright, idet artiklerne tidligere havde været trykt i *Martin Luthers psalmer i de nordiska folkens liv*, Lund 2008. Jeg gennemgik minutiøst teksterne, brevvekslede og talte med forfatteren, men fandt, at artiklerne var så stærkt omarbejdede, at offentliggørelsen ikke kunne krænke copyright. Til gengæld må jeg med skam sige, at min egen bemærkning i forordet til nr. 1-2, om at artiklerne ikke før havde været offentliggjort, var rent vrøvl og sludder. Jeg begriber helt enkelt ikke, hvordan det er kommet ind i mit hoved.

Artiklerne i dette hefte er delt i tre grupper. Der er *Fra Nordhymns og NHFs nordiske salmeseminar i Trondheim 7.-8. juni 2011* med tre foredrag fra denne vigtige hymnologiske begivenhed og sammen med *anmeldelserne* er der et afsnit, jeg har kaldt *Meddelelser, værkstedsartikler og digterværksted*, som en forberedelse til en fremtid med videnskabelige artikler, som er fagfællebedømt, i en kategori for sig, og værkstedsartikler af forskellig art, herunder meddelelser og recensioner i et andet afsnit. Fagfællebedømmelsen søges gennemført i løbet af næste år.

Foruden artiklerne fra Trondheim-seminaret, som var vel tilrettelagt og gav mange nye oplysninger om det norske salmebogsprojekt *Norsk salmebok 2013*, er dette hefte præget af en

nyhed, der er lige på trapperne: en dansk samling af salmer, der er digtet til alterbogens gammeltestamentlige læsninger. Samlingen er redigeret af Holger Lissner, der selv er bidragyder, og hans og Kirsten Nielsens værkstedsartikler handler om dette arbejde.

Nordhymn indbyder igen til nordisk salmeseminar i Lund næste forår. Tidspunktet er ikke fastlagt endnu, men ventes at ligge fast kort tid efter, at dette hefte er udsendt. Der er ingen tvivl om, at dette seminar også bliver af høj kvalitet med mange nye oplysninger om salmer og salmesang. Jeg vil kunne meddele tid og lokalitet, så snart det er besluttet. Send mig en mail eller ring.

Holger Lissner har indhentet rette vedkommendes tilladelse til at bringe de citater fra private breve, der indgår i hans artikel.

Tilladelse til at bringe en stribe fra Jørgen Mogensens tegneserie "Poeten og Lillemor" er indhentet hos PIB Features A/S, Vimmelskaftet 41A, 2., DK-1161 København K, Tel. +45 3311 3010. www.pibfeatures.com. Øvrige billeder er amatørbilleder, som vi har tilladelse til at bringe, eller de er tilsendt af vedkommende forlag. Billede af biskop Henrik Christiansen ved bispevielsen i Aalborg 9. maj 2010 er hentet fra Aalborg Stifts *Flickr-side* (http://www.flickr.com/photos/aalborgstift/6162105321/in/set-72157627704415272). Fotograf: Casper Tybjerg.

Brabrand, 26. september 2011
Ove Paulsen

Henrik Christiansen
1921 - 2011

Et personligt eftermæle af ***Ove Paulsen***

Med tre Grundtvig-salmer, én af Wexels og én af H.C. Sthen tog vi afsked med Henrik Christiansen i Aalborg Budolfi Kirke torsdag den 22. september, og der blev sunget, så loftet var ved at falde ned og med en styrke, som gav mindelser om jordskælvet i 1744, hvor kirken efterfølgende måtte gennemgå omfattende reparationer.

Henrik Christiansen og jeg mødtes til min bispeeksamen en septemberdag i 1975. Bispeeksamen var ikke helt, hvad jeg havde forestillet mig. Vi talte sammen en hel dag, vi diskuterede og bølgerne gik højt, og jeg var nok noget påvirket af tidehvervsgrundtvigske advarsler mod ham, men fik allerede da indtrykket af en helt anden person. På vejen hjem havde jeg svært ved at finde vejen, men blev glad, da han efter min ordination sagde i talen til mig, at han selv havde været så træt bagefter, at han næsten ikke havde kunnet tage til Rold og vejlede et menighedsråd, der skulle vælge ny præst. Fordommene passede som sædvanlig ikke, og han blev sunget så grundtvigsk ud, og fik en så grundtvigsk tale med på vejen, af sin datter Helle Christiansen, at al denne snak blev til skamme.

I de første år derefter så vi meget lidt til hinanden, men han deltog i gudstjenesten i Sejlflod Kirke under avisstrejken i 1981, hvorfor han blev nødt til at røbe sine hensigter ved at ringe og spørge i hvilken kirke, der var gudstjeneste ½ time senere. Vi snakkede godt sammen efter gudstjenesten, og samarbejdet begyndte for alvor med min indtræden i stiftsudvalget til planlægning af stiftspræstemødet samme år. Her havde jeg sæde til 1984 og havde mange gode diskussioner med ham. Vore fortsatte meningsudvekslinger om liturgiske emner, hvor jeg sad i Kirkeligt Samfunds ritualudvalg, og han repræsenterede et mere økumenisk standpunkt, førte til at han satte mig ind i Aalborg Stifts Liturgiske Nævn i 1987. Hymnolog var han vel ikke direkte, men han havde en sjælden totalforståelse af gudstjenesten.

Op til hans afsked i 1991 arbejdede vi sammen om teksterne til den ny alterbog, der blev autoriseret i 1992. Jeg kunne bagefter med tilfredshed konstatere, at 10 % af mine forslag og modforslag havde vundet genklang. Så sent som i efteråret 2007 ringede han mig op og spurgte uddybende om artikler, jeg havde skrevet i forbindelse med det arbejde. Jeg havde glemt alt om

Biskop Henrik Christiansen (t. h.) ved bispevielsen i Aalborg, maj 2010. Foto: Casper Tybjerg/Aalborg Stift

dem, men han huskede titler, hovedsynspunkter og hvor de havde stået.

Han skrev sammen med døtrene Helle og Marianne Christiansen, og svigersønnen Ole Brinth *Højmessen i Den Danske Folkekirke* i 1999 og var rådgiver for døtrene og svigersønnen under forberedelsen af det bemærkelsesværdige arbejde *Året og Dagen* i 2005. I 2008 kom han til min afskedsfejring i Storvorde og holdt en levende og festlig tale om vores første møde, bispeeksamen og ordination, og hvad der siden var sket imellem os. Senere sendte han mig nogle venlige ord om mit hefte *Luthersalmer som liturgi i Norden*, der kom i TPCs skriftserie december 2008.

På opfordring fra Salmehistorisk Selskabs bestyrelse bad jeg ham 26. marts 2009 anmelde HYMNOLOGI i Præsteforeningens Blad, han svarede positivt og med glæde 1. marts og skrev derefter fire meget fine anmeldelser af årgangens fire hefter. Derefter bad han om at blive løst fra opgaven, som han havde udført så godt. Men det var en stor byrde at løfte og han var på det tidspunkt 88 år.

Som biskop kunne han være uenig, ja meget uenig, men han var loyal, og støttede sit fortabte får over for andre myndigheder og som sjælesorg. Ens breve blev besvaret prompte, og han fungerede meget hurtigt under telefonsamtaler. En domprovst kaldte ham "arbejdsnarkoman", men sandheden er snarest, at han var virksom. Som livsstil.

Indholdsfortegnelse

Fra Nordhymns og NHFs nordiske salmeseminar i Trondheim 7.-8. juni 2011	
Vidar Kristensen: *Arbeidet med Norsk salmebok 2013*	**105**
Þröstur Eiríksson: *Norsk salmebok 2013 i historisk perspektiv*	**115**
Ove Paulsen: *Hymnologi – Nordisk tidsskrift* og formidling i Norden	**128**
Meddelelser, værkstedsartikler og digterværksted	
P.O. Nisser: *Inge Löfström in memoriam*	**136**
Elisabet Wentz-Janacek: *Folke Bohlin 80*	**140**
Anna Maria Böckerman: *Hymnologiska hälsningar från Finland*	**143**
Holger Lissner: *To sangbøger og én i mente – en rapport fra salmeværkstedet*	**146**
Kirsten Nielsen: *Værkstedsrapport om prioritering af nye salmer til de gammeltestamentlige læsninger*	**161**
Johannes Glenthøj: *Petter Dass' "Herre Gud, dit dyre navn og ære" med indledning og fordanskning*	**166**
Recensioner	
Per Olof Nisser: *Ett samband att beakta – psalm, psalmbok, samhälle. (Inger Selander)*	**180**
Eva Maria Jensen: *Død og evighed i musikken 1890-1920. (Birgitte Søndergaard)*	**182**
Jazzgruppen Tyst: *I underværkers land, CD udgivet af Kirkefonden 2010. (BS)*	**185**
Hymnodia sacra (CD)(Ingibjörg Eyþórsdóttir)	**187**
Erik A. Nielsen: *Thomas Kingo. Barok, enevælde, kristendom. (Jens Brun)*	**191**

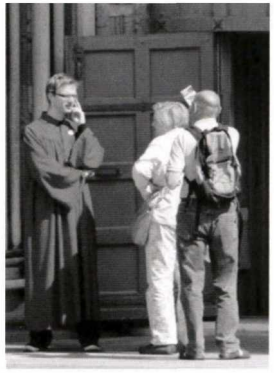

Arbeidet med Norsk salmebok 2013

Bearbeidet versjon av Foredrag holdt på Norsk hymnologisk forening og NORDHYMNs salmeseminar i Trondheim, 7. juni 2011.

av ***Vidar Kristensen***

1. søndag i advent 2013 skal en ny salmebok tas i bruk i Den norske kirke. Navnet skal fortsatt være *Norsk salmebok*, men på tittelbladet vil det antakelig stå *Norsk salmebok 2013*. Ny koralbok vil foreligge samtidig med ny salmebok.

Ny type prosess

Arbeidet med denne salmeboka har ikke skjedd helt på samme måte som med tidligere salmebøker. *Norsk Salmebok* ble godkjent ved kongelig resolusjon 29. juni 1984 – slik som tidligere norske kirkesalmebøker også har båret et godkjenningsstempel fra kongen og styresmaktene. Nå er liturgisaker, inkludert salmebok, overført til demokratisk valgte kirkelige organer, det vil si at endelig vedtak fattes av Kirkemøtet. Det er Kirkerådet som sender saksdokumentet til Kirkemøtet, etter at biskopene har uttalt seg om den teologiske læren i salmene.

Forslaget om en gudstjenestereform i Den norske kirke kom i 2003, og arbeidet ble påbegynt i 2004. Kirkerådet gav Nemnd for gudstjenesteliv oppdraget med å utvikle ny liturgi og ny salmebok. Administrasjonen i Kirkerådet nedsatte fem underutvalg, og et av disse, Underutvalg 5 (Salmebokutvalget, SU), fikk i oppdrag å arbeide med ny salmebok. Prost Tore Kopperud var leder for utvalget, seniorrådgiver Åge Haavik var sekretær.

Nye trender

SU holdt kortene tett til brystet under mesteparten av arbeidet sitt. Andre fikk i liten grad innblikk i måten det ble arbeidet på og profilen som utvalget av salmer fikk. Jeg arbeidet den gang i Kirkens informasjonstjeneste, og skulle blant annet prøve å tilfredsstille litt av folks nysgjerrighet når det gjaldt hva som foregikk på salmefronten, men det var minimalt med nyheter å formidle. SU var dårlige når det gjaldt å lage lekkasjer. De var nesten fullstendig vanntette.

Da det nærmet seg tiden for publisering av arbeidet, fikk folk utenfor vite litt mer. SU hadde lagt opp til å skape Den norske kirkes første salmeverk i to bind. Det ene bindet skulle i hovedsak romme det umistelige arvegodset av salmer i norsk

språkdrakt, det andre skulle være litt mer eksperimentelt og ta inn salmer som representerte et bredt spekter av sjangre, både tekstlig og musikalsk. Et av de mest markante trekkene var et forsøk på å hente inn tekster fra den allmenne norske og nordiske lyrikken, tekster som til dels var slik at de aldri tidligere hadde vært aktuelle i en salmeboksammenheng. Også sjangerbredden representerte noe nytt for en hovedsamebok, hvor en gav rom for gospel og spirituals, såkalt moderne lovsanger, sanger fra Taizé og Iona, og innslag fra den verdensvide kirkefamilien. Gjennom *Salmer 1997* hadde Den norske kirke fått en forsmak på noen av disse sjangrene.

Salmebok 2008

Etter at SU hadde arbeidet i fire år, kom et forslag til ny salmebok med tittelen *Salmebok 2008*. Det komplette forslaget var sammensatt av to bøker. Den ene boka inneholdt 359 salmer, med melodi til de fleste tekstene. Til sammen var det 382 tekster. Den andre boka, Salmebokforslaget 2008, supplerende materiale, inneholdt en grundig orientering om tankegangen bak arbeidet med forslaget, oversikt over hvilke salmer som var ført videre og hvilke salmer som var utelatt fra Norsk Salmebok og Salmer 1997, ulike registre og kommentarer, i tillegg til en fellskirkelig salmeliste.

Den ble sendt på høring og utprøving sommeren 2008. En lang rekke menigheter tok boka i aktiv bruk i gudstjenestene, og fikk praktisk erfaring med salmene. Denne utprøvingen har vært en viktig bakgrunn for mange av høringssvarene. Menigheter, utdanningssteder, Bispemøtet og andre institusjoner var høringsinstanser. Høringssvarene ble gjennomgått og systematisert av et høringsutvalg under ledelse av domprost Øystein Bjørdal. Dette utvalget gikk også gjennom høringsmaterialet og kom med anbefalinger til prosessen videre. En del av hovedlinjene i salmebokforslaget ble bekreftet av høringsutvalget, både når det gjaldt sjangerbredde og representasjonen av allmenn norsk og nordisk lyrikk.

Vedtak om ett bind

På bakgrunn av alt dette behandlet Kirkerådet salmeboka på nytt i mars 2010. Til dette møtet forelå det et fyldig og godt saksdokument som redegjorde for fire ulike alternativer for prosessen videre:

Modell I: Ingen ny bok
Modell II: Et salmeboktillegg
Modell III: Ny salmebok i to bind samtidig
Modell IV: Ny hovedsalmebok i ett bind

Før møtet i Kirkerådet var det ulike meninger om hvordan deler av høringen skulle tolkes, men hovedforståelsen var at høringen ikke gav grunnlag for å opprettholde forslaget om en ny salmebok i to bind.

Kirkerådet vedtok modell IV, og vedtaket lød:

1. Kirkerådet ber om at det utarbeides forslag til ny hovedsalmebok i ett bind. I denne inngår også bønnebok, liturgier og katekismen.

2. Arbeidet gjøres på grunnlag av det forslaget som er lagt frem i boken Salmebok 2008 og de synspunktene som er kommet frem i den høringsprosessen som er gjennomført.

3. Kirkerådet ber sekretariatet forberede saken for ny behandling på rådets møte i september 2011.

4. Arbeidet føres frem til kirkemøtebehandling i 2012, slik at den nye salmeboken med tilhørende koralbok kan tas i bruk høsten 2013.

Prosjektleder og prosjektgruppe

Siden Kirkerådet skulle behandle ny salmebok allerede i september 2011, måtte arbeidet organiseres på en måte som sikret god og forsvarlig framdrift, på en måte som gjorde at fris-

ten kunne holdes. Administrasjonen i Kirkerådet ansatte en prosjektleder, og nedsatte en prosjektgruppe med høy faglig kompetanse, som var i stand til å arbeide raskt uten å arbeide overflatisk. I tillegg til meg som prosjektleder, bestod gruppa av kantor Jørn Fevang, en dyktig kirkemusiker som har sitt daglige arbeid i en menighet og som har stort kontaktnett blant kirkemusikere; sokneprest Ragnhild Jepsen, en god teolog som arbeider som prest, og har erfaring fra ulike typer menigheter, både fra bygd og by, en som er vant til å arbeide med salmer til alle anledninger; stud. med og musiker Jenny Skumsnes Moe, et ungt menneske som kjenner ungdomsgenerasjonens ulike musikkuttrykk, som har musikkompetanse og som er dyktig til å uttrykke meningene sine; seniorrådgiver i Kirkerådet Åge Haavik, som representerer noe av den mest komplette innsikten i norsk hymnologi og salmebokarbeid som Norge kan by på.

Prosjektgruppa startet med samling over to dager, gjennomførte deretter tre samlinger med fire dagers varighet, og hadde en avsluttende samling en dag i juni 2011, for å gjøre de siste justeringene. Gruppa har dessuten hatt en dag sammen med Koralbokkomiteen, for å avklare en del spørsmål i tilknytning til melodivalg, tonehøyde, notasjon, flerstemmige noter osv.

Siden det har vært personer i prosjektgruppa som selv er opphavspersoner til salmer, bør det presiseres at ingen av dem har vært med på å behandle sine egne tekster eller melodier.

Føringer

Prosjektgruppa hadde fått en del klare føringer for arbeidet sitt:

1. Vi skulle bygge på det arbeidet SU hadde gjort, og som hadde vært ute på høring. Det vil si at vi ikke skulle starte nye utredningsprosesser, men gå rett på oppgavene.
2. Vi skulle redusere det store materialet som inngikk i *Salmebok 2008* – som altså var tenkt som et tobindsverk – til en passelig størrelse for et ettbindsverk. Det vil si at vi måtte komme ned fra 1150 nummer til i underkant av 900 nummer, altså bortimot 300 nummers reduksjon.
3. Vi skulle bevare sjangerbredden og hovedlinjene som preget forslaget.

Åpenhet/Internett

Vi besluttet fra første stund at vi ville ha en åpen prosess, hvor alle som ville kunne få innsyn i det prosjektgruppa gjorde. Men vi hadde ikke mye erfaring med hvordan vi kunne gjøre en slik prosess mest mulig åpen. Derfor dukket det snart opp kritikk utenfra om at prosjektgruppa arbeidet i hemmelighet, og attpåtil skulle det ikke være noen ny høring!

Vi fant ut at den beste måten vi kunne gi fullt innsyn i arbeidet på, var å legge ut på Internett en oversikt over alle salmene plassert i de avsnittene hvor de hørte hjemme. Det ble opprettet et eget område på www.kirken.no, nemlig www.kirken.no/salmebok. Disse oversiktene ble oppdatert etter hver ny arbeidsøkt i prosjektgruppa. Da kunne folk følge med å i reaksjoner hvis de hadde noe å melde.

Vi har hatt svært god erfaring med denne løsningen. Det har kommet en god del synspunkter og innspill til prosjektgruppa, mange av dem svært verdifulle. Noen har ment at dette kanskje kan være en måte å tenke på når det gjelder enkelte høringer i framtida.

Vi har også knyttet til oss enkelte referansepersoner som vi har bedt om å komme med fortløpende vurderinger av det vi gjør. En av referansepersonene har vært lederen i Norsk hymnologisk forening, Stig Wernø Holter, som har gitt oss en del kritiske tilbakemeldinger, særlig når det gjelder stoff som SU utelot fra forslaget sitt, og som prosjektgruppa ikke har tatt inn igjen. Slike tilbakemeldinger har vært viktige for oss, fordi de er uttrykk for en positiv lengsel etter å få en best mulig salmebok.

Innspill, debatt og meninger

Synspunktene vi har fått underveis, har stort sett vært av tre ulike typer.

Den *første* typen er de begrunnede innspillene fra hymnologiske aktører, som Norsk hymnologisk forening, fra Svein Ellingsen, fra biskoper og andre folk som kjenner gudstjenestelivet innenfra. Slik innspill er blitt videresendt til alle medlemmene i prosjektgruppa, og har gitt bidrag til vurderingene vi har gjort. Noen av disse innspillene har vært på kollisjonskurs med de føringene prosjektgruppa har hatt for arbeidet. Selv om noen har tatt til orde for det, har vi ikke kunnet ta bort alt som har å gjøre med gospelsanger eller moderne lovsanger. Vi har heller ikke kunnet ta bort alle innslag av engelsk eller andre fremmedspråk, blant annet fordi det er et krav at alle sanger fra Taizé også må ha med originalspråket.

Nettsiden for salmeboka har i ett tilfelle blitt brukt til å be publikum om synspunkter på en konkret problemstilling, nemlig hvilken erfaring folk hadde med ulike norske oversettelser av en svensk salme. Det førte til innspill fra 35 personer.

Den *andre* typen synspunkter har kommet fra interessegrupper eller enkeltpersoner som har villet fremme en spesiell salmedikter eller komponist. Slike innspill har også vært viktige. Det er ingen hemmelighet at den salmedikteren som vi har fått flest henvendelser om, er Elias Blix. Han kommer jeg tilbake til.

Den *tredje* typen innspill er slike som er initiert av presse og kringkasting. Av en eller annen grunn har de valgt å snevre inn hele salmebokarbeidet til å dreie seg om stort sett to sanger. Hvordan salmeboka ellers ser ut, er utenfor interessefeltet. De to sangene dette har dreid seg om er *Julekveldsvisa* av Alf Prøysen og Arnljot Høyland og *Eg ser* av Bjørn Eidsvåg. Vi får vite at hvis vi ikke tar med *Julekveldsvisa*, viser det at vi er arrogante, at vi ikke har kontakt med grasrota og at vi ikke ønsker vanlige folk velkommen i kirken. Debatten om *Julekveldsvisa* har pågått i så mange år nå, at prosjektgruppa har valgt å lage et eget notat om saken, som ligger tilgjengelig for alle på www.kirken.no/salmebok. Sangen står for øvrig på den felleskirkelige salmelista som ble utarbeidet for få år siden, og den er med i *Frelsesarmeens sangbok* som kom ut i 2010.

Arbeidet i prosjektgruppa

For å ta høringen på alvor valgte prosjektgruppa å ta utgangspunkt i oversiktene over salmer som mange høringsinstanser hadde ønsket å utelate, og tilsvarende i salmer som flere høringsinstanser hadde savnet. I tillegg valgte vi å frede 355 salmer før nedskjæringsprosessen begynte, først og fremst for ikke å bruke tid på å diskutere salmer som alle i prosjektgruppa var enige om at måtte videreføres. Dessuten gav det Koralbokkomiteen et materiale å starte opp med, slik at de to gruppene kunne jobbe parallelt. Da gruppa fredet disse salmene, tok vi blant annet utgangspunkt i en liste som SU hadde laget over "100 umistelige" salmer, og den felleskirkelige salmelista (se nedenfor). Vi hadde derfor et trygt grunnlag for å frede mange av salmene.

Det at en salme var sterkt ønsket ut eller inn i høringssvarene, førte selvfølgelig ikke til noen automatikk i vår vurdering av salmen. Vi ønsket hele tiden å beholde et helhetsperspektiv på salmeboka, slik at det kunne bli en rimelig god balanse i alt stoffet.

Bredde i utvalget av salmer

Det overordnede perspektivet har selvsagt vært at en ny salmebok skal dekke behovet til alle søndager i kirkeåret, til alle typer gudstjenester, til høytider, dåp, vigsel og begravelse osv. Boka skal først og fremst tjene gudstjenestelivet, dernest skal den også være et bidrag til familiers og individers andaktsliv.

Prosjektgruppa har hatt god nytte av å arbeide i et dokument der alle salmer til enhver tid har vært plassert inn i sin rette rubrikk. Det har gitt oss full oversikt over ethvert kapittel hele

veien. Vi har straks sett hva som er inne i et kapittel og hva vi har tatt ut. Bruk av fargekoder har gjort dette veldig oversiktlig. Det er nesten selvsagt at kapitlet for jul blir bokas mest omfattende kapittel. Der er det så mange salmer som betyr så mye for så mange mennesker, at det er nesten umulig å ta noe bort. Andre rubrikker kan klare seg med atskillig færre salmer, så sant salmene som står der, er gode nok.

Det har vært et mål å ta vare på det vi gjerne kaller *salmeskatten*, og la de kjente og kjære salmene få stå side om side med de nye. I dette arbeidet har vi vært bevisste om at kirken gjennom en hovedsalmebok forvalter en sangtradisjon som har utkrystallisert seg gjennom hundrevis av år. Gjennom hele prosessen har vi forsøkt å holde oversikt over salmediktere og komponister, slik at det er god bredde – både når det gjelder tilblivelsestid for salmene, og når det gjelder å ta vare på de viktigste opphavspersonene både av kvinner og menn. Der vi har valgt å gi slipp på et navn som tidligere har vært representert, har vi vært klar over hva som skjedde. Vi har sjekket og kontrollert fram og tilbake. Det samme gjelder nye navn som kom inn med *Salmebok 2008*, om ikke i tilsvarende grad som for de eldre salmene. En del navn fra *Salmebok 2008* er ikke lenger med, men vi tror likevel forslaget så langt har god bredde av nye salmediktere.

I den ferdige boka skal salmene under hvert avsnitt ordnes kronologisk, slik som i Norsk Salmebok. Da vil en lett kunne se hvordan kirken gjennom tidene har sunget om et tema, som for eksempel om påsken.

Elias Blix

Når det gjelder salmediktere er det én som har vært heiet fram atskillig mer enn alle andre, og det er Elias Blix, mannen som skapte den nynorske salmediktingen. Det forteller noe om gehalten i salmene hans. Det er kommet mange brev og e-poster om disse salmene. Vi er flere ganger blitt konfrontert, også fra pressen, med spørsmål om hvorfor vi vil ha Blix ut av salmeboka. Et slikt spørsmål røper at den som spør, ikke har satt seg inn i saken, og ikke har tatt seg bryet med å sjekke fakta.

Av 51 originale Blix-salmer i *Norsk Salmebok* ble 23 ikke videreført i *Salmebok 2008*. I den videre prosessen er to av de 28 bevarte salmene tatt ut, men samtidig er seks av de utelatte tatt inn igjen. Det vil si at det er fire originale Blix-salmer mer i forslaget som legges fram for Kirkerådet i september 2011, enn i *Salmebok 2008*.

Av 20 Blix-oversettelser i Norsk Salmebok var seks utelatt i Salmebok 2008, 14 var bevart. I den videre prosessen er ikke en eneste av disse 14 oversettelsene tatt ut, men en av de seks som var utelatt, er tatt inn igjen.

Disse tallene viser at er det nokså meningsløst på snakke om at man er i ferd med å utradere Blix fra salmeboka, slik enkelte har uttrykt seg.

Situasjonen i dag er selvsagt en ganske annen enn da Blix kom med sine utgaver av *Nokre salmar*, og da *Nynorsk salmebok* ble laget. Da var det noen få menn som tok på seg oppgaven med å dekke hele kirkens behov for nynorsksalmer. I *Nynorsk salmebok* hadde Blix 116 originalsalmer og 171 oversettelser, Anders Hovden hadde 129 originalsalmer og 79 oversettelser og Bernt Støylen henholdsvis 64 og 140. Disse tre alene stod bak 700 salmer. Nå har vi én felles bok som skal dekke både bokmål og nynorsk, og i tillegg skal nye nynorskforfattere også få plass, både kvinner og menn. Da er det ikke underlig at tallet på Blix-salmer ble redusert i *Salmebok 2008* i forhold til i *Norsk Salmebok*.

Målformer og språk

Det har vært en målsetting for arbeidet at av de norskspråklige salmene skal omtrent 60 % være på bokmål og 40 % på nynorsk. Resultatet er blitt nokså nær dette målet. I forslaget som

oversendes til Kirkerådet er nynorskandelen 38,7 %, mens den i *Norsk Salmebok* var 38,1 %.

Boka bryter til en viss grad nytt land når det gjelder språk i en norsk hovedsalmebok. Tankegangen bak dette ble gjennomdiskutert av SU, og den ble gjort rede for i en orientering om høringsdokumentene i 2008 (*Høringsnotat*. Eide Forlag og Den norske kirke ved Kirkerådet, 2008):

Gjennom Salmer 1997 er en rekke fremmede språk *kommet inn i norsk salmesang. Det gjelder "sanger fra sør" med afrikanske språk, sanger på spansk og portugisisk fra Sør-Amerika og sanger på latin fra Taizé. I Forslaget (dvs. Salmebok 2008) er det også tatt med salmer og sanger på* engelsk. *Dette har vært en egen problematikk. For mens de andre språkene som har vært nevnt, i denne sammenheng fremtrer som minoritetsfenomener (ikke tallmessig, men funksjonelt), som gjennom økumeniske kanaler er hjulpet frem ved å tilføres det store sanglige fellesskap, så er vi vant til å forholde oss til engelsk språk som uttrykk for en markeds- og mediekultur, som blir en trussel mot eget språk og kultur. Sjangrene* spirituals *og* moderne lovsang *åpner likevel veien for engelsk språk. Å ta med salmer fra disse gruppene uten å ta med originalteksten, ser SU på som utenkelig. I den siste gruppen er noen sanger til og med skrevet på engelsk av norske forfattere.*

Denne tankegangen har vært videreført i prosessen etter høringen.

Samisk og kvensk

I en saksorientering til Kirkerådet i 2008 (KR 32/08), som Kirkerådet tok til orientering, heter det:

Salmeboken skal inneholde et innslag av samiske tekster på alle de tre offisielle samiske språk. I tillegg har Samisk kirkeråd pekt på at også den kvenske befolkning i vårt land har et behov for hjelp til salmesang på sitt språk. Tanken er at en skal bidra til å avhjelpe behovet for samisk (og ev. kvensk) salmesang der det er et innslag i befolkningen som er stort nok til at det er naturlig å synge på disse språkene, men ikke stort nok til at egne salmebøker er tilgjengelige. Det vil da hovedsakelig dreie seg om salmer til de kirkelige handlinger, fortrinnsvis dåp, vigsel og gravferd, samt til de store høytider (jul og påske). De legges under samme note som den norske teksten, der slik finnes, i likhet med dubletter.

Videre blir det sagt i det samme dokumentet:

Samisk kirkeråd har behandlet denne saken med tanke på å sikre det antall salmer de mener er nødvendig. De "anser det som viktig at samiske salmer er tilgjengelige overalt i Den norske kirke", og tallfester behovet til 60 salmer fordelt på de tre språkene (SKR 29/08).

Spørsmålet om samiske salmer ble behandlet da det fortsatt var aktuelt med en salmebok i to bind. Når tallet på salmer blir redusert med ca. ¼, er også tallet på samiske salmer blitt redusert tilsvarende, med aksept fra Samisk kirkeråd. Det vil si at forslaget til ny salmebok vil inneholde 15 salmer på respektive nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.

Behovet for også å ha med salmer på kvensk (en variant av finsk som defineres som et eget språk) er blitt påpekt fra flere hold. Norge har nå fått den første kommunen i landet med kvensk som offisielt forvaltningsspråk (Porsanger i Finnmark). Dette har ført til at Kirkerådet har åpnet for å gi plass til 15 kvenske salmer i salmeboka. Det er et krevende arbeid å få disse salmene på plass, blant annet fordi mange av dem først må skrives ned i tråd med kvensk rettskriving, noe som ikke har vært gjort før.

Mange av de samiske og kvenske salmene som er valgt ut av grupper som har representert de ulike språkene, har norske parallelltekster i salmeboka fra før. Men det er også tatt inn noen norske eller svenske parallelltekster for å gjøre innholdt tilgjengelig for flere. Disse parallelltekstene er dermed tatt inn i boka på andre vilkår enn de andre salmene.

De samiske og kvenske salmene har økt tallet på nummer i salmeboka med cirka 30. At tallet på nummer i boka ikke øker mer når det er tatt inn 60 samiske og kvenske tekster, skyldes ganske enkelt at parallelltekster er satt på samme nummer. De samiske og kvenske salmene er blitt plasserte der de tematisk hører hjemme i salmeboka.

Justering av tekster

Hovedprinsippet har vært at tekstene fra *Norsk Salmebok* skulle videreføres i uforandret form. I *Norsk Salmebok* ble det gjort et stort arbeid med språklig oppdatering av mange tekster, og nye generasjoner er blitt vant til disse versjonene. Ikke alle endinger er blitt like godt mottatt, og i noen unntaksvise tilfeller er tekstene nå blitt tilbakeført til formen de hadde før *Norsk Salmebok*. Det mest markante eksemplet er nok julesangen *Her kommer dine arme små/Her kjem me, dine arme små.*

I noen tilfeller har det vært ønskelig å justere utvalget av vers (strofer), noe som stort sett betyr forkorting av salmene, men ikke alltid. Det er også eksempler på at vers som var tatt ut i *Norsk Salmebok*, nå er på plass igjen.

Ulike sjangere vurdert under ett

Når det gjelder nye sjangre, har prosjektgruppa lagt vekt på å se dem under ett, slik at hver enkelt sjanger er rimelig godt representert. Det gjelder gospelsanger/moderne lovsanger, spirituals, Taizé-sanger og Iona-sanger. Vi har også sørget for at sanger fra den verdensvide kirken, er representert, som for eksempel sanger fra Midtøsten, Afrika og Latin-Amerika.

Vi lever i en verden der også kirkelivet blir stadig mer internasjonalt. Folk med bakgrunn fra andre land er et stadig mer synlig innslag i våre gudstjenester, og norske kvinner og menn er stadig oftere til stede på gudstjenester i andre deler av verden. Dette er også med å åpne for salmesang på flere språk enn norske salmebøker har gjort tidligere, og vi fikk en forsmak på det med *Salmer 1997*.

I salmeboka som helhet er likevel disse sangene relativt beskjedent representert. I forslaget som skal behandles av Kirkerådet er det med 12 gospelsanger/moderne lovsanger, 4 spirituals, 12 Taizésanger og 7 Ionasanger, det vil si til sammen 35 nummer av i alt ca 890 nummer i boka.

Teologisk dimensjon

Den gruppen med tekster som er blitt sterkest beskåret i forhold til *Salmer 2008*, er tekstene som ble hentet inn fra den allmenne lyrikken. Det at mange av dem er tatt ut, er ikke et tegn på at de er stemplet som dårlige tekster, men snarere en vurdering av at de ikke faller inn under en normal definisjon på en salme. I en orientering til Kirkerådet fra kirkerådsdirektøren i februar 2011, er det stilt krav til at det skal være en teologisk dimensjon i en salmetekst:

"Prosjektgruppa har ikke laget nye utvalgskriterier i forhold til Underutvalg 5 (Salmebokutvalget), men administrasjonen mener at salmene som velges, skal ha en teologisk dimensjon i teksten, det vil si at teksten skal relatere seg til Faderen, Sønnen og/eller Den hellige ånd, eller si noe om forholdet mellom Gud og mennesker eller Gud og det øvrige skaperverket. Det betyr ikke at sanger som mangler en slik teologisk dimensjon, ikke kan anvendes i en gudstjeneste hvor de settes inn i en kontekst, men salmeboka skal ikke være en antologi for allmenne tekster."

Dette kriteriet har gjort at tekster som "Gjev meg handa di ven" og "Änglamarken" har vært forholdsvis enkle å ta ut – noe også høringen gav god støtte for. Men den nye gudstjenesteordningen som Kirkemøtet vedtok i april 2011, setter ingen grenser for hvor mange sanger som kan hentes inn i en gudstjeneste fra andre kilder enn salmeboka.

Salmedatabase

I denne sammenheng bør det også nevnes at det skal bygges opp en salmedatabase på Internett, i tråd med sterke ønsker i *Nemnd for gudstjenesteliv* og i høringen. Kirkerådet skal ha det redaksjonelle ansvaret for denne databasen, som blir etablert og driftet av Eide Forlag. (Eide Forlag er etter en offentlig anbudsrunde blitt valgt som utgiver av Den norske kirkes liturgiske bøker, inkludert salmebok.) I databasen kan en finne mange av de salmene som nå av plasshensyn blir stående utenfor salmeboka. Her kan menighetene hente inn salmer til sine gudstjenesteagendaer eller til elektronisk visning i kirken, akkurat som de kan med salmene fra salmeboka. Dette blir selvsagt et betalingsnettsted som dermed vil sikre at de som har opphavsrett til salmene, får sin rettmessige betaling etter inngåtte avtaler.

Saksdokumentet til møtet i Kirkerådet i mars 2010 sier: *"Utviklingen i arbeidet med salmedatabase åpner for å ha en høy grad av tilgjengelighet på viktige salmer som ikke har fått plass i kirkens hovedsalmebok. Dette gjelder både viktig tradisjonsstoff og nyere salmer."*

Ett nummer, flere tekster

Det nye forslaget inneholder en lang rekke dubletter. Det gjelder som oftest kombinasjonen bokmål og nynorsk, men også kombinasjoner som engelsk og bokmål, engelsk og nynorsk, et afrikansk språk og en norsk målform osv. Til sammen er det ca. 130 salmer som fins på mer enn ett språk eller mer enn en målform, noen få også som tripletter eller kvadrupler. På ca. 890 nummer vil det dermed være omkring 1040 tekster.

Det normale vil være at det første verset av begge (eller alle tre) tekstene står i same notebilde. Under notebildet vil tekstene stå i to parallelle spalter. Dette sparer plass i boka. Det har blitt reist spørsmål om dette vil skape forvirring om hvilken tekst en skal synge, når det er satt opp et nummer på salmetavla der salmen har mer enn en tekst. Problemet er neppe så stort. Er det en nynorsktekst og en bokmålstekst det handler om, vil en menighet som bruker nynorsk, normalt starte på nynorsktekst-sten, og motsatt for en bokmålsmenighet. I andre tilfeller er det uproblematisk å gi en kort informasjon om hvilken tekst en skal synge.

Registrer, merking av tekster

Salmeboka vil ha med ulike registre, som skal gjøre boka så brukervennlig som mulig. Det blir selvsagt et alfabetisk register og register over salmeforfattere, oversettere og komponister, samt et copyrightregister.

Det vil også bli registre salmer som egner seg til spesielle bruksområder/temaer, eller som hører til spesielle sjangre. Når det gjelder bruksområder/temaer, vil lista omfatte trosopplæring, arbeidsliv, pilegrimsvandring, osv. Når det gjelder sjangerregister, dreier det seg om gospelsanger/lovsanger, spirituals, Taizé-sanger, Iona-sanger og salmer fra den verdensvide kirken. Det blir også oversikt over salmer på nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk.

Etter hvert avsnitt vil det bli vist til andre salmer som egner seg til same bruk som salmene i avsnittet, på same måte som i *Norsk Salmebok*.

En del salmer vil bli merket med et særskilt symboler. Det gjelder salmer som egner seg for barn, salmer fra den felleskirkelige salmelista og salmer der besifring og orgelsats kan brukes sammen.

Musikkspørsmål

Prosjektgruppa og Koralbokkomiteen har hele veien hatt god kontakt med hverandre. Begge har kommet med innspill til den andre gruppa. Det gjelder både melodivalg, hvordan enkelte melodier bør noteres, toneleie, flerstemmige satser i salmeboka

osv. Det er bestemt at alle melodier i salmeboka som egner seg for det, skal få besifring. Det er den nordiske modellen i noteskriveprogrammet *Finale* som vil bli brukt. En del flerstemmige satser vil få plass, for eksempel til Taizé-sanger, som mange er vant til å synge slik allerede. Det er mange kirkegjengere som kan synge etter noter, og som lett vil kunne bruke de ulike stemmene.

Noen salmer har fått to alternative melodier i boka, mens i langt flere tilfeller er det henvist til mulige alternative melodier. Når det gjelder melodivalg er det prosjektgruppa som har hatt mest å si, mens Koralbokkomiteen har hovedansvaret for satsene. Det har vært interessant å se hvor sammenfallende synspunkter det har vært i de to gruppene.

Omfang, målform og språk

Boka som Kirkerådet har fått oversendt til behandling, inneholder 884 nummer. Av disse har 118 to tekster (for eksempel bokmål og nynorsk), elleve har tre tekster og fire har fire tekster (*Deilig er jorden; Laudate omnes gentes; Kom, Hellig Ånd, med skapermakt, Samefolkets sang*). Til sammen utgjør dette 1036 tekster.

Av 915 norske tekster er 561 på bokmål og 354 på nynorsk, det vil si at bokmål utgjør 61,3 % og nynorsk 38,7 %, altså en høyre nynorskprosent enn i *Norsk Salmebok*. Når det gjelder andre språk, er 23 tekster på svensk, én på dansk, 20 på engelsk, 17 på andre fremmedspråk, fire i gammel språkdrakt, tre på dialekt og 53 på et samisk språk eller kvensk.

Samiske og kvenske salmer

Det er til nå med 53 samiske og kvenske salmer i boka (15 på hvert samisk språk og åtte på kvensk). Sju kvenske skal komme i tillegg. Dette har også medført at 17 tekster (fem på bokmål, seks på nynorsk, fem på svensk, én på engelsk) til nå er tatt med som parallelltekster for å gjøre slike salmer brukbare for andre enn dem som tilhører den aktuelle språkgruppa. Noen flere parallelltekster vil komme til kvenske salmer. Nå står bare to kvenske, to lulesamiske og to sørsamiske uten en parallelltekst.

Kilder for salmene

Av de 884 salmene som er i boka, er 536 fra *Norsk Salmebok* (597 tekster), 126 er fra *Salmer 1997* (149 tekster), og 222 er fra *Salmer 2008* eller andre kjelder (290 tekster).

Norsk Salmebok

Opptellingen viser at av 873 salmer i *Norsk Salmebok* (dvs. 866 nr. i "salmedelen" + nr. 867, 868, 871, 878, 905, 943, 946) er 597 førte videre, mens 276 ikke er førte videre. Det vil si at 68,4 % av *Norsk Salmebok* er med videre, og tilsvarende at 31,6 % ikke er med i forslaget.

Salmer 1997

Opptellingen viser at av 263 salmenummer i *Salmer 1997* er 126 nummer førte videre (149 tekster), mens 137 nummer ikke er tatt med videre. Det vil si at 47,9 % av alle nummer er ført videre og 52,1 % er utelatt.

Salmebok 2008 + anna nytt stoff

Opptellingen viser at 222 salmer fra de nye kildene er kommet med i den nye boka, inkludert 23 samiske og kvenske salmer (+ 17 norske/svenske dubletter) som ikke er paralleller til salmer som ville vært representerte uansett.

Av de 199 resterende salmene er 170 fra de nye salmene i *Salmebok 2008* og 29 fra andre kilder. Det betyr at 47,4 % av de nye salmene i *Salmebok 2008* er tatt med i forslaget.

Til sammen 53 samiske og kvenske tekster er med i disse tallene, pluss tekster som er tatt inn for å få parallelltekster til sa-

miske og kvenske tekster. I tillegg vil det ventelig komme sju kvenske salmer med eventuelle parallelltekster i tillegg.

Fordeling av kilder i hele boka

Boka er nå sammensatt av 884 nummer (inkludert samiske og kvenske salmer med nye parallelltekster). Av disse er 537 nummer fra *Norsk Salmebok* (60,6 %), 126 er fra *Salmer 1997* (14,3 %) og 222 er fra de nye salmene i *Salmebok 2008* + andre kilder (25,1 %).

Om en regner med utgangspunkt i tallet på *tekster* (597 + 149 + 290 = 1036), blir tallene noe annerledes: *Norsk Salmebok* 57,6 %, *Salmer 1997* 14,4 % og det nye stoffet 28,0 %.

Forholdet til den felleskirkelige salmelista

Tidlig i 2008 presenterte ti kirkesamfunn og sju lutherske organisasjoner en liste med 269 salmer som de alle kunne kjennes ved, og som ingen hadde teologiske innvendinger mot. Denne lista blir gjerne omtalt som *den felleskirkelige salmelista*, og den er trykt i *Salmebokforslaget 2008. Del 2: Supplerende materiale.* Av disse 269 salmene er 238 med i forslaget til ny salmebok for Den norske kirke, det vil si at bare 31 av dem ikke har fått plass. Det forteller at den økumeniske profilen er godt tatt vare på i forslaget.

Videre saksgang

Forslaget til ny salmebok som prosjektgruppa laget, er etterpå blitt gjennomgått av administrasjonen i Kirkerådet. Det har ført til noen justeringer i utvalget av salmer. (I tallmaterialet i de forgående avsnittene er det tatt hensyn til disse justeringene.) Det valgte Kirkerådet skal ta stilling til salmebokforslaget i september 2011. Deretter skal biskopene uttale seg om det teologiske innholdet i salmene på Bispemøtet i oktober 2011. Om nødvendig får Kirkerådet boka tilbake til ny behandling tidlig i 2012. Til slutt skal salmeboka behandles og vedtas av Kirkemøtet i april 2012.

På veien fram til endelig vedtak kan det selvsagt skje endringer i det forslaget som jeg her har gjort rede for. I siste instans er det Kirkemøtet som avgjør hva den nye salmeboka skal inneholde.

Vidar Kristensen ***(f. 1950)*** er en norsk teolog, lærebokforfatter og sangforfatter. Han er representert med en rekke sangtekster i norske og danske sangbøker/salmebøker. Han har i sju år undervist i hymnologi for musikkstudenter. Siden 2001 har han arbeidet i informasjonsavdelingen i Kirkerådet i Den norske kirke, og fra 2010 har han vært prosjektleder for ny salmebok.

E-mail: vidar.kristensen@kirken.no

Norsk Salmebok 2013 i historisk perspektiv

av **Þröstur Eiríksson**

Høsten 2013 vil Den norske kirke (DNK) få en ny salmebok. Den blir tatt i bruk første søndag i advent samme år, i de menigheter som gjør vedtak om det. Komitéarbeidet ble avsluttet sommeren 2011 og da gjenstår behandling i Kirkerådet og Bispemøtet, før bokens innhold endelig blir vedtatt av Kirkemøtet i april 2012. Det er liten grunn til å tro at denne behandlingen vil føre til omfattende endringer, men det er verdt å presisere at denne artikkel i det vesentligste er basert på forslaget fra Prosjektgruppe for salmeboken (PGS) oversendt Kirkerådet i juli 2011.[1]

Den norske salmebokhistorien er kort. Frem til utgvielsen av Landstads *Kirkesalmebog*, 1869, hadde kirken i Norge felles salmebøker med Danmark. Landstad avløste tre danske salmebøker som fortsatt var i bruk; Kingo, Guldberg og Evangeliskkristelig Psalmebog. Med den nye salmeboken, som nå nærmer seg fullførelse, får DNK sin fjerde helnorske generasjon i salmebokfamilien.[2] Samtidig vil en ny norsk koralbok se dagens lys, den femte i rekken.[3] I denne artikkelen vil vi forsøke å kaste lys over den nye salmeboken; bakgrunnen for utgivelsen, utarbeidelsesprosessen og hovedtrekkene i bokens innhold.

Hva innebærer så et salmebokbytte? Om en ny salmebok er å betrakte som en revidert utgave av sin forgjenger, eller som en helt ny bok er et definisjonsspørsmål. Uten å dra sammenligningen for langt kan man si at en ny salmebok er som en ny telefonkatalog; noe er uendret mens noe er endret, noe har forsvunnet mens noe nytt har kommet til. Graden av endringer i en ny salmebok sier mye om forholdet til tradisjonen og fremveksten av nytt salmestoff. Forresten så eksisterer telefonkatalogen ikke lenger som trykksak i Norge, kun i digital form. Vil det samme skje etter hvert med salmeboken?

Hvorfor utgis så en ny salmebok nå, 28 år etter utgivelsen av forgjengeren *Norsk Salmebok,* 1985(NoS)? I salmeboksammenheng må det betraktes som relativt kort tid. Spørsmålet berøres i *Salmebokforslaget 2008 – Supplerende materiale*, hvor det bl.a. heter:

I vurderingen av behovet for å sette i gang et arbeid som sikter på en ny hovedsalmebok, er det grunn til å merke seg at det ikke

er registrert at noen offentlig har tatt til orde for dette, hverken skriftlig eller muntlig. Det gjør at et slikt initiativ nok vil komme overraskende på mange. Og det gjør det desto nødvendigere å være meget omhyggelig med begrunnelse og markedsføring av et slikt arbeid, så det ikke skal fortone seg som en særinteresse, uten det nødvendige grunnlag i menighetene.[4]

Utsagnet er oppsiktsvekkende. Ingen har offentlig tatt til orde for et salmebokbytte! Initiativet har dermed oppstått innenfor kirkelige organer og byråkrati. Den omtalte "begrunnelse og markedsføring" kan sammenfattes i følgende punkter:
Lett å la seg lure av *mangelen* på rop om noe nytt
Der NoS ikke lenger fyller behovet er det nye allerede tilgjengelig på løse ark og "på veggen"
Påstanden om at NoS ikke er "utsunget" har begrenset vekt. Det er ikke klok tradering å vente til noe er "utsunget". En bør heller i tide videreføre en sangtradisjon som ennå lever.
Salmeskatten forvitrer pga manglende bruk.
Stadig større del av innholdet i salmeboken glir ut av bruk og inn i en skyggetilværelse som kan gi inntrykk av at salmeboken inneholder store deler som i praksis er dødt.
Antologi-tenkningen bak NoS kan føre til at en får med seg materiale som ellers ikke ville ha livets rett.
En må sikre seg *det beste av det gode* kommer videre, og at dette ikke blir borte i en alt for stor mengde av materiale som nok har sin verdi, men som det går an å greie seg uten.
Det trengs et konsoliderende grep: Hvis en venter i varigheten av et nytt salmeboktillegg så vil tiltaket komme for sent.
Hovedgrunnen: Salmebokarbeidet er en del av en gudstjeneste*reform* – som er mer omfattende enn en *revisjon*. Da vil en uforandret salmebok på en helt annen måte enn i dag virke *gammel*, kanskje endog foreldet.[5]

Det siste punktet synes å ha vært det mest tungtveiende. Flere ønsket at en igangsatt gudstjenestereform også skulle omfatte fornyelse på salmefronten, selv om det ikke var avklart hvilke utslag i form av utgivelser dette skulle få

Gudstjenestereformen

På initiativ fra Ungdommens kirkemøte (UKM) 2003 vedtok Kirkerådet å sette i gang en gudstjenestereform. Denne skulle i første rekke gjelde revisjon av den eksisterende høymesseordning.[6] UKM mente at kirkens gudstjenesteliv var for enhetlig og regelstyrt. De ønsket seg mer fleksibilitet og større grad av lokal tilpasning. Kirkemøtet drøftet ønsket om reform av høymessen i november 2003. Biskop Finn Wagle innledet til en plenumssamtale og berømmet forslaget fra UKM. Han ga uttrykk for at tiden var moden for en ny og annerledes ordning. Han mente det hastet og at arbeidet ikke kunne ta like lang tid som forrige høymesserevisjon. Han så for seg en tidsplan på tre til fem år og at arbeidet kunne gjennomføres i etapper. Om salmeboken sa han at det var på tide å få et nytt salmeboktillegg.[7] Kirkemøtet 2003 gjorde intet formelt vedtak om en ny gudstjenestereform, men stilte seg positiv til saken. På bakgrunn av dette ble reformarbeidet igangsatt og organisert av Kirkerådet i samarbeid med Nemnd for Gudstjenesteliv (NFG). På bakgrunn av vedtakene i UKM og drøftingene på kirkemøtet utformet NFG høsten 2004 syv visjoner for gudstjenestelivet.[8] Ut fra dette arbeidet sprang det tre kjerneverdier som senere er blitt nøkkelord for reformprosessen: fleksibilitet, involvering og stedegengjøring.
Hovedansvaret for reformen tillå NFG. I samråd med Kirkerådet bestemte NFG at følgende fem underutvalg skulle dele på arbeidet:
Underutvalget for inngang, forbønn og utgang,
Underutvalget for Ordet (tekstlesninger og preken),
Underutvalget for dåp,

Underutvalget for nattverd
Underutvalget for salmer.

Med denne organisering var salmearbeidet integrert i den generelle gudstjenestereformen.
Tidsplanen for gudstjenestereformen var ambisiøs. Arbeidet skulle gjennomføres i løpet av tre år, fra høsten 2004 til høsten 2007. Meningen var at ny ordning for høymessen og ny salmebok skulle tas i bruk første søndag i advent 2010. Gjennom det praktiske arbeidet og på grunnlag av reaksjoner gjennom høringer så man at mer tid var nødvendig og ønskelig. Innføring av ny høymesseliturgi ble utsatt med ett år, mens salmebokutgivelsen til slutt ble utsatt med tre år.

Salmebokutvalget
Underutvalget for salmer, senere kalt Salmebokutvalget (SU) hadde sitt første møte 25.09.2004. Utvalget hadde følgende sammensetning:
Prost Tore Kopperud, leder
Kapellan Silje Merete Kivle Andreassen
Kantor/domkantor Gro Bergrabb
Kantor Ivar Jarle Eliassen
Instituttleder Erik Hillestad
Kantor Marianne Sødal Misje
Bymisjonsprest Odd Halvor Moen
Forlagsredaktør/bibliotekar Astrid Paulsen
Lærer Ingunn Hamran Storrusten
Professor Jan Inge Sørbø

Den første tiden hadde utvalget også to konsultative medlemmer:
Forlagsredaktør Anne Kristin Aasmundtveit (litteraturvitenskap)
Kantor/hymnolog David Scott Hamnes (musikk)

Seniorrådgiver/hymnolog Åge Haavik var utvalgets saksutreder og hovedsekretær, etter hvert assistert av David Scott Hamnes som hjelpesekretær.
Da SU startet sitt arbeid var utgangspunktet at et nytt salmeboktillegg skulle utarbeides. Et slikt tillegg var blitt utgitt i 1997 (*Salmer 97*) og man mente tiden var moden for et nytt tillegg, ikke minst p.g.a. gudstjenestereformen. Forslaget om et tillegg til NoS kom frem allerede da forslaget til NoS ble fremmet i 1981.

På grunnlag av de gode erfaringer som er gjort med bruk av Salmer 1973 i gudstjenesten, vil vi foreslå at det blir utgitt et tilleggshefte til salmeboken noen år etter at den er tatt i bruk. Etter f.eks. en tiårsperiode kunne det så bli erstattet av et nytt, der det beste av stoffet går videre. Ved hjelp av slike utskiftbare tillegg vil menighetene kunne ta i bruk nytt salmetilfang uten å behøve å vente så mange år som de hittil har måttet gjøre.
Også enkelte salmer som ikke er kommet med i den nye salmeboken, men som viser seg å være sterkt savnet, kan bli tatt inn i det første salmebok-tillegget.[9]

Forløperen til NFG, Kirkens gudstjenesteråd (KGR), tok i 1990 initiativ til å ta opp igjen arbeidet med salmespørsmål. Det førte til vedtak på Kirkemøtet om å sette kontinuerlig salmearbeid på virksomhetsplanen for de kirkelige råd.[10] Dette begrepet omfattet etter KGRs mening følgende momenter:
Utbredelse av NoS, bl.a. gjennom samarbeid med Verbum [forlaget som utga NoS]
Tilrettelegging for en rikere og mer målbevisst bruk av NoS
Bearbeidelse av erfaringer med bruk av NoS
Innsamling, siling og publisering av nytt salmemateriale i form

av et tillegg (T) til NoS.[11]

Ut fra tanken om at et salmeboktillegg skulle ha levetid på rundt 10 år var det naturlig å tenke seg at et nytt tillegg skulle utgis samtidig med ikrafttredelsen av den nye høymesseformen. Dette ble tatt opp på de første møtene i SU, som hadde fått i oppdrag fra NFG å drøfte om et nytt salmeboktillegg skulle utarbeides, eller om tiden var moden til å utarbeide ny salmebok. SU gikk inn for det mest radikale forslaget, nemlig å utarbeide både en ny hovedsalmebok og et salmeboktillegg. NFG ga forslaget sin tilslutning og fremmet saken for Kirkerådet som på sitt møte 08.09.2005 vedtok at det skulle utarbeides ny salmebok i to bind.

Ideen om å utarbeide to bøker parallelt var ikke ny. Den ble fremmet allerede i starten av arbeidet med NoS i november 1968, men fikk ikke flertallstilslutning i komitéen. Nå mente man at tiden var moden. Salmebokplanene var svært ambisiøse. SU hadde kort tid til rådighet. Alle underutvalgene under NFG skulle være ferdige med sitt arbeid innen utgangen av 2007, men det lå i kortene at SU skulle holde på frem til tidlig vår 2008:[12] Fra vedtaket om to bøker ble fattet av Kirkerådet til bøkene skulle foreligge var det to og et halvt år. I tillegg kom det første året SU hadde arbeidet. Hvordan skulle det bli mulig å gjennomføre så omfattende prosjekt i løpet av så kort tid? Det spørsmålet kommer vi tilbake til. Det kan bare slås fast at hovedbegrunnelsen for denne trange tidsrammen var at man mente at det hastet å få ut en ny salmebok; at nye generasjoner ville gå tapt for kirken hvis ikke arbeidet ble gjennomført raskt.[13]

Utvalgets mandat og målsetninger

Utvalgets viktigste mandat lå i Kirkerådets vedtak om en ny salmebok i to bind:

Ny salmebok for Den norske kirke skal redigeres slik at den fremtrer som to bøker. Den ene boken forutsettes fornyet ved hver hovedreform av gudstjenestelivet. Den skal inneholde kjernesalmer fra eldre og nyere tid og ha en mer langsiktig karakter. Ved den nåværende revisjon skal både *Norsk Salmebok* og *Salmer 1997* gis en grundig vurdering ved siden av annet nytt stoff. Hertil kommer bibelske salmer, liturgiske sanger, de viktigste liturgiske ordningene, Bønneboken og Katekismen. Den andre boken skal være et tillegg, som fornyes oftere og ved det blir et redskap til å fange opp og prøve ut i hovedsak nytt materiale.[14]

Øvrige mål synes å ha blitt til underveis i arbeidet eller i drøfting med NFG. Flere av disse målene fremkommer i SUs begrunnelse for å utgi en helt ny salmebok, og som det er gitt et sammendrag av her foran. I utvalgets materiale fremholdes ellers følgende mål for arbeidet:

Når en sammenholder de intensjoner SU har arbeidet ut fra, og det som i løpet av arbeidet har utkrystallisert som viktige hensyn, kan målsetningene samles slik:

- Å bekjenne vår kristne tro gjennom sang
- Å videreføre det beste fra salmearven
- Å forene gammelt og nytt
- Å synge med alle tider
- Å synge *sammen* med andre kristne
- Å synge med hele den verdensvide kirke
- Å søke en større sanglig bredde
- Å søke nye uttrykksmåter, tekstlig og melodisk
- Å inkludere nye talenter for tekst og melodi
- Å lete frem flere kvinnelige bidragsytere
- Å tilrettelegge for mer av flerstemmig sang

- Å åpne for mer av bruk av salmeboken i hjemmet og ellers utenfor kirkens rom
- Å fremme sanggleden generelt

Oppdraget handler om salme*boken*, men egentlig er det i all sin storhet bare et delmål. Dypest sett handler det om å få *sangen* til den Treenige Gud til å reise seg i menigheten og stige mot det høye som en fri fugl.[15]

Flere av disse målene er videreføring av prinsippene som var gjeldende for komitéen bak NoS. Begge komitéer støtter seg på M.B. Landstads historiske og antologiske utgangspunkt: "Alle Kirkens Tidsaldre skulle synge med oss, og vi med dem".[16] Dette samme gjelder betoningen av et ekumenisk og et internasjonalt aspekt, der nye salmer i større grad enn før hentes inn fra andre land, kontinenter og konfesjoner. Det som først og fremst preger NoS er det store nasjonale innslaget og det sterke samtidspreget boken har, samt et relativt stort innslag av evangeliske sanger fra lekmannsorganisasjonene innenfor DNK. Også ved utarbeidelsen av NoS ble stilistisk bredde – tekstlig, men først og fremst musikalsk – vektlagt. Dette gir seg noen utslag i form av noen salmer som er preget av populærmusikken, spirituals og moderne viser. Innslaget er likevel mer beskjedent enn en kunne ha forventet ut fra populærmusikkens sterke fremvekst i 1950 og 60-årene, også innenfor det kirkelige ungdomsarbeid. Med NoS fikk musikken større tyngde og betydning enn tidligere. Musikerne var faste medlemmer av salmebokkomiteen og ambisjonen var å behandle tekst og musikk under ett ut fra tanken om at en salme er en enhet av tekst og melodi. De fleste av disse aspekter fra NoS er videreført i arbeidet til SU og noen er forsterket, bl.a. i tråd med den vei som ble utpekt med S97. Det gjelder ikke minst den økte vekt på gospel, spirituals og moderne populærmusikk.

Flere av aspektene i SUs liste representerer noe nytt. Ønsket om større bredde m.h.t. stil, opphavsmenn (og kvinner!) samt økt bruk av salmeboken i hjemmet og ellers utenfor kirkens rom, viser ønske om endringer i salmebegrepet. Resonnementene tyder på en oppfatning av at salmene har vært skrevet av en elite og for en elite. Her ønsket man en større vekt på det folkelige enn tidligere.[17]

Det som ellers preget SUs arbeid sterkt var at salmebokens bind II skulle ha et mer utprøvende og eksperimenterende preg enn bind I. Dette ga utvalget mulighet til å ta med sangstoff som lå i grenseland eller utenfor det tradisjonelle salmebegrepet, men som man ønsket å få utprøvd. Det gjaldt ikke minst tekster fra den allmenne lyrikken, med tekster bl.a. av Arnulf Øverland, Olav H. Hauge, Hans Børli m.fl., og folkelige viser av bl.a. Alf Prøysen og Evert Taube. SUs begrunnelse for å ta dette stoffet med var at dette var materiale som lå svært nær salmen i karakter og innhold. Man mente videre at dette kunne bygge bro til den allmenne kulturen og at det nye sangstoff ville få sin tolkning innenfor gudstjenestens ramme.[18]

Salmer 2008

SU holdt til sammen 14 møter med 40 møtedager. Det siste møtet ble holdt 3.-8.mars 2008. Deres forslag til ny salmebok i to bind forelå tidlig på høsten 2008 i utgivelsen *Salmebok 2008 – Forslag til ny Norsk Salmebok, Del 1: De nye salmene*. Boken består av 359 salmer som er nye i den forstand at de var hverken å finne i NoS eller S 97. Ellers har boken en rekke registre over innholdet i de to planlagte bindene, som bl.a. viser hvilke salmer fra hhv NoS og S97 som er ført videre og hvilke som er utelatt. Statistikken over bokens samlede innhold viser følgende:

Samlet antall 1151

Fra NoS 602

Fra S97 159		
Fra andre kilder 391		
Bokmål 682	(64,5%)	
Nynorsk376	(35,5%)	
Samiske tekster 4		
Svenske tekster 24		
Danske tekster 7		
Engelske tekster 28		
Andre utenlandske tekster		15
Dialektpregede tekster 4		
Salmer i eldre språkdrakt 7		
Dubletter	93	
Tripletter	7	

På flere områder var det merkbart at SU hadde tidsnød i sitt arbeid. De andre underutvalgene leverte sine arbeider til NFG som foretok samordning og redigering av materialet. Materialet fra SU ble levert rett fra sekretariatet til trykkeriet, uten at utvalget hadde noe ferdig manus på slutten av prosessen. Det førte til at flere uavklarte saker måtte behandles administrativt, samt at manglende feilaktige opplysninger måtte ettersendes i nye skriv. Tidsnøden førte også til at gjennomgangen av salmer som alt fantes i NoS og S97 stort sett begrenset seg til spørsmålet om hvilke salmer som skulle videreføres og hvilke som skulle utelates. Kun i få tilfeller ble tidligere tekst- og melodirevisjoner gjennomgått på nytt.

Salmebok 2008 ble sendt til høring og utprøving i perioden 01.09 2008 - 15.09. 2009. Høringen gjaldt utvalgte instanser som utdanningsinstitusjoner, fagforeninger, kirkelige organer, interesseorganisasjoner samt flere andre. Utprøvingen gjaldt utvalgte menigheter. I begge tilfeller var det mulig for andre instanser og enkeltpersoner å uttale seg. Høsten 2009 forelå bind II av *Salmebok 2008*, med utgivelsen *Salmebokforslaget 2008 - Supplerende materiale.* Oslo 2009.[19] Dette bind er todelt der den første delen er prinsipielle drøftinger og historiske opplysninger knyttet til arbeidet i SU. Disse er ført i pennen av utvalgets sekretær og saksforbereder Åge Haavik. Andre del av dette bindet er utførlige registre samt kommentarer til salmene i del I. Det supplerende materialet inneholder verdifull dokumentasjon og praktiske opplysninger, men forelå først etter at høringsfristen hadde gått ut.

Kirkerådet samarbeidet med et profesjonelt meningsmålingsbyrå for å utarbeide spørreskjemaer og for å bearbeide svarene i ettertid. Likevel ble flere spørsmål misoppfattet, noe som førte til manglende respons på områder man ønsket svar på. Det gjaldt bl.a. et av hovedspørsmålene om man var enig i at salmeboken skulle utgis i to bind. Flere av dem som sa seg enige i dette presiserte at de ikke ønsket dette nå og at de ønsket å beholde NoS. På dette og andre punkter er derfor svarene ikke så presise som ønskelig.

På det innholdsmessige plan ble særlig fire områder drøftet: Innslaget av 1) spirituals, 2) allmenne dikt, 3) moderne lovsang og 4) stedegne gudstjenestetradisjoner. I hovedsak ble linjen fra SU bekreftet, men med ønske om justering innenfor de mest kontroversielle punktene (2 og 3). M.h.t. undertittelen "Til bruk i kirke og hjem" så fremkom det betydelig tvil om det ville ha den intenderte effekt i forhold til målsetningen om å gjenvinne salmebokens plass i hjemmet. Mange mente at slik undertittel kunne virke innsnevrende, da det fantes mange andre bruksområder utenfor kirken enn hjemmet. Salmebokens foreslåtte inndeling og disposisjon ble godt motatt. Men flere etterlyste større materiale fra "sør" og fra Latin-Amerika, da de mente at dette var en verdensdel som var dekket med for få sal-

mer. Flere høringsinstanser ga uttrykk for at ansatte og frivillige i kirken var trøtte av mange og omfattende reformer og at det var uheldig at liturgi- og salmebokreformen kom samtidig.
Svarene fra høringen ble gjennomgått og systematisert av Kirkerådets sekretariat og et eget høringsutvalg. På grunnlag av dette ble hele salmeboksaken fremmet på nytt for Kirkerådet med anbefaling av veivalg for den videre prosessen. Det er verdt å merke seg at mens høringsutvalget som gjennomgikk reaksjonene fra forslaget til NoS fra 1981 kom med et omforent salmebokforslag, så gjorde høringsutvalget som arbeidet høsten 2009 ikke dette. Sammen med sekretariatet kom de frem til at høringsinstansene hadde vært så negative til den valgte modellen med salmebok i to bind at andre modeller måtte vurderes. I saksforberedelsene til Kirkerådets møte 11.-13.03. 2010 ble fire mulige modeller skissert:

Modell I: Ingen ny bok
Modell II: Et salmeboktillegg
Modell III: Ny salmebok i to bind samtidig
Modell IV: Ny hovedsalmebok i ett bind

Følgende anbefaling ble gitt til Kirkerådet:

Sekretariatet anbefaler at det utarbeides en ny hovedsalmebok i ett bind snarest mulig. Dette vil si at saken behandles på Kirkemøtet i 2012 og den trykte utgaven vil være tilgjengelig høsten 2013.

Det organiseres en arbeidsprosess som sikrer at man kan nå dette målet på en forsvarlig måte.[20]

Kirkerådet vedtok å følge denne anbefaling. Det skjedde dog ikke uten protester, hverken internt i rådet, i andre kirkelige organer, eller i diverse interesseorganisasjoner og institusjoner som fulgte diskusjonen. I mediene gikk også debatten videre, særlig i den kristelige avisen *Vårt Land*. Flere innsendere mente at Kirkerådet hadde valgt det dårligste alternativet og at det hadde vært bedre å fortsette med NoS og senere utgi et nytt tillegg. Andre mente at man burde ha holdt på planene om en ny salmebok i to bind.

Prosjektgruppen for salmebok

Med den knappe tidsfristen som igjen var satt måtte arbeidet organiseres slik at det var mulig å opprettholde de gitte frister. Dette ble gjort ved å opprette en gruppe kalt Prosjektgruppe for ny salmebok (PGS). Denne ble opprettet av administrasjonen i Kirkerådet som også utlyste en treårig stilling som prosjektleder. Vidar Kristensen ble ansatt i denne stillingen. Han har ledet en gruppe som har bestått av seniorrådgiver Åge Haavik (som forberedte saker til gruppen sammen med prosjektleder), kantor Jørn Fevang, soknеprest senere domprost Ragnhild Jepsen, musiker og stud. med. Jenny Skumsnes Moe og prosjektlederen. Disse fikk i oppdrag å ferdigstille salmebokforslaget som skulle legges fram for det valgte kirkerådet til behandling i september 2011.
PGS' oppgave var begrenset. Utvalget skulle ikke igangsette et nytt salmebokarbeid, men først og fremst forholde seg til materialet fra NoS, S97 og Salmer 2008. I tillegg skulle de se på nytt, innsendt materiale. Et nytt moment var også kommet til, nemlig pålegg om å ta inn salmer på de tre samiske språkene (sørsamisk, nordsamisk og lulesamisk) og på kvensk. Dette skal gjøres for å ivareta den del av den samiske og kvenske befolkningen som bor utenfor disse språkområdene. Det ble besluttet i samarbeid med Samisk kirkeråd at hvert av disse språkene skulle få en kvote på 15 salmer, dvs til sammen 60 salmer. PGS startet sitt arbeid i oktober 2010 og leverte sitt forslag til Kirkerådet i juni 2011.

Utvalget hadde klare rammer for sitt arbeid. Det skulle utarbeides én salmebok og antallet numre skulle være mellom 900 og 999. Siden det var et sterkt ønske om å ta opp en betydelig mengde nytt stoff, var det klart at mye av det eldre stoffet måtte bort. Samtidig var det klart at siden det ikke ble noe av det planlagte salmeboktillegg, så ville mye av det stoffet som man ønsket å prøve ut eller som hadde eksperimenterende karakter måtte forsvinne ut.

PGS måtte forholde seg bl.a. til følgende dokumenter:
Salmebokens inndeling og innhold. Dvs bokens disposisjon, justert etter Høringsutvalgets anbefalinger.
Høringens inn- og ut-ønsker
Høringsutvalget for Salmeboken (Protokoll 1, uke 45 2009)
"100 umistelige" fra Norsk Salmebok. SU's identifisering av kjernesalmer som ikke kan utelates.
Vekting av salmene i Salmer 2008. Et dokument sammenstilt av Anfinn Kolberg hvor SU, en gruppe på 13 prester, en gruppe på 13 kantorer osv har vurdert hva som bør inn og ut av Salmer 2008.
Kommentarer til salmene i høringsutgaven.[21]
Forslag til endringer i videreførte salmer.[22]
Felleskirkelig salmeliste.[23]
Nye tekstrekker og kjernetekster fra Plan for trosopplæring.

I tillegg kom en rekke andre faktorer av skrevne og uskrevne bud som gruppen måtte følge, bl.a. om tilstrekkelig høy nynorskprosent, salmer på samisk, ivaretakelse av det beste fra salmetradisjonen, vektlegging av nytt stoff, tilstrekkelig med salmer til alle kirkeårstider og til kirkelige handlinger etc, etc.

Prosessen

Med så klare og begrensede rammer var gruppens mandat og handlefrihet bundet på mange områder. Samtidig måtte PGS ta selvstendige valg i sine forslag om hva som skulle tas med og hva som skulle utelates. I mange tilfeller avgjorde kampvoteringer hvilke salmer som kom med og hvilke som ble utelatt. I starten av arbeidet ble det satt opp en klar møteplan som viste hvilke spørsmål skulle tas opp når. PGS var i liten grad en kreativ gruppe, men i større en slags budsjettkomité som skulle prøve å finne balanse i et regnskap der sluttallene og mange andre faktorer var gitt, men hvor det fortsatt fantes usikre faktorer. Siden det allerede var foretatt en høring ble det bestemt at ny høring ikke skulle foretas. Derimot skulle delrapporter fra prosessen offentliggjøres etter hvert møte på kirkens nettsider.[24] Denne åpenhet er på mange måter prisverdig og ga de som var interessert mulighet til å påvirke prosessen underveis. Samtidig var det ikke enkelt å lese ut av delrapportene hvilke salmer var inne eller ute, da rapportene kun forholdt seg til endringer i forhold til forslaget fra 2008. Den som ville følge med måtte dermed forholde seg til mange ulike dokumenter samtidig.[25]
PGS' avsluttende møte ble holdt i juni 2011. Salmebokens manus ble da overtatt tatt av Kirkerådets administrasjon som forberedelse til rådets behandling i september samme år. Underveis foretok administrasjonen en rekke endringer – overraskende mange. Endringene hadde en klar tendens; utelatelse av salmer fra NoS og tilføyelse av materiale fra *Salmer 2008* og andre kilder.

Salmebokforslagets innhold

Dokumentet "Salmebokas inndeling og innhold "(pr. 12.07.2011) gir oversikt over det salmebokforslag som ble fremmet for Kirkerådet i slutten av september 2011.[26] Her vises fra hvilken kilde den enkelte salme er hentet, med merknader til eventuelle endringer i forhold til disse, samt en statistisk oversikt mht språk, språkform og antall salmer fra de ulike

kilder. Selve salmetekstene og melodiene er å finne i *Framlegg til Norsk Salmebok 2013*. Dette er et internt saksdokument i to bind og på til sammen 972 sider, beregnet for den interne behandling i Kirkerådet og bispemøtet, trykt i 75 eksemplarer. Sammenholdt med innholdet i NoS, S97 og *Salmer 2008*, gir disse dokumentene oversikt over hvilke salmer som er videreført og hvilke som er utelatt.

Statistikk

Salmebokforslaget inneholder totalt 884 numre. Imidlertid har man gjort det grep at språkdubletter, tripletter og kvadrupler er plassert på ett nummer. I de tilfeller der en salme har både en bokmåls- og en nynorsktekst, så betraktes disse som én salme. Det totale antall tekster er 1036. Flere salmer vil komme til, da det fortsatt mangler syv kvenske salmer, samt oversettelser av noen av det samiske og kvenske stoffet. Dessuten er ingen av de bibelske prosasalmene foreløpig tatt med i forslaget (se eget avsnitt). Dokumentene fra PGS og Kirkerådet gir en statistisk oversikt over hvor mye prosentvis er videreført fra de ulike kilder. Ifølge denne oversikten er antallet videreførte og utelatte salmer som følger[27]:

Norsk Salmebok: 597 (68,4%) videreført, 276 (31,6%) utelatt
Salmer 1997: 126 (47,9%) videreført
137 (52,1%) utelatt
Salmer 2008: 170 (47,4%) videreført
189 (52,6%) utelatt

Disse tallene er imidlertid ikke helt sammenlignbare og må derfor tas med en klype salt. Problemområdet er det ikke-metriske stoffet; bibelske salmer og liturgisk sangstoff. Dette er utelatt i statistikken for NoS, men tatt med for S97. Hvis bibelske salmer og liturgiske sanger utelates også fra beregningen for S97 ligger videreførte nummer herfra på rundt 70%, dvs høyere enn i NoS.

Språk

Språksituasjonen i Norge er mangfoldig, med de to målformene bokmål og nynorsk, samt de samiske språkene og kvensk. Forholdet mellom bokmål og nynorsk er omtrent 60/40, akkurat som tilstrebet. For å oppnå høyere nynorskprosent er en rekke salmer, som originalt er skrevet på dansk og i bokmålsform kun har hatt endret ortografi, blitt gjendiktet til nynorsk. I tillegg kommer fire salmer i eldre språkdrakt og tre på dialekt. Antallet dubletter er 118, tripletter 11 og kvadrupler fire. Flere utenlandske språk er representert enn tidligere og i større omfang. NoS inneholdt en håndfull salmer på svensk samt noen få på dansk (med delvis fornorsket ortografi). Med S97 ble flere språk innført, bl.a. latin, engelsk, fransk, tysk, portugisisk, samt en rekke afrikanske språk. Språkmangfoldet er et tegn på internasjonalisering med innslag av salmer fra andre kontinenter og konfesjoner. I salmebokforslaget er 23 tekster på svensk, 20 på engelsk, én på dansk og 17 på diverse andre språk.

Bibelske salmer

Både NoS og S97 inneholder et betydelig antall bibelske salmer og liturgiske sanger. Allerede i prøveordningen for høymessen, 1969, fikk de bibelske salmene viktig plass og det samme var tilfelle med høymesseordningen av 1977 og prøvesalmeheftet, Salmer 1973 (2.utg. 1976). Hverken SU eller PGS har beskjeftiget seg med dette stoffet og det har lenge vært uvisst hvem som hadde ansvar for dette materialet. Det har igjen ført til usikkerhet om hva av dette sangstoffet som skal videreføres. Dette har også sammenheng med uavklarte spørsmål rundt materialets plass og rolle i den nye liturgien. Dette har beklageligvis ført

til at ingen bibelske salmer (i prosaform) er med i salmebokforslaget. Materialet har i stedet fått en hastig gjennomgang i en egen arbeidsgruppe. Flere ønsket at de bibelske salmene skulle innlemmes i de avsnittene der de emnemessig hørte hjemme, men disse ønsker har ikke ført frem. I skrivende stund er det usikkert hvilke og hvor mange bibelske salmer blir å finne i den endelige salmeboken.

Forholdet til tradisjonen

Med de mange strykningene fra NoS forsvinner omtrent hver tredje salme fra boken. Som vi har sett er en større andel av de metriske salmene i S97 videreført enn fra NoS. En skulle ha trodd at det forholdt seg omvendt, siden S97 var et tilleggshefte med en rekke salmer som skulle prøves ut og som var forventet å skulle ha kort levetid.

Som tidligere nevnt er 276 tekster fra NoS utelatt. Ved gjennomgang av melodiene viser det seg at antallet utelatte melodier er 123.

Fordelingen på århundrer/epoker er interessant. Den er noenlunde jevn i forhold til stoffmengden, men likevel med overvekt av strykninger på stoff fra 1800-tallet og tidlig 1900-tall. Det nyeste stoffet – skrevet etter 1950 har fått forholdsvis få strykninger, den store stoffmengden fra denne perioden tatt i betraktning.

Ser vi på diktere er noen hardt rammet. Følgende har fått strøket 4 tekster eller flere (oversettelser i parentes): E. Blix 18 (4), H.A. Brorson 14 (14), A. Frostenson 4, N.F.S. Grundtvig 10, A. Hovden 12 (3), G. Jensen 4 (3), Th. Kingo 8, M.B. Landstad 11 (11), M. Skard 6 (2), H.Chr. Sthen 4, B. Støylen 12 (14), W.A. Wexels 4 (2). Reduksjonen er i noen tilfeller svært betydelig, som hos Blix og Brorson. Og ser vi på H.Chr. Steen, viser det seg at fire av hans fem salmer i NoS er utelatt. I tillegg kan det nevnes at tre salmetekster som er tilskrevet Luther er strøket (NoS 230, 544 og 544). Det er all grunn til å tro at disse vil bli savnet ved det forestående reformasjonsjubileum.

Kronologisk oversikt over salmer utelatt fra NoS

	Tekster	**Melodier**
Førreformatoriske	8	8
Fra reformasjonstiden	17	11
1600-tallet	33	19
1700-tallet	46	4
1800-tallet	67	22
1900-1950	73	21
1951-	32	23
Folketoner		15
Sum	271	123

På musikksiden er særlig L.M. Lindeman rammet; syv av hans melodier er forsvunnet. Hans sentrale plass i norsk kirkesang er dermed merkbart redusert nå like før 200-års jubileet for hans fødsel i 2012. Også antall folketoner er redusert. 15 er utelatt, derav 7 norske.

Mange av de salmetekstene som nå blir tatt ut av salmeboken har hatt sentral plass i norsk kirkesang gjennom lengre tid. Her kan nevnes Luthers trosbekjennelsessalme "Vi trur på Gud, vår Fader God" ("Wir glauben all an einen Gott"), Neumarks "Den som i alt lét Herren råde" ("Wer nur den lieben Gott lässt walten"), Neander/Brorsons "Store profet med den himmelske lære" og Landstads "De hyrder stirrer i natten ut" – for å nevne noen få. Den store mengde utelatte salmer viser et markant brudd med den tidligere salmetradisjonen.

Tekstrevisjoner

Ved utarbeidelsen av NoS på 1970-tallet ble omfattende tid og ressurser brukt til å revidere og modernisere eldre tekster. Liturgikommisjonen – som var salmebokkomiteens overordnede organ – syntes komiteen ikke hadde gått langt nok i dette arbeidet.[28] Senere har mange uttrykt det motsatte syn – at moderniseringen gikk for langt. Hverken SU eller PGS har i nevneverdig grad gått inn i dette materialet på nytt. Til det har tiden vært for knapp. Arbeidet med det eksisterende stoffet i NoS har i stor grad vært begrenset til spørsmålet om å beholde eller stryke. Med dette har man indirekte gitt sin tilslutning til de endringer som ble foretatt for mellom 30 og 40 år siden. Det finnes likevel noen unntak, der man gått tilbake til eldre former. Her nevnes noen eksempler: To av Brorsons julesalmer har fått tilbake sine opprinnelige oppslag "Her kommer dine arme små" (tidligere "Her kommer, Jesus, dine små") og "I denne søte juletid" (tidligere "I denne glade juletid"). Ellers er disse tekstene uendret i forhold til NoS. Derimot har man på flere punkter ført Landstads julesalme "Fra fjord og fjære" tilbake til sin opprinnelige språkdrakt.

Mens flere av de eldre tekstene i NoS ble modernisert, gikk man den motsatte vei m.h.t. musikken. Der ble de eldre og – om mulig – opprinnelige melodiformer benyttet. Denne linje er videreført i de fleste tilfeller i salmebokforslaget.

Det nye salmestoffet

Opptelling viser at 222 salmer fra nye kilder er kommet med i boken, derav 170 fra *Salmer 2008.* I tillegg kommer stoff fra S97, der mye er av nyere dato. Dette gir boken et sterkt samtidspreg. Det samme var også tilfelle for NoS, men her er det noen klare forskjeller. I NoS var det noen få markante diktere og komponister som stod for det meste av det nye salmestoffet, med bl.a. Svein Ellingsen, Eyvind Skeie og Arve Brunvoll på tekstsiden og Egil Hovland, Trond Kverno og Harald Gullichsen på musikksiden. Alle disse personene bidro til å fornye salmesangen og salmegenren. Samtidig befant de seg innenfor kirkesangtradisjonen og var med på å videreføre og videreutvikle denne. I salmebokforslaget som nå legges frem er det ingen klare arvtakere etter disse, men det er likevel mange nye bidragsytere men med få bidrag hver. Her synes SU å ha lykkes i sin målsetning om å inkludere "nye talenter for tekst og melodi".

Større stil- og genremessig bredde har vært ønsket, med viss vektlegging av populærmusikalske former. Her finner vi spirituals, gospelsanger, moderne lovsanger, Taizésanger, sanger fra Iona og tekster fra lyrikken. Den linje som ble forsiktig slått an i NoS og som senere fikk større vekt i S97 og særlig i *Salmer 2008,* er her videreført og betydelig forsterket. Det nye salmebokforslaget har tatt opp i seg mye av den sang som har vært i bruk DNK ved siden av det offisielle salmestoffet. Flere uoffisielle sanghefter med bl.a. sanger fra Iona og Taizé, samt fra "den verdensvide kirke" har vært hyppig brukt. Den nye salmeboken vil dermed være med på å stadfeste en praksis som allerede er etablert flere steder.

Avsluttende bemerkninger

Salmebokprosessen som her er beskrevet, er på mange punkter svært spesiell. Det gjelder ikke minst den trange tidsrammen som særlig SU, men også PGS har måttet forholde seg til. Det er grunn til å sette spørsmålstegn ved om dette skulle vært det hasteprosjektet mange ønsket. I den spede innledning til forrige salmebokrevisjon uttalte en forberedende komité at en ny felles salmebok for DNK burde utgis "så fort som råd er". Fra denne uttalelsen kom i 1957 gikk det nesten 30 år til den endelige salmebok forelå. De fleste vil være enig i at NoS tjente stort på å vente og at innholdet ble bedre og mer formålstjenlig. Den

korte tiden som ble avsatt til *Salmer 2008* og det senere forslag til ny salmebok 2013, førte også med seg at mange spørsmål ikke ble så grundig behandlet som ønskelig.
I motsetning til tidligere salmebøker vil ikke den nye boken bli gjenstand for kongelig autorisasjon. Denne gangen er det kirkens egne organer, med Kirkemøtet på toppen, som avgjør salmebokens innhold og utforming. Det vil bli interessant å se hvordan saken blir håndtert; om resultatet av komitéarbeidet blir stående, eller om det blir foretatt omfattende endringer.

De mange strykningene av salmer fra NoS viser at båndene til salmetradisjonen er sterkt svekket. SU ønsket å videreføre det beste fra salmeskatten og de salmene som var mest brukt. Siden det ikke finnes noen salmebrukundersøkelse, og det heller ikke har fremkommet initiativ til å foreta en slik undersøkelse underveis i utarbeidelsesprosessen, vil alle synspunkter om faktisk bruk i beste fall være kvalifisert gjetning, basert på de enkelte komitémedlemmers kjennskap og erfaringer. Den norske kirke står foran en formidabel pedagogisk oppgave ved formidling av eldre salmer til nye generasjoner. Hvis den oppgaven ikke tas på alvor vil mye av kjernestoffet forsvinne ut av aktiv bruk.

Det nye salmebokforslaget har både et sterkt samtidspreg og et sterkt folkelig preg. Kirkens styrende organer og de komiteer som har vært nedsatt har ønsket å vektlegge det de oppfatter som brukersynspunkter fremfor den hymnologiske ekspertisen. De nye salmene som er tatt inn har bidratt til å endre salmebokens fokus og tyngdepunkt. Salmeboken kan synes å ha blitt mer antroposentrisk og i mindre grad kultisk anlagt. Som ved tidligere salmebokutgivelser har også selve salmebegrepet blitt endret, ved at nye typer tekster og melodier bringes inn og der den teologiske og liturgiske dimensjon ikke alltid er like tydelig. Det vil bli interessant å se i årene som kommer om målsetningen om mer allmenn og folkelig sang – både i og utenfor kirken – vil bli oppnådd, eller om den nye salmeboken blir et kortvarig intermezzo.

E-mail: theirik@online.no

Noter

1 Forslaget ble mangfoldiggjort i 75 eksemplarer som *Framlegg til Norsk Salmebok 2013*, til bruk ved intern behandling i kirken. En oversikt over innholdet er å finne på www.kirken.no/salmebok.

2 Ved to tilfeller ble alternative salmebøker lansert og godkjent til bruk; Hauges salmebok (1873) som alternativ til Landstad og Nynorsk salmebok (1925) som alternativ til Landstads reviderte salmebok (1924). Dessuten har flere salmeboktillegg vært godkjent til bruk, bl.a. Wexels' såkalte "Christianiatillegg" (1853), Blix' Nokre salmar (1.utg. 1883), prøvesalmeheftet Salmer 73 (1973) og salmeboktillegget Salmer 97 (1997).

3 Norges første koralbok, O.A. Lindemans koralbok, ble autorisert 1835 og utgitt 1838. Den forholdt seg til de tre salmebøker som da var i bruk. Senere kom det koralbøker i 1878, 1926 og 1985.

4 Haavik 2009:16.

5 Sammenfatning fra Haavik 2009:16ff.

6 Nåværende høymesseordning ble innført første søndag i advent 1977. Diverse senere endringer og justeringer har senere blitt foretatt. Alterboken ble først utgitt som ringperm, men forelå i to trykte bind i 1993: Gudstjenestebok og Kirkelige handlinger.

7 *Høymesse under endring - Innledning til samtale om reform av høymessen, Kirkemøtet 19.11.2003.*

http://www.kirken.no/index.cfm?event=downloadFile&nodeid=8816

8 http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=9254

9 NOU 1981:40 s. 9.

10 *Forslag til tillegg til Norsk Salmebok,* Oslo 1996:7.

11 Ibid.

12 Det sistnevnte fremgår av Kirkerådets protokoller.

13 Haavik 2009:18f.

14 Protokoll fra møte i Kirkerådet 8.-9.september 2005, sak 50/05, s. 1-2.

15 Haavik 2009:15.

16 Landstad: 1862:4. [Om salmebogen. En redegjørelse. Christiania 1862.]

17 Ved utarbeidelsen av salmeboktillegget *Salmer 1997*, ble det fremholdt at folkelighet i en salme er en kvalitet i seg selv. (*Forslag til tillegg til Norsk Salmebok,* Oslo 1996:14.)

18 Haavik 2009:31f.

19 Forordet er datert ultimo september.

20 Fra saksdokumentet til Kirkerådets møte 11.-13.03. 2010, sak KR 12/10, s.1.

21 *Salmebokforslaget 2008 – Supplerende materiale*, Oslo 2009, s. 139ff.

22 Op.cit. s. 175ff.

23 Op.cit. s. 195ff.

24 Se www.kirken.no/salmebok

25 Dette var likevel en klar forbedring i forhold til arbeidet i SU, der det var svært lite innsyn i prosessen underveis.

26 http://www.kirken.no/?event=downloadFile&FamID=198798

27 Op.cit. s. 36. I denne statistikken blir antall metriske salmer i NoS regnet for å være 873, dvs 866 nummer i "salmedelen" + nr. 867, 868, 871, 878, 905, 943 og 946.

28 NOU 1981:40, s.8.

Hymnologi - Nordisk tidsskrift og formidling i Norden

Foredrag holdt ved Nordhymns og NHFs nordiske salmeseminar i Trondheim 7.-8. juni 2011. Bearbejdet.

af ***Ove Paulsen***

Dette indlæg skal handle om HYMNOLOGI – Nordisk tidsskrift, dets baggrund, dets forhold til Salmehistorisk Selskab, den endnu ikke fuldførte ordning med peer review, og hvilke perspektiver, der kommer mere eller mindre direkte ud af denne – i tidsskriftets sammenhæng – revolutionerende nyskabelse. Herunder det, der sikkert kunne være etableret helt uafhængigt af peer review, nemlig åbningen mod nye horisonter og planlægningen af en hjemmeside, som er tidsskriftets egen, selvom vi er taknemlige for at have en del af Teologisk Pædagogisk Center (TPC)s hjemmeside.

Hvad er HYMNOLOGI – Nordisk tidsskrift?

Oprindelig hed tidsskriftet *Hymnologiske Meddelelser* og var stiftet af professor Niels Knud Andersens kirkehistorisk studerende med særlig interesse for salmehistorie, for hen ved 40 år siden. Fra starten af var det et tidsskrift for medlemmer af Salmehistorisk Selskab. Tidsskriftet er gratis, men det koster en pose penge at være medlem af Salmehistorisk Selskab. Den udfarende kraft fra begyndelsen synes at have været Jens Lyster, men flere var med, og Peter Balslev-Clausen var i front fra begyndelsen. Tidsskriftet er et barn af Københavns Universitets teologiske fakultet, beliggende i Købmagergade. Denne begyndelse har betydet en markant vægtlægning på hymnologi som teologisk disciplin, snarere end det musikvidenskabelige og litteraturvidenskabelige aspekt. Af betydning har også været det oprindelige hjemsted i København, Det teologiske fakultet i Købmagergade.

Tidsskriftets nuværende indretning og organisation blev til ved en omstrukturering i sommeren 2005, hvor stort set hele den kreds af mennesker, der var indsat ved en reorganisering 8 år tidligere, havde forladt redaktionen, og jeg var alene til-

bage. Reorganiseringen havde ellers sikret musik og litteratur ved, at disse discipliner havde hver sit medlem af redaktionen. Den ny struktur gik ud fra de faktiske forhold ved at gøre mig til monolitisk ansvarshavende redaktør med, i første omgang, én rådgivende referencegruppe. Den ordning var oprindelig foreslået af Eberhard Harbsmeier. Nordhymn ved *ordförande* Sven-Åke Selander foreslog en nordisk sammensat rådgivende referencegruppe og selve navnet *HYMNOLOGI – Nordisk tidsskrift*. Den monolitiske redaktør var nu omgivet af to referencegrupper med i alt 11 referenter, hvoraf Island og Norge havde hver én, Sverige og Finland hver to, Danmark fem, der dengang alle boede vest for Storebælt. Nordisk? Næppe, men tidsskriftsstrukturen havde bevæget sig i den retning, takket være NordHymn. Salmehistorisk Selskab blev også reorganiseret, men ikke helt i samme retning. Af i alt otte medlemmer af bestyrelsen har tre direkte tilknytning til Købmagergade, tre er fra Danmark vest for Storebælt med andre tilknytninger, en er Nordhymns *ordförande*, og en er tidsskriftets redaktør. Denne sammensætning sammen med de nye vedtægter fra 2005 signalerer det nordiske reduceret til et minimum og tyngdepunktet solidt plantet i Købmagergade.

Selve tidsskriftet måtte også reorganiseres. Sekretariat og distribution flyttede fra Købmagergade til Løgumkloster. Trykningen foregik først i Jelling, senere i Viborg. Tidsskriftets nye format og farverne på omslaget er et resultat af nøje prisudregninger udført af den meget dygtige regnskabschef ved TPC, Løgumkloster, nu desværre afdøde Rosemari Junker Aarhus. Formatet var og er så langt den billigste mulighed. Det er den lønsomste måde at udnytte papir i ruller. Papiret er ligeledes det billigste, der kan give rent sort tryk, uden at trykket kan ses fra den anden side. Farverne på forsiden er stort set lige så billige som sort-hvidt tryk, og langt mere af et blikfang. Farvetryk på indersiderne ville derimod koste mange penge.

Tidsskriftet var i vanskeligheder. For at dække tabene ved udmeldelser var kontingentet blevet sat i vejret. Dette havde, som man kan forestille sig, medført en ond cirkel, en dødsspiral af prisstigninger og udmeldelser. Nu skulle alle sejl sættes til for at få nye indmeldelser og penge i kassen. Kontingentet var der desværre ikke noget at stille op med. Selv det billigere format, den billigere trykning, inddragelse af alle gratis abonnementer, undtagen til Dronning Margrethe og sekretariatet, kunne ikke vende underskud til overskud. Det nye udseende skulle, sammen med det nye navn, få tidsskriftet til at ligne et moderne tidsskrift og dermed øge afsætningsmulighederne. Men resultaterne var små.

I de senere år er det lykkedes ved legatmidler at få økonomien gjort tålelig, men tidsskriftet mangler stadig abonnenter, dvs. medlemmer af Salmehistorisk Selskab, til at gøre situationen helt stabil. Man kunne sige, at tidsskriftet mangler at blive rigtig nordisk. Hen ved to tredjedele af medlemmerne eller abonnenterne er stadig danske, resten er for langt de flestes vedkommende fra de andre nordiske lande, hovedsagelig Norge.

Det er klart, at dette er en ikke helt tilfredsstillende situation for et nordisk tidsskrift. Man kan også, og med rette, kritisere tidsskriftet og mig for, at der er alt for meget dansk teologi i spalterne, men det er, hvad jeg får mest af, og så er jeg jo også et eller andet sted henvist til at bringe det, da det jo ikke er dårligt stof.

Men man skulle nu tro, at jeg var i en situation, hvor jeg kunne få en masse input om artikler, der bare ligger og venter på at blive trykt. Af mine nordiske referenter er to teologer, men tre er musikkyndige. Af den fagbestemte referencegruppe er to

teologer, to musikkyndige og to litteraturkyndige. Det giver i alt fem musikkyndige, fire teologer og to litteraturkyndige. Her er litteraterne helt klart blevet sorteper. Men alligevel skulle den repræsentation være nok til, at også de fik en repræsentativ plads i spalterne, og musikfolkene presser ikke særlig hårdt på for at få spalteplads til deres stof.

Hvad er der galt? Hvorfor kommer der så lidt og så ensidigt stof? Kunne det være fordi kvalificerede bidragydere undgår HYMNOLOGI, fordi det ikke lønner sig at publicere her under de vilkår, forskningen har nu om dage? Kunne det være manglen på peer review?

Peer review som en ny mulighed.

Sagen om indførelse af peer review begyndte med et spørgsmål rejst af David Scott Hamnes, som jeg holdt møde med i København i juni 2007. I efteråret 2007 blev Peter Balslev-Clausen, der sammen med Eberhard Harbsmeier og Kirsten Nielsen er redaktørens særlige rådgiver, inddraget i forhandlingerne. Spørgsmålet blev derpå behandlet ved næste bestyrelsesmøde i Salmehistorisk Selskab 26. februar 2008. I referatet står den lakoniske meddelelse: *Efter en kort gennemgang af indholdet i de kommende nr. af tidsskriftet drøftede man muligheder og problemer ved at indgå i en referee-ordning. Man vedtog at tage spørgsmålet op ved næste bestyrelsesmøde.* Under dette møde ydede Sven-Åke Selander for første gang konsulentbistand til spørgsmålet. Han har også senere ladet sin viden og erfaring på området komme redaktionen til gode. Sagen blev imidlertid syltet af redaktøren, indtil først Stig Wernø Holter, siden Vigdis Berland Øystese rejste den igen.

Mødet i Løgumkloster

Hvorfor ikke begge referencegrupper?

Det var på tide for redaktøren at høre sine rådgivere. Et møde i Løgumkloster blev berammet med den fagbestemte referencegruppe. Når den nordiske referencegruppe ikke kom med, skyldes det, at der netop på samme tid var forhandlinger om et specielt møde med dem. Disse planer blev senere skrinlagt på grund af manglende bevillinger. De særlige rådgivere fik lov at udtale sig om det, der kom ud af forhandlingerne med den fagbestemte referencegruppe. Her følger en bearbejdning og systematisering af forhandlingerne i oktober 2010.

Steffen Arndals forslag

Peer review, men kun på artikler.

Forhandlingerne kom ind i en ny fase, da Steffen Arndal skitserede et system, hvor man har peer review på egentlig videnskabeligt stof, men holder den mere farverige underskov udenfor med værkstedsartikler og småting af forskellig art, såsom skitser, nye salmetekster, melodipræsentation eller polemik - og recensioner.

På vej mod peer review fandt man det naturligt, at referencegruppernes medlemmer bliver bragt mere i spil til bedømmelse af indlæg fra deres eget fagområde.

Correction sheet.

Den nye ordning måtte kræve, at i hvert fald den del af tidsskriftet, der er underlagt peer review, udformes ensartet mht. stavning, tegnsætning, gængse forkortelser, bibelhenvisninger m.v. efter tidsskriftets eget *correction sheet*, som vel bør vise skriveregler på fire nordiske sprog, dvs. dansk, de to norske sprog og svensk, og desuden på engelsk og tysk, der også var anerkendte sprog i tidsskriftet allerede i de første årgange. Men man kunne jo begynde med dansk.

Referencegrupperne giver peer review.

Steffen Arndals forslag kan fungere med de nuværende referencegrupper som peers, men bør måske på sigt kunne tilbyde

blind eller dobbeltblind vurdering.
Betænkeligheder.
Der har ikke været fremført betænkeligheder ved Steffen Arndals model, men flere medlemmer af referencegruppen advarer mod overhovedet at indføre en peer review-ordning, som de anser for formålsløs.

Skal vi drage en konklusion af dette, må det være, at idéen var god nok, men skulle forhandles med bestyrelsen for Salmehistorisk Selskab for at få nogen gang på jorden.
Kirsten Nielsen bifaldt forslaget om at skelne mellem *de egentligt videnskabelige bidrag til tidsskriftet, som skal underkastes peer review, og andre former for bidrag.* Hun sagde videre: *For forskere er peer review efterhånden en selvfølgelighed, og for institutionerne er det afgørende for vurderingen af det faglige niveau på institutionen.* Hun sluttede med at sige: *Min eneste kritiske bemærkning er, om man kunne forestille sig, at ikke godkendte bidrag så blot gled over i bunken af "andet", da man nødig vil genere folk med en total afvisning. Men en videnskabelig artikel, som ikke kan stå distancen i peer review, skal forbedres - om muligt - og ikke blot omklassificeres.* Dette var en vigtig bemærkning, som bør indskrives i reglerne.

Udbud af blind og dobbeltblind peer review
For også at kunne tilbyde blind og dobbeltblind peer review er det nødvendigt at opbygge et større korps af bedømmere over hele Norden.
Steffen Arndals forslag vil kræve en væsentlig udvidelse af kredsen at peers, men kun hvis der skal kunne tilbydes blind og evt. dobbeltblind peer review. Disse nye peers skal i så fald helst fordeles proportionalt på de nordiske lande. Skal der på et tidspunkt oprettes så stort et apparat, bør der søges rådgivning ved kontaktpersoner i det øvrige Norden.

Betænkeligheder.
Flere medlemmer af referencegruppen udtrykker skepsis over for tanken om, at alle problemer løser sig i en nordisk sammenhæng. Der advares også om vanskeligheder ved overhovedet at etablere en sådan stor nordisk kreds - og holde den ved lige.

Skal vi konkludere her, må vi sige, at nordisk stor-etablering, hvis den skal til, bør foregå i et adstadigt tempo, samtidig med at mange samarbejdsmuligheder praktiseres.
Kirsten Nielsen påpegede, at *det er vigtigt at overveje, hvor mange bedømmere Norden kan "præstere".* Og videre: *En og anden vil sikkert nævne, at der er fagområder, som er så små, at man meget nemt kan gennemskue, hvem der har skrevet en artikel, hvis man blot er lidt inde i feltet og de enkelte forskeres interessefelter. Men som bedømmer er man nødt til at se bort fra egne gætterier om, hvem forfatteren er. Så også inden for små fagområder er det nødvendigt med peer reviews.*

Hvis den nordiske dimension får vokseværk på baggrund af dette
Hvis sådan en udvidelse udløser en stor tilgang af medlemmer eller abonnenter fra det øvrige Norden, er vores struktur forældet.
En stor kreds af granskere fra hele Norden og en stor mængde medlemmer eller abonnenter fra hele Norden vil, hvis alt dette kommer til, kræve en ny fællesnordisk struktur som styringsgruppe for *HYMNOLOGI – Nordisk tidsskrift.* Denne dynamik kan, foruden Salmehistorisk Selskab som styringsgruppe, let opsuge de nationale selskaber, såsom nordmændenes Norsk Hymnologisk Forening (NHF), og finnernes Hymnologian ja liturgiikan seura bag tidsskriftet *Hymnos.* I sidste instans kan selveste *Nordhymn* blive undermineret.
En sådan ny strukturs fordele.

Sådan en forening vil

1. kunne fungere som et land i *(IAH) Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie's* struktur og reelt kunne afgøre, hvem der skal repræsentere Norden sst., idet afgørelsen dog officielt ligger hos IAHs bestyrelse.

2. til forskel for *Nordhymn* være et forum med deltagelse af almindelige hymnologer, salmeinteresserede, digtere, komponister - *whatever.*

3. efterhånden opnå en medlemsskare med mere ensartet repræsentation i alle lande, så det virkelig bliver et nordisk tidsskrift.

Det vil desuden ikke være helt ueffent, hvis det er medlemmerne eller abonnenterne, der indsætter bestyrelsen og afgør genvalg og nyvalg.

Betænkeligheder ved nordicering.

Foruden de bemærkninger, der er refereret til i forbindelse med blind eller dobbeltblind peer review, advarer flere medlemmer af referencegruppen om, at ingen har gjort sig tanker om, hvordan sådan en ny nordisk forening skal fungere. Herunder er der ikke fremkommet idéer om dens finansiering. At etablere et stort nordisk forum kan også være at åbne døren for mange nye samarbejdsproblemer. Mange ting må tænkes igennem, før man eventuelt begynder at nærme sig en reel nordicering af styringsgruppen. En succes, som altså må hvile på en salgssucces, må være en forudsætning, og en omstrukturering må stadig bevæge sig langsomt fremad gennem forhandlinger. En hurtig udskiftning af styringsmekanismen vil være i stor risiko for at udløse masseflugt fra skaren af medlemmer eller abonnenter.

Skal vi konkludere her, må vi sige, at alt dette er ren fremtidsmusik og har at gøre med succes både med hensyn til materiale og abonnement i kølvandet på en eventuel udvidelse af peers, hvis blind og dobbeltblind granskning kommer på tale. Alt dette må i så fald gennemtænkes nøje og i takt med eventuel fremgang i medlemmer eller abonnenter: En nordisk hymnologisk forenings beføjelser, funktioner og finansiering må ligge helt fast og være almindelig anerkendt før man begynder at etablere noget i den retning.

Kirsten Nielsen bemærker, at de *mange mulige samarbejdspartnere der findes i Norden ... betyder... at der burde være basis for en større mængde abonnenter, under forudsætning af at de gennem HYMNOLOGI får information om emner, som netop de er interesserede i...* Hun siger videre: ... jeg *kan se faren for, at man som tidsskrift får så bred en abonnentgruppe, at det i praksis er umuligt at dække interesserne ordentligt ind. Så jeg støtter den forsigtige konklusion. Her skal der et stort forundersøgelsesarbejde til.*

Eberhard Harbsmeier kommenterer: *Umiddelbart ser det ret omstændeligt ud og overdimensioneret. Det kommer aldrig til at fungere.* Han advarer mod *en nordisk monsterorganisation – det kvæler bladet. Hvorfor fungerer det godt nu? Fordi strukturen er enkel: Det er dig der laver bladet, vi hjælper med økonomien, bestyrelsen blander sig udenom. Det fungerer. 200 Abonnenter, det er ganske fint. For alt i verden: Lad være med at gøre det kompliceret – det fungerer ikke og ødelægger bladet.*

Fremtiden med eller uden blind og dobbeltblind peer review og nordisk eksplosion

Til forskel fra ovennævnte hypotetiske forhold, kan der uden videre arbejdes videre på

1. En bedre udnyttelse af **samarbejde**t mellem Salmehistorisk Selskab og *HYMNOLOGI.* Her kunne f.eks. være tale om fusionering af sekretariat og kassefunktion, så det bliver som før omstruktureringen 2005 og om planlægning og iværksættelse af fælles projekter.

2. Samarbejde mellem *HYMNOLOGI* og Nordhymn, f.eks.

om Nordiske salmeseminarer som dette, med Forum Musikteologi, Kirkemusikalsk arbejdskreds, Dansk Kirkesang, NHF, Svenskt Gudstjänstliv og givetvis mange andre om udvikling af fælles projekter. Nordiskhed oparbejdes fra grunden i konkret samarbejde.

3. En løbende **registrering** af hymnologer, digtere, komponister og hymnologiske udgivelser. Samtidig kunne man gøre forsøg på at få alle hymnologer, digtere, komponister m.v. som medlemmer eller abonnenter.

4. Indretning af egen **hjemmeside** med password, som fornyes hvert år mod at betale kontingent eller abonnement. Det vil på den måde blive muligt at bringe blade-udgaver af alle numre af *Hymnologiske Meddelelser* og *HYMNOLOGI* i samtlige årgange før den aktuelle. Dette kunne blive begyndelsen til at spare trykke- og portoudgifterne og kun udkomme elektronisk. Hjemmesiden kunne også have oversigter (som f.eks. førnævnte registreringer), totalt og løbende opdateret register over alle numre af *Hymnologiske Meddelelser* og *HYMNOLOGI*, events af enhver art, f.eks. kommende Koralseminarer i Lund, Nordiske salmeseminarer i Nordhymn-regi og andre slags hymnologiske dage osv. Praktiske oplysninger om igangværende projekter, priser på hefter i løssalg, eller hvad IAH netop nu har at tilbyde. Links til andre hymnologiske sider. I virkeligheden er mulighederne legio. Fordelen er helt klart, at hjemmesiden kan holdes løbende opdateret og rumme mange flere arter meddelelser end hefterne.

Konklusionen på dette må være, at her har vi i virkeligheden den logiske fortsættelse til indførelsen af den almindelige peer review, baseret på referencegrupperne, hvor begge parter kender hinanden. Desuden bør disse ting alle være godt på vej før der eventuelt tages skridt til en nordisk overstruktur.
Kirsten Nielsen erklærer sig enig i dette.

Eberhard Harbsmeier kommenterer: *Fint med, at du har en liste og holder den ajour, over folk i Danmark og andre steder, der arbejder med salmer – laver en mailingliste og fra tid til anden opfordrer dem til at skrive. Fint med kontakt til alle de forskellige arbejdsgrupper.*

Usentimentale bemærkninger hertil

Forsøgene fra 2005 og fremefter med at øge skaren af medlemmer eller abonnenter gennem moderniseringer synes på nuværende tidspunkt alle at have stukket næsen i jorden. Til alt held er udgifterne nu under kontrol. Mange positive reaktioner på hefternes nye udseende tyder på, at det i det mindste vækker behag. Økonomien er tålelig, så tidsskriftets fortsættelse er hævet over enhver diskussion. Fejlvurderingen bag de ikke helt succesrige fremstød synes først og fremmest at hvile på en undervurdering af, hvor mange medlemmer eller abonnenter, der er ældre mennesker og uinteresserede i forandringer og moderne betalingsmåder, men også i høj grad en undervurdering af, hvor vanskeligt det er at få nye medlemmer eller abonnenter blandt de yngre årgange, og hvor vanskeligt det er at hverve i det øvrige Norden, hvor den danske krones euro-kurs gør danske priser betænkeligt høje, og andre problemer. Redaktion og udgivelse synes at stå i valget mellem at gøre sig gammeldags og gå i graven med de gamle medlemmer eller abonnenter, eller at satse på ungdommen.

En konklusion her må handle om, at der skal satses på ungdommen og annonceres. Hos præsterne, hos kirkemusikerne og på kirkemusikskolerne. Og gerne i hele Norden. Måske burde man overveje rabatordninger til studerende og måske til provstier, hvor alle pastorater bliver medlem eller abonnent osv. Kirsten Nielsen tilslutter sig med ordene: *Ja, det er den yngre generation, der skal frem og være med til at bidrage og tage an-*

svar.

Beslutningsprocessen. Salmehistorisk Selskab

Redaktøren forhandlede mundtligt først og fremmest *Steffen Arndals forslag* i Salmehistorisk Selskabs bestyrelse ved dens møde i København 8. marts 2011. Der er enighed om at udvikle systemet og sætte det i værk. Arbejdet udføres af Steffen Arndal og redaktøren. Der er enighed om at systemet skal være så enkelt som muligt, og at bedømmer og forfatter skal kende hinandens identitet.

Konsekvenserne med udbud af blind og dobbeltblind peer review og konsekvenserne af nordisk succes er et rent luftkastel, der som det første forudsætter, at systemet udløser stor succes for tidsskriftet. Det er et katalog af overvejelser for det tilfældes skyld, at miraklet skulle ske, og forholdene efterhånden pege på omfattende strukturændringer.

Overvejelserne over fremtiden uafhængig af udvikling i antallet af granskere eller bedømmere og nordisk succes ligger sammen med de usentimentale bemærkninger under redaktørens kompetence, jf. Salmehistorisk Selskabs vedtægter § 7 stk. 3, hvor der står *Hymnologiske Meddelelsers ansvarshavende redaktør er eneansvarlig for tidsskriftets indhold, trykning og distribution.* Dette må også gælde redaktionens mål, så vidt de er beskrevet i disse afsnit. I øvrigt forhandles der med alle interesserede parter og med Salmehistorisk Selskabs bestyrelse.

Ved samme møde foretoges valg til bestyrelsen. Alle blev genvalgt, undtagen Jens Lyster, der ønskede at udtræde. I stedet indvalgtes efter forslag fra Nordhymn Marianne Christiansen. Styrelsen konstituerede sig også. Peter Balslev-Clausen blev genvalgt som formand og Vagner Lund som sekretær og kasserer. Jens Lysters næstformandspost gik til mig. Bestyrelsen består derefter af Carsten Selch Jensen, Eberhard Harbsmeier, Marianne Christiansen, Peter Balslev-Clausen, Steffen Arndal, Sven-Åke Selander, Vagner Lund og mig.

Hvad nu?

De forskellige perspektiver og deres realitet/rækkevidde.

Vi må nok indse, at udvidelse med så stort et antal peers, bedømmere eller granskere, som det er nødvendigt at have for at kunne tilbyde blind eller dobbeltblind review, nok ikke ligger lige om hjørnet. Det fornuftige er at begynde med det persongalleri, vi har, og så udvide efterhånden som mulighederne åbner sig.

Regler for peer review, correction sheet og andet vil nok med en besætning i arbejdsgruppen bestående af Steffen Arndal og mig have en tendens til at komme til at ligne det, de arbejder med i Odense, altså Syddansk Universitet. Eventuelt kunne man lade SDUs normer være gældende indtil vi får et system færdigt.

Men de videre perspektiver står allerede åbne, selvom en hjemmeside altså lige skal finansieres. Men samarbejde af enhver art skulle da være muligt at etablere lidt efter lidt. Det er bare at gå i gang.

For mere end et år siden beklagede jeg over for en journalist fra Kristeligt Dagblad, at tidsskriftet var så dyrt, og nu måtte vi se at finde en måde at få prisen ned på. Han sagde forbavset: "Hvorfor det? 275 kr. for cirka 200 sider er da ikke dyrt". Så begyndte jeg at se på, hvad andre tager, og jeg måtte give ham ret. Var prisen blevet et problem for 5-10 år siden, var den holdt op med at være det igen. Alle andre tidsskrifter var rykket godt efter.

Selvom økonomien er tålelig og prisudviklingen har indhentet tidligere tiders prisstigninger, skal man alligevel holde sig for øje, at tidsskriftet, som det er nu, ikke kan bestå til verdens ende. Især skal man gøre sig klart, at det på et tidspunkt bliver nødvendigt at slippe udgifterne til trykning, papir og porto. Kort sagt, før eller senere må tidsskriftet rykke ud på internettet, som andre tidsskrifter allerede har gjort. Og der vil den naturlige placering være egen hjemmeside. Hvis der i forvejen skal betales et beløb for at kunne blade i gamle hefter, behøver man næppe et nyt system for at lægge hele tidsskriftet ind.

For at nedbringe udgifterne kommer tidsskriftet nu i halvårshefter. Dvs. at det er meget vanskeligt at være aktuel, undtagen lige omkring trykningen. Det peger på en hjemmeside, der kan opdateres løbende. Derfra er skridtet ikke langt til, at hele heftet flytter ind på hjemmesiden. Med peer review og det hele. Og det er der jo egentlig ikke noget særligt ved. Hvis man ville meddele noget for 40 år siden, startede man et tidsskrift. Hvis man vil meddele noget i dag, indretter man en hjemmeside.

Allerede i overskuelig fremtid kunne samarbejdspartnere være interesserede i links eller direkte meddelelser på hjemmesiden, som kunne fortælle om dem og deres tilbud. Og så længe Norsk Hymnologisk Forening, Salmehistorisk Selskab, Nordhymn, Hymnologian ja liturgiikan seura og de andre ikke er opslugt af en stor nordisk centralorganisation, vil de kunne bringe en broget mængde af tilbud til skue, og dertil kan naturligvis også samarbejdspartnere, der arbejder mere med liturgi eller dialogen mellem musik og teologi, bidrage ganske væsentligt.

Den vigtigste funktion vil dog stadig være at bringe videnskabeligt stof i artikelform. Det skal nok blive søgt, da der gennemgående søges meget efter videnskabeligt stof på internettet. Den meget fine indholdsfortegnelse over de første 25 årgange, som blev udarbejdet af Jens Lysters svigerfar Jørgen Kristensen, er forsøgt videreført og opdateret i forenklet form. Arbejdet er ikke afsluttet endnu, men sådan en liste kunne også virke som appetitvækker og til brug ved kort orientering om, hvad der ligger på hjemmesiden.

Der er blevet sagt advarende ord om oprettelsen af et register over hymnologer, digtere, komponister og hymnologiske udgivelser. De pessimistiske kritikere med erfaringer fra salmebogsarbejde advarer om manglen på naturlige grænser og om mængden af salmeinteresserede, salmedigtere og salmekomponister. Det vil ikke desto mindre blive forsøgt, om ikke direkte som mødested, så dog som lister, hvor besøgende på hjemmesiden kan orientere sig.

Meget aktuelt er et kollektiv af salmedigtere under ledelse af Holger Lissner med mødested på Løgumkloster Højskole ved at lægge sidste hånd på en salmebog med salmer, der kommer overens med de gammeltestamentlige læsninger i Den danske Alterbog, der fylder 20 år næste år. Her ville en hjemmeside kunne blive en varm kommunikationscentral mellem digtere og brugere. Især hvis man indretter en blog.

Men foreløbig er alt dette jo kun varm luft. Det er dog stadig den vej, jeg tænker mig at tidsskriftet skal gå. Og ikke med to skridt frem og ét tilbage, men så hurtigt, som det er praktisk muligt. Foreløbig kan vi sige, at der er deadline til næste nummer 1. september, og hvad I vil have ind i spalterne af små og store meddelelser om tiltag for salmeinteresserede, hvad I vil meddele om bøger, I synes skal anmeldes, om emner, I synes, nogen burde tage op, ja, hvad I end har på hjerte, det sender i bare en mail til mig om, og så tager vi det derfra.

Inge Löfström - in memoriam

av ***Per Olof Nisser***

Det var lätt att tycka om Inge.

Ansiktena ljusnade kring bordet då hans namn nämndes. 1969 års psalmkommitté hade kört fast i en stämning av retlighet och spänningar efter den inledande terminens arbete med nyskrivna texter. De flesta, ungefär hundra, hade i verkligheten flera år på nacken. De hade analyserats, debatterats, arbetats om och lagrats inom Hymnologiska institutets ram med tanke på en framtida psalmbok. Bakom dem fanns alltså redan en fond av kvalificerad bedömning och noggrann gallring. När de nu kom på 1969 års psalmkommittés bord vreds klockan tillbaka och texterna hamnade åter på ruta ett. Därutöver väntade en växande anhopning helt ny text och musik på behandling. Irritationen, främst från Anders Frostensons sida, var märkbar. Han hade levt med dessa texter i snart 10 år. Den nya kommittén var oövad som bedömare, diskussionerna förlorade sig ängsligt i petitesser och formalia och tempot var besvärande långsamt. Anders hade i mycket rätt i sin kritik. Byråkratin hade berövat kommittén det syre som krävdes för ett kreativt klimat. Han lyckades få upp frågan om en omorganisation av arbetet på kommitténs agenda. Två undergrupper bildades nu för att förbereda kommitténs beslut: en textgrupp och en musikgrupp. Musikgruppen fick sitt centrum i Stockholm, med Harald Göransson som ordförande. Men textgruppen? Lund befanns lämpligt som lokalisering. Där fanns kommitténs mest kompetenta bedömare av både ny och gammal psalm, Esbjörn Belfrage. Han slog ifrån sig med båda händerna: ordförande, aldrig. Men gärna medlem. Flera personer nämndes. Så dök Inges namn upp. Jag kände honom då inte alls. Men när jag mötte honom vid textgruppens första sammanträde, våren 1970, förstod jag soluppgången över kommitténs sammanträdesbord. Inges personliga utstrålning av vänlighet och humor, hans opretentiösa och odiskutabla auktoritet, hans breda kunnande och träffsäkra omdöme, hans förmåga att lyssna till och möta andra, allt detta skimrade. Åren med textgruppen, 1970 – 1974, blev för min del de utan gensägelse mest givande under kommitténs långa historia 1969-1986.

Inge föddes den 15 december 1914 i Baskemölla på det skånska Österlen, där han också växte upp. Föräldrar var folk-

skolläraren Frans Löfström och hans hustru Alma, född Tunér. Han studerade teologi i Lund och prästvigdes den 13 december 1940. Efter förordnanden i Röke, som stiftsadjunkt för sjömansvård i Malmö och senare för ungdomsvård blev han komminister i Malmö S:t Petri 1949, tillförordnad komminister i Igellösa 1953, komminister i Lunds domkyrkoförsamling 1958, kontraktsprost i Torna kontrakt 1964 och slutligen kyrkoherde i Eslöv 1972 innan han gick i pension 1979. Han blev teol lic 1958 och teol dr h c i Lund 1994. Han verkade som visiting professor i Buenos Aires 1954 och var fartygspräst på fartyget Älvsnabben 1954-55. Han var suppleant i Svenska kyrkans mission(sstyrelse) från1964, ordinarie ledamot från 1969. Han fick Simrishamns kommuns kulturpris 1990 och Lunds kommuns kulturpris 1991. Hans hustru Maja, född 1921, bibliotekarie, gick bort 2010. Inge avled drygt 96 år gammal den 27 april 2011 och efterlämnar sönerna Tomas, Mikael och Peter. Begravningsgudstjänsten ägde rum i Baskemölla kapell.

Inges biografiska bakgrund lyser igenom hans författarskap. Även om hans yttre hade föga gemensamt med den traditionella bilden av sjöbussar och sjöbjörnar var det deras liv som drog till sig hans intresse för fartyg och sjöfart och framför allt för människans plats och upplevelsefält där. Detta avsatte flera böcker – kanske ett arv från hans författande fader. Reseberättelsen från den årslånga färden med Älvsnabben, *Jorden runt som skeppspräst*, kom 1955, 1957 även i i dansk översättning (Birgitte Hansen). Så sent som 2004 kom *"De foro på havet med skepp", Psalt. 107:23*. Han kanske mest inflytelserika bok på området är *En psalm i kajutan* 1989. När jag under mitt avhandlingsarbete förvånades över att *Den svenska psalmboken* fr.o.m. den wallinska 1819 ägnat sjöfarten särskilt intresse, men knappast andra färdmedel, kom Inge till min hjälp. Andakt ombord på fartyg var i och med ett reglemente 1748 lagligen föreskriven; för detta behövdes givetvis psalmer. Denna föreskrift upplöstes successivt för att försvinna i och med sjömanslagen 1922. Om detta och om religiositeten till sjöss på de gamla segelfartygens tid berättar Inge kunnigt och underhållande. Tiden i Buenos Aires gav boken *Vinden från Pampas. Sydamerikanska skisser* 1960. Sitt Österlen beskrev han i flera böcker. Hans prästerliga och folkbildande gärning avspeglade sig i vitt spridda och lästa böcker som *Från Nyår till Sylvesterkväll* 1971, *Julen i tro och tradition* 1978, *Påsken i tro och tradition* 1983, *De berättar om påsken. Antologi* 1986 och *Almanackan berättar: om tideräkning, namn och dagar* 1986. Det förefaller vidare som om Magnificat hade en särskild plats i hans hjärta. 1971 tonsatte han för sångsamlingen *Sätt en ring på hans hand* tre texter, varibland ett " Magnificat nu" av Anders Frostenson, och 1987 gav han ut *Marias lovsång, Martin Luthers tolkning av "Magnificat"*.

In i det sista läste och tolkade han kristen dikt och psalm med personbiografiskt förtecken. Det mest kända exemplet är *En bok om Britt G* 1983, som utkom i en andra upplaga 1997. Ur samtalen med Britt G. Hallqvist och dialogen med hennes texter mejslade han fram ett porträtt av en av våra mest framstående samtida psalmförfattare, ett som på många sätt kastar ljus över psalmer vi sjunger. Mellan de båda fanns personliga likheter: integriteten, humorn, tveksamheten inför de stora orden liksom inför den ansträngda högtidligheten och allahanda andlig självgodhet. Där fanns livserfarenhetens ljus och mörker och en gemensam respekt för människan. Det blev en läsvärd och insiktsfull bok. Kort efter hans bortgång i år fick vi i denna tidskrift läsa hans artikel om Svein Ellingsens diktning, "En gåva till gudstjänstlivet". Den är väl det sista exemplet på hur Inge med obruten intellektuell och konstnärlig energi kunde tränga in i ett material som vägledare för läsare och lyssnare.

Till hans konstnärlighet hörde också musikaliteten. Sina iakttagelser om Igor Stravinskijs kultiskt-liturgiska verk presenterade han i boken *"Det eviga i en bägare vatten"* 1992. Om ett

mångårigt nära samarbete kring text, musik och kompositörer har bl.a. Elisabet Wentz-Janacek vittnat. Han skrev också, som ovan antytts, musik. Med två tonsättningar är han representerad i *Psalmer i 2000-talet* 2004. Där gäller det emellertid inte enbart musiken utan även texten. Värt att uppmärksamma är att han där översatt text av två danska författare, Holger Lissner och Gunnar Jensen. Inges intresse för dansk psalm har främst manifesterats i hans Grundtvigöversättningar från 1998, *"Så skall orden evigt glöda"*. Inspirationen kom från Britt G. Hallqvist. Med denna bok fylls en lucka om vilket 1969 års psalmkommitté var pinsamt medveten. Frågan om översättningar av danska psalmer till svenska var där mer eller mindre stående. Anders Frostenson försökte men konstaterade att uppgiften var honom för svår. Inge framhåller också i förordet till sin Grundtvigbok "att översätta Grundtvigs poesi är svårt". Ett exempel visar Emil Liedgrens i och för sig känsligt och skickligt gjorda översättning 1935 av Grundtvigs "O kristelighed!", "O liv, som blev tänt", (Sv. ps. 258) med svårigheten att ge rättvisa åt Grundtvigs (för svenska öron särpräglade) "hvor kærlighed vokser som dagen i vår,/ med roser i hår!". Det blev, efter mycket grubblande, "där kärleken växer som solvärmen blid/ i vårfrudagstid". Svårt ja, men Inge vågade.

I en minnesruna skriver professorn Anders Jarlert: "Inge Löfström var en av dessa sällsynta människor som med bibehållen klarhet, nyfiket intresse, och stor vänlighet i kombination med en tydlig egen ståndpunkt visade dagens teologistudenter att studier och forskning är ett livsprogram."

Det var denna rikt rustade Inge som blev ordförande i textgruppen. Där ingick i övrigt docenten Esbjörn Belfrage, Anders Frostenson, musikdirektören Bertil Hallin, författaren och direktorn för Sigtunastiftelsen Olov Hartman samt undertecknad. Sekreterare blev dåvarande doktoranden Göran Bexell; kombinationen Löfström-Bexell var både lyckosam och effektiv. Snabbt strukturerades arbetet. Textmassorna sköljde in och behandlades anonymt vid sammanträdena. Inges pokeransikte röjde sällan misshag men väl vänligt välbehag då en bra text äntligen kunde godkännas. Endast vid ett tillfälle brast masken för ett ögonblick då han delade ut ett knippe texter från en person som han med en hemlighetsfull underton lät oss förstå var något alldeles extra. Textgruppen var dock kallsinnig och Inge fick återvända med sin lunta. Det visade sig efteråt vara psalmer av professorn Gustaf Wingren, senare publicerade i hans bok *Credo* 1974. På Inges och textgruppens initiativ gavs försökshäftet *71 psalmer och visor* ut 1971. Utvärderingen av häftet blev en värdefull kompass för gruppens fortsatta bedömningsarbete. Man kunde inta skilda ståndpunkter i teologiska och språkliga frågor men allt hölls obrutet samman av den inbördes respekt och kollegialitetskänsla som Inge var en mästare på att befrämja. Han kom också att för Olov Hartman bli den viktigaste dialogpartnern. Inge har, inte utan skäl, om Hartmans inlägg i diskussionerna sagt att de ofta var "magistrala, teologiskt motiverade och mycket definitiva". Hartmans uppskattning av Inge framgår av hans memoarer. Inge var, skriver han, "inte bara teolog, av lundensiskt märke, utan också synnerligen litteraturkunnig. Arbetet stimulerades av en viss teologisk spänning mellan Inge och mig, mot bakgrunden av allt större tillgivenhet. Hans lundensiska teologi motsatte sig ofta min övertygelse att Gud i evighet räknar med den totala människan, sådan hon är här i tid och rum. På samma sätt var det svårt för Inge att acceptera min tro att natur och historia är profetiskt laddade och fullbordas i Kristus. Denna spänning var fruktbar – åtminstone för mig". Kanske Inge delvis, men inte i allt, skulle bejaka den beskrivna spänningen men väl vitsorda vänskapsförhållandet. Det var på Inges förslag Hartman skrev texten "Livet vann, dess namn är Jesus" (Sv. ps. 153). I den uppståndelsetro som psalmen ger uttryck åt "kunde Inge och jag mötas och lovsjunga därtill",

skriver Hartman.

1974 upplöstes textgruppen. Förslaget till psalmbokstillägg – senare *Psalmer och Visor 76* – var till allra största delen ett verk av denna grupp. Frostenson kunde tillspetsat säga att den verkliga ordföranden i psalmkommittén då var Inge. 1980 tillträdde biskopen Olle Nivenius som ordförande för psalmkommittén. Inge och Olle kom aldrig att praktiskt samverka på denna plattform, men Olle betygade att det för honom personligen betytt mycket att ha kontinuerlig tillgång till Inges "sakkunskap, vägledning och uppmuntran".

Inge skrev dikt långt in på sina sista år. I dikten "Horisont" från 2006 blir utsikten från Österlen över havet en bild av den sista gränsen där vi ska "möta ett annat hav, en okänd kontinent". Och till Anders Frostensonstiftelsens nyhetsbrev mars 2010 sände han följande stadspsalm:

Jag går på stadens gator och hör trafikens ljud,
Ser människor och tänker: Du skapat dem, o Gud.
Jag gläds åt att omkring mig av rörelse och liv
Allt är ditt verk, O Herre. Allt kommer ifrån Dig.

Din värld är stor och rik
Och fylld av goda gåvor
Och överallt din kärlek finns.
Man trängs på väg till jobbet, man skyndar bort och hem.
Jag följer mänskoströmmen. Jag hör ihop med dem.
Jag möter barn och gamla och unga hand i hand,
Jag får en blick, en hälsning, ett leende ibland.

En stad som många andra med höghus, gator, torg
Och tusen mänskoöden av lycka och av sorg.
Allt tar Du hand om, Herre. Kom i vår vardag in.
Du bor ju mitt ibland oss. Vår stad är också din.
Nära intill livet som det är, staden genomströmmad av skapelsens kraft och kärlekens ljus. Och jag förstår leendet. Det var lätt att tycka om Inge.

Per Olof Nisser
domprost em. i Linköping, teol dr, ledamot av, senare huvudsekreterare i, Svenska kyrkans psalmkommitté 1969.
E-mail: perolof.nisser@folkbildning.net

Folke Bohlin 80

av ***Elisabet Wentz-Janacek***

Internet erbjuder hjälpsamt allt du behöver veta om Folke Bohlin. Det är dock något överdrivet. Några personliga minnen ryms inte där. Men det finns en diskussion om Folkes födelseår. Det slås fast att det är 1931. Det är mycket svårt att tro, antingen han kommer cyklande eller hastar till seminarierummet med famnen full av material och huvudet fyllt av uppslag. Eller föreläser. Men det är alltså ett faktum: Folke Bohlins 80-årsdag infaller under den första höstmånaden 2011. Då har den invandrade uppsaliensaren varit lundensare ungefär halva sitt liv.

En till Uppsala invandrad person var föremålet för den första föreläsning jag hörde av Folke Bohlin. Teologiska sällskapet hade Johann Christian Friedrich Hæffner på programmet. Vem kunde tro att denne Hæffner kunde framställas på ett så roligt sätt? Jag tog mod till mig, gick fram och hälsade och sa något som av föreläsaren besvarades med: Det var en rolig gubbe.

Inte långt efter var Folke Bohlin plötsligt en av mina arbetsgivare. Den första uppgiften han gav mig var att laga te till 70 personer vid ett extra kvällsmöte under Internationella arbetsgemenskapens för hymnologi, IAH, konferens i Vadstena 1971. Själv presenterade han under tiden på olika språk Laurentius Petri och Sällskapet med hans namn. Efter hemkomsten till Lund ordnade han middag i min makes och mitt hem för ett antal hymnologer som borde se denna stad. En annan gång beställde han en körvisa av mig för Lunds studentsångförening, som då fått f.d. uppsaliensaren som anförare. Men den värsta utmaningen var det uppdrag han gav mig på trottoaren vid Lundagård när jag skulle resa till 1975 års kyrkomöte: att se till, att man återinförde den Agnus Dei-melodi, som Kyrkohandbokskommittén avsiktligt utelämnat pga dess mollkaraktär. Folkes argumentering att det var den mest älskade av cirka 700 melodier till Agnus Dei, till och med införd i någon manskörsångbok under 1800-talet, hade verkan. Jag sjöng i plenum, som den lätt skakade novis jag var i det respektingivande kyrkomötet, de inledande tre tonerna fiss-g-a, och det räckte. Handbokskommitténs musiksakkunnige Harald Göransson

såg inte glad ut. Men melodin räddades som alternativ i Fasteserien. Tack vare Folke.

Utmaningarna blev flera och större. Projektet Svensk koralregistrant, SKR, som Folke i samarbete med dåvarande professorn Lars Eckerdal på Theologicum ansökte medel för hos Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, HSFR, kunde starta 1984. Jag anställdes med titeln forskningsassistent. Någon piska på ryggen från min arbetsledare kände jag varken vid källkopiering eller melodikortframställning. när jag var knuten till det arbetet. Efter några år fick jag (av pensioneringsskäl) överlämna det praktiska arbetet till Rossen Krastev, som sett till, att samlingen nu omfattar c:a 20.000 koralvarianter och ett 170-talkällor. Fram till Hæffner.

Öppet nordiskt koralseminarium har i år begåtts för femtionde gången. Eftersom det är svårt att säga nej till Folke, blev jag sekreterare och förblev så några år. Seminariet har varit med om att fira ett par av vår ordförandes runda dagar. Vid ett av tillfällena avsjöngs på en Hæffnerinspirerad melodi (Anders Dillmars skapelse, med varianter på melodikort) ett oändligt antal verser (av P. Koral) där det heter

O Folke, vi vet väl
att forskning kring koral
är blott en liten del
av din potential
Men i din vetenskap
om seklernas musik
är kyrkosångens plats unik
-------"
Nu vill vi önska att
de frågor som du ställt
med livfull elegans
på hymnologiskt fält
till dina hymnofans
får nya djärva svar.
AD MULTOS ANNOS sjunger vi
i multiheterofoni.

(sista melodifrasen repeteras)

Att inleda jubileumsartikeln till Folkes 80-årsdag med dessa personliga glimtar i stället för meritlista och bibliografi beror inte på vanvördnad utan fastmer på respekt för Folkes påhittighet, djärvhet, omtanke. Och givetvis lärdom.

Det var i biskopsgården i Härnösand som Folke i mycket tidiga år blev utövande musiker och gjorde sina första tonsättningar. Men i Uppsala tog han först en teol. kand. innan han på allvar gav sig hän åt musikologin med Carl-Allan Moberg och Ingmar Bengtsson som lärare. Han hann med åtskillig musikalisk praxis. Blev repetitör och vice dirigent för Orphei Drängar, OD, och grundade tillsammans med Eric Ericson Norrlandskören som blev Uppsala akademiska kammarkör. Det var där en ung Eva Svanbom testades, godkändes - och blev Folkes livskamrat. Två eldsjälar under samma tak var nyligen en passande rubrik över en intervju med de båda makarna. Deras julrapport In dulci jubilo med årlig uppdatering av den stora familjens verksamheter gläder många.

1970 disputerade Folke på Liturgisk sång i svenska kyrkan 1697-1897. Han ederade och kommenterade utgåvor av svenska koralsamlingar, så 1967 den omfattande Olaus Ericis sångbok, en mycket viktig 1500-talskälla, lyckligt upphittad i Gamla Uppsalas kyrkoarkiv. Han utgav 1968 Johan Lindells

Mässan korteligen, och under disputationsåret kom i LPS urkundsserie Melodier till julepisteln i svensk tradition. I stället för fotnoter hänvisar jag till bröderna Harald och Erland Bohlins utomordentliga bibliografi i jubileumsboken *Melos och logos* och på Internet.

Så blev Folke lundensare, först lektor, så docent i musikvetenskap med de trånga lokaliteterna i Odeon et Palaestrabyggnaden vid universitetshuset som arbetsplats. Det var inte en bohemig musikant som blev ämnesföreståndare. Snarare perfektionist. Efterhand förbyttes docenturen i professur, den första i Lund i ämnet musikvetenskap. Tobias Norlinds tidiga tjänst var en oavlönad docentur. Ämnets utveckling i Sverige hör till Folkes forskningsintressen.
Musikhögskolan i Malmö, och Pastoralinstitutet i Lund blev ett par av hans föreläsningsfora - "frivilliga" sådana i in- och utland är legio.
Med Lunds studentsångförening blev det 13 år och en rad noviteter - med respekt för den sanna lundensiska traditionen. Forskningsuppslag erbjöd sig förvisso.

Namnet Folke Bohlin knöts till den tidiga medlemskretsen i IAH, Internationella arbetsgemenskapen för hymnologi, och han är självklart en av grundarna av NORDHYMN, paraplyet över nordisk hymnologisk forskning. Laurentius Petrisällskapets årsbok redigerades ett antal år av Folke och en rad skrifter i dess urkundsserie bär hans signum. Schütz-sällskapet har berikats av hans lärdom, Östersjöområdets musik är ett av hans ämnesintressen som medför täta resor till Balticum.

Jag avstår från att försöka katalogisera Folkes engagemang i olika föreningar, församlingar och festkommittéer. Men att han hunnit med att vara kyrkorådsordförande i lundaförsamlingen S:t Hans ger honom en extra poäng.

Den nämnda bibliografin i vänboken Melos et logos börjar 1947 och är uppdaterad i maj 2011. Den upptar cirka 300 titlar, tryck, rader av duplikat - många av dem till Koralseminariets fromma - tonsättningar och inspelningar.

Jag nämner bara några nyckelord: gregorianik, Schütz, Piae cantiones, manskör, koral, Peterson-Berger, Bäck... Och får inte glömma Gluntar och piano...

Kreativt nytänkande, som Folke efterlyser i fråga om psalmsångspedagogiken (i NORDHYMNS Dejlig er jorden. undersökningen av psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv), karakteriserar i mycket hans egen verksamhet.

Vi är många som fostrats av Folkes handledning. Vi fortsätter att ta till oss av hans kunskapsmeddelande och gläds åt hans kulturinsatser. Vi förenas i varma önskningar för vännen Folke om ännu en lång tid för kreativt nytänkande och om goda krafter både i helg och söcken.

E-mail: elisabet.wentzjanacek@telia.com

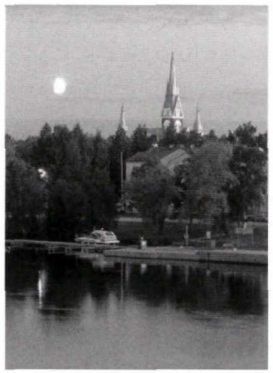

Hymnologiska hälsningar från Finland

av ***Anna Maria Böckerman***

Psalmer – särskilt nyare psalmer – är på ganska många personers läppar i Finland i detta nu. För det första har man de senaste åren kunnat lägga märke till en "psalmskivsboom". Många orkestrar och artister, även sådana som spelar musik som stilmässigt går utöver de traditionella psalmgenrerna, ger ut skivor med psalmer. För det andra påbörjades i Finland för cirka ett och ett halvt år sedan ett psalmforskningsprojekt som skall pågå ännu fyra år. Och för det tredje bestämde kyrkomötet våren 2011 att ett psalmbokstillägg på finska och svenska skall utarbetas och färdigställas till utgången av år 2014. Psalmer skrivs, psalmer sjungs och spelas, och det forskas i psalmer. Fältet är således glädjande aktivt.

De hälsningar jag här skall bidra med handlar om psalmforskningsprojektet. HYMNOLOGIS läsare fick redan för cirka ett år sedan ta del av Tapani Innanens artikel om projektet som då var i startgroparna. Han konstaterade att om man sammanfattar dess mål kort, kunde det lyda "att med akademiska foskningsmetoder i tvärvetenskaplig kontext studera psalmen, dess ställning och dess betydelse i 2000-talets finländska kultur och andliga liv". Tanken var att bygga upp psalmforskningsprojektet som ett nätverk och att inom det bereda rum för allt från pro graduarbeten till post doktorala studier. Initiativet till forskningsprojektet kom ursprungligen från Kyrkostyrelsen och dess enhet för gudstjänstliv- och musik. Det godkändes av Kyrkans Forskningscentral, vilket samtidigt innebar att det fick en del utökade finansiella resurser.

Projektets ledningsgrupp höll sitt första möte i februari 2010. Lednings-gruppen består av representanter från tre olika universitet. Helsingfors universitet representeras förutom av gruppens ordförande Tapani Innanen även av professorn i kyrkosociologi Eila Helander. Från Itä-Suomen yliopisto (Östra Finlands universitet) kommer professorn i praktisk teologi Paavo Kettunen (kampus i Joensuu) och lektorn i religionsdidaktik Ismo Pellikka (kampus i Nyslott). Jorma Hannikainen representerar avdelningen för kyrkomusik vid Sibelius-Akademin. Till ledningsgruppen hör även FD Anna Maria Böckerman, som bl.a. representerar kontakterna till NordHymn. Till detta kommer ännu Minna Valtonen som kallats in från

Diakonia-yrkeshögskolan vilken skolar diakoniarbetare och ungdomsarbetsledare.

Forskningsprojektets ledningsgrupp behandlar inkomna ansökningar två gånger per år, en gång i slutet av maj och en gång i december. Hittills har flera ansökningar om halvårsstipendier inkommit och två av dem har beviljats. De beviljade medlen gick till personer som studerar för doktorsgraden. För studeranden på lägre nivå har projektets ledningsgrupp anordnat studiedagar som gått under namnet minisymposier. De har varit välbesökta och meningsfulla. Den del av projektet som ännu inte fått den genklang som projektsledningen hoppats på är den postdoktorala sidan.

Ett av målen med projektet är att sammanföra personer som arbetar med hymnologiska studier till ett landsomfattande nätverk. Minisymposierna har varit – och är – ett led i denna strävan. Det senaste minisymposiet hölls den 30-31.3.2011 i Järvenpää. Ungefär 25 personer deltog. Deltagarna bestod dels av studeranden som presenterade sina arbeten och dels av mer erfarna forskare som gav feedback och uppmuntran. Även ett föredrag av professor Erkki Tuppurainen ingick i programmet. Minisymposiet presenterade på ett upplysande vis studier som på det hymnologiska området bedrivs vid de olika universiteten.

Eftersom det hymnologiska arbetet vid universiteten i Finland är ganska spritt, kan det kännas svårt att få stöd av andra studeranden med liknande ämnesval. Minisymposierna har visat sig ha den enande effekt man hoppats på. Studerandena kommer att utbyta tankar, hittar varandra och få stöd i sitt arbete. Symposierna är också utmärkta tillfällen för de olika universitetens lärare att bekanta sig med vad som pågår hos kollegerna i de övriga universiteten. Eftersom minisymposierna både visat sig vara populära bland de universitetsstuderande och välfungerande i praktiken, har ledningsgruppen tänkt att sådana skulle hållas på regelbunden basis under hela forskningsprojektets gång. Nästa minisymposium är planerat till mitten av november 2011 i Joensuu. Tanken hos ledningsgruppen har varit att även anordna symposier för mer etablerade forskare (därav namnet minisymposium för de som ännu inte fått sina examina). När projektet nått längre skall vi hoppas att även sådana större symposier kan förverkligas. Varför inte ett NordHymnsymposium i Finland?

Under det senaste minisymposiet i Järvenpää presenterades arbeten som kan delas in i några huvudkategorier. Flera arbeten handlade om psalmer och döden. Som exempel kan ges doktorand Seija Lähteenmäkis kommande arbete som beskriver döden/dödsbegreppet i ett urval psalmer. Vidare Gitta Mäkis pro gradu som behandlar psalmvalet vid begravningar och tillslut Leena Sinikka Kohos pro gradu om psalmerna under rubriken *döden och det eviga livet* i psalmboken. Andra såg på psalmer ur en pedagogisk synvinkel. Kaisa Kiiski och Henna Laakkonen presenterade sitt kommande arbete om psalmer i daghem och doktorand Sari Murtonen redogjorde för sina studier som berör psalmer i religionsundervisningen i skolan. Förutom Murtonens arbete skulle jag särskilt vilja lyfta fram en annan doktorands arbete; Jenni Urponens presentation av sina fortsättningsstudier om psalmen i religionsundervisningen som bärare av tro/bärare av kultur. Dessa två sistnämnda hoppas jag att få höra mer om snart. Även ett arbete om psalmboksförnyelsearbetet som föregick 1986-års psalmbok presenterades samt två som behandlade sångsamlingar med psalmer för unga.

Psalmforskningsprojektet har kommit igång, och det är glädjande att få följa med dess utveckling. De studeranden som ansökt om och beviljats medel för sin forskning är finskspråkiga. Även de arbeten som hittills har presenterats under minisymposierna har varit på finska, och behandlat finskspråkiga psalmer. Detta gör arbetena (och psalmerna) mindre till-

gängliga för läsare utanför det finska språkområdet. Jag hoppas dock att HYMNOLOGIS läsare i översättning skall få ta del av något av det som görs inom ramen för detta forskningsprojekt då flera intressanta studier är på kommande.

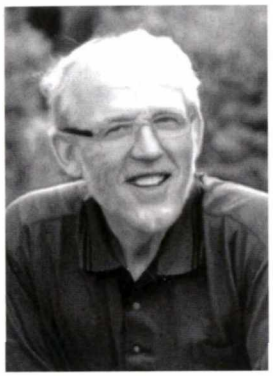

To sangbøger og én i mente - en rapport fra salmeværkstedet

af ***Holger Lissner***

Tredjedagens lyse rum, 2001
De måske egnede

Da salmebogskommissionen havde barslet med betænkning nr. 1381, det lyseblå forslag til en ny salmebog i forsommeren 2000, blev spændingen om, hvad der kom med, og hvad der ikke kom med, afløst hos nogle af forfærdelse over, hvad der var foreslået skulle slippes ind i Den danske salmebog. Og hos andre af stor skuffelse. Var det virkelig alt, hvad der kunne blive godkendt af nye salmer til brug i de næste mange år ved folkekirkens gudstjenester?

Der var skrevet rigtig mange salmer i Danmark i de 30 år forinden. Ganske vist havde jeg i min ungdom fået at vide, at Grundtvig havde låst døren til salmeværkstedet og smidt nøglen væk. Og K.L. Aastrup talte om, at han var i en meget lille fagforening, for der var kun Harald Vilstrup og ham, der kunne skrive salmer. Men i forbindelse med det nybrud, som kom i 1960'erne, var vi nogle, der respektløst brød en bagdør til salmeværkstedet op og prøvede at skrive, som vi nu kunne. Ikke altid lige overbevisende, det skal jeg gerne indrømme, og det fik vi da også at vide med store bogstaver. Men vi prøvede alligevel og blev ved trods alle de øretæver, vi fik. Og langsomt lærte humlebien at flyve.

Set i hymnologiens bakspejl må det siges, at de sidste 40 år har været en meget frugtbar periode, hvor en ny generation af salmedigtere har prøvet kræfter med denne smalle, vanskelige genre. Aastrup sagde, at det var den vanskeligste af alle litterære genrer. Hvordan man afgør den slags, aner jeg ikke, men det er lidt flot at sige, når man selv synes, at man mestrer genren.

I 1986 var jeg med på et kursus på Præstehøjskolen i Løgumkloster under ledelse af Erik A. Nielsen. Opgaven på kurset var at finde ud af, om tiden var inde til, at der skulle laves en ny salmebog. Om der var skrevet tilstrækkelig mange gode salmer, som kunne berettige et nyt salmebogsarbejde i forlængelse af liturgikommissionen. Den nedslående konklusion var, at det var der ikke.

Men det afhænger som bekendt af, hvilke briller man ser med. I hvert fald gik der ikke ret mange år, før kirkeminister Torben Rechendorff, umiddelbart før Schlüter-regeringen gik af i 1993, nedsatte en styringsgruppe, som fik til opgave at lave et samlet, officielt salmebogstillæg og et kommissorium for en salmebogskommission.

Salmebogskommissionen holdt kortene tæt ind til kroppen om, hvad de ville tage med af nyt, og det var først nogle måneder, før forslaget kom på gaden, at der slap lidt ud. Jeg fik en henvendelse fra et medlem af kommissionen, om jeg ville se på v. 3 i begravelsessalmen "Nu har du taget fra os". For nogen i kommissionen brød sig ikke om, at jeg havde skrevet: *"Og vi har hørt det rygte, / at Kristus sprængte graven, /og derfor knejser liljen/ mod forårssol i haven."* Måske var det ordet "*rygte*", de ikke kunne lide. Men hvem vil ikke gerne med i salmebogen, så jeg lavede det om til "*Og du var selv i mørket / den dag, da Kristus døde,/ du rejste ham til livet / i påskens morgenrøde*". Begyndelsen er måske nok bedre, men de to sidste linjer svagere.

Jeg blev også spurgt, hvad jeg mente i min bryllupssalme "Der gror en rose i vor muld", hvor jeg i v. 4 skriver: *"Der bor en smerte i vort bryst, / en dag vil knoppen briste,/ for vi, der finder livets lyst, / ved også vi skal miste*". Nogen brød sig ikke om, at jeg brugte billedet med rosenknoppen, der brister, som udtryk for sorgen ved at miste den, man elsker. Det så jeg ingen grund til at lave om. Og den kom ikke med.

Men nu forelå altså det lyseblå "Forslag til ny salmebog", og vi kunne endelig se, hvad der havde fundet nåde for kommissionens strenge blikke. Jeg havde ingen grund til at beklage mig, for jeg havde fået syv salmer og seks oversættelser med, men Lars Busk Sørensen havde kun fået én salme med, og Hans Anker Jørgensen kun fem vers af en salme på syv vers. Sten Kaalø, Jens Rosendal og Inge Hertz Aarestrup ingen. Det var skuffende. Hans Anker gik i sort, vred og fortvivlet. Jeg syntes heller ikke, det var rimeligt, at det skulle være Johannes Johansen og mig, der havde fået flest med, for nok kan vi af og til skrive pæne vers. Men det var de mest nyskabende digtere, der var valgt fra.

Jeg spekulerede på, om jeg kunne gøre noget. Salmebogsforslaget var lagt frem til debat, men det ville ikke nytte noget at skrive en vred kronik. Det bedste måtte være at pege på nogle af de salmer, som jeg og andre mente burde have været med. Ligesom Tore Littmarck gjorde med udgivelsen "Alla de övriga 31", Verbum 1975, da "Tillägg til Den Den svenska psalmboken" var kommet. Jeg vidste fra de to gange, hvor jeg selv havde siddet i en "salmebogskommission" (Løgumklostersangbogen og Salmer og kirkeviser), at en salmebog naturligvis bliver præget af dem, der gør arbejdet. Og det er med salmer som med de kønne piger: nogle kan lide én type, andre kan bedre lide en anden type. Så uanset hvem der vælger, vil valget til en vis grad blive subjektivt.

Så fik jeg den ide, om ikke vi salmedigtere, som jo ikke måtte sidde i kommissionen, kunne komme med et fælles udspil. (Mærkeligt nok var det ikke forbudt for komponister som Peter Møller og Henrik Fibiger Nørfelt at sidde i kommissionen, selv om de havde skrevet melodier til salmer. De var vel lige så inhabile?) Vi var dog en flok, som havde arbejdet i en årrække med at skrive salmer og prøvet dem af i vores menigheder og andre sammenhænge. Så vi ved noget om, hvad der fungerer, og hvad der ikke fungerer. Jeg overvejede, om vi kunne sætte os sammen og pege på, ikke vores egne salmer, men hinandens salmer som et udspil, hvis vi kunne blive enige.

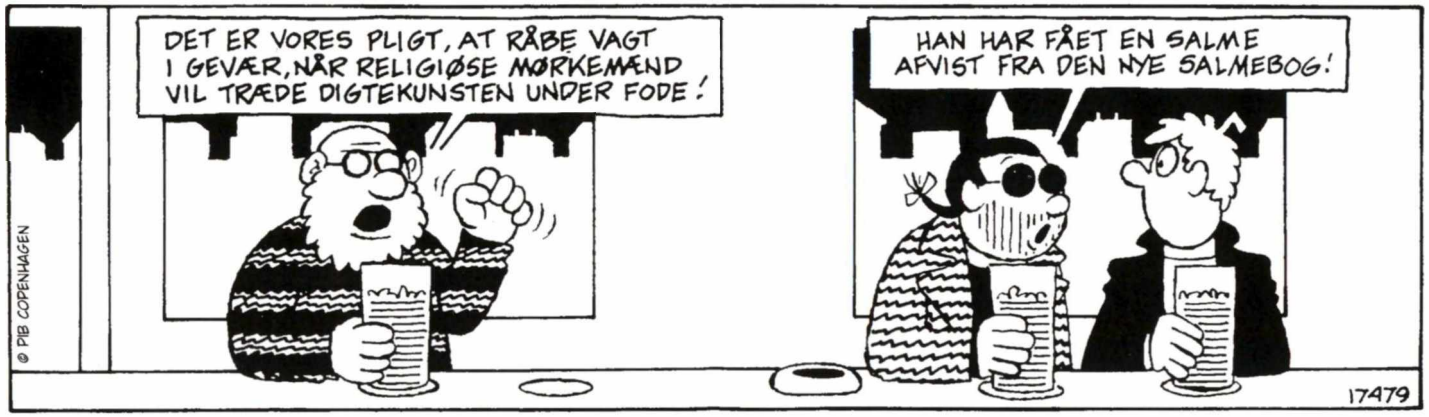

Poeten & Lillemor - tegnet af Jørgen Mogensen. © PIB Copenhagen.

En dag besøgte jeg SF'eren redaktør Poul Dam i hans lejlighed på Dosseringen i en helt anden anledning. Det var en oplevelse at besøge ham. Jeg har aldrig set så mange bøger. De lå i bunker overalt, på alle møbler og op ad alle vægge, men Poul Dam vidste, hvor de enkelte var.

Vi kom selvfølgelig også til at tale om salmebogsforslaget. Poul Dam havde været svensk gift og havde oversat nogle svenske salmer til Salmebogstillægget fra 1994. Men hans oversættelser var næsten alle valgt fra, og kommissionen havde bedt Helge Severinsen om at oversætte de samme og andre salmer. Det var Poul Dam selvfølgelig lidt sur over. Jeg fortalte ham om mine overvejelser om, at vi salmedigtere kunne sætte os sammen i en slags alternativ salmebogskommission, og nogle dage efter, 10. april 2000, fik jeg brev fra ham, hvori han skrev: *"Jeg tænkte videre mht. salmebogssagen, efter at du var gået, specielt om den eventuelle alternative salmebog, eller hvad man nu skal kalde den. Den er DU kaldet til at tage initiativ til, fordi du modsat visse andre ikke kan mistænkes for at føle dig personligt forfulgt...."* Og så skitserede han en fremgangsmåde til at vælge salmer på, som jeg siden brugte i mit forslag.

Jeg talte også med Johannes Johansen, og han syntes, det var en god ide, så det endte med, at jeg sendte følgende brev ud til de salmedigtere, jeg syntes, burde være med:

Sdr. Bjert, 14. maj 2000

Kære salmedigterkolleger.
Jeg sender dette brev til Lisbeth Smedegaard Andersen, Jørgen Gustava Brandt, Johannes Johansen, Hans Anker Jørgensen, Jørgen Kristensen, Sten Kaalø, Jørgen Michaelsen, Johannes Møllehave, Jens Rosendal og Lars Busk Sørensen. Med undertegnede er vi elleve. Er der nogle, I synes, jeg har glemt?
Vi har det vist alle lidt underligt i disse måneder, efter at salmebogskommissionen har barslet med sin betænkning. Nogle af os har ingen eller næsten ingen salmer fået med i salmebogsforslaget, andre har fået nogle med, men måske ikke lige dem, de helst ville have med. Og vi ved, at hvis salmebogskommissionen havde bestået af nogle andre mennesker, ville det være andre salmer, der var kommet ind og lukket ude.

Og vi, der har fået nogle salmer med, får næsten dagligt at vide, at de salmer, vi skriver, er noget hø og hakkelse, der ikke berettiger til en ny salmebog. Og i det stykke kan jeg godt følge kritikerne et stykke vej. Skal vi have en ny salmebog, så skal vi være flere om at bære den frem end os, der er sluppet gennem nåleøjet. Målt med den verdslige poesis alen er det for traditionelt, hvad vi laver, men jeg mener også, at målestokken er forkert. Salmer er ikke kun poesi i modernistisk forstand, men også brugsdigtning, kirkens fællessang, og derfor gælder der for den efter min mening også andre udvælgelseskriterier end for den samtidige poesi, der ikke har denne brug.

Derfor har jeg talt med Poul Dam, som jeg traf i en helt anden sammenhæng, og Johannes Johansen om en ide, jeg har gået med i et stykke tid, og som måske kunne udgøre et konstruktivt udspil til salmebogskommissionen. For det flytter ikke noget at lufte sin skuffelse over at være forbigået. Vi kan heller ikke pege på vore egne salmer, men vi kan måske pege på hinandens salmer. Vi repræsenterer dog også en slags salmekundskab.

Hvad med at lave et forslag, en bog med ca. 100 af vore salmer (eller hvor mange det nu måtte blive), som vi, der skriver, vælger ud hos hinanden. Jeg ved godt, at vi måske er meget uenige, lige så uenige som kommissionen i al dens sammensathed, men det kunne da være interessant at se, hvilke salmer vi ville vælge hos hinanden."

Og så skitserede jeg Poul Dams system med, hvordan vi skulle stemme. Og foreslog, at vi evt. kunne mødes på min gamle højskole i Løgumkloster.

Der var fire, der ikke ville være med. Johannes Møllehave svarede aldrig, men det havde jeg egentlig heller ikke ventet. Han regner ikke sine salmer for salmer, men for kirkebladsindlæg, har han sagt. Jeg indvendte, at han dog havde udgivet en samling, der hed "Salmer". *"Ja, men det var, fordi Niels Viggo Bentzon så gerne ville."*

Jørgen Kristensen var både afvisende og imødekommende i den forstand, at han slet ikke mente, at tiden var inde til at afskaffe Den danske salmebog til fordel for en ny, og hvis vores udgivelse forudsatte, at vi skulle have en ny salmebog, ville han ikke være med. Men han ville gerne være med til alt, hvad der kunne tjene til at supplere DDS med et *rigtigt*, gerne autoriseret tillæg, der kun rummede *"de nye opdagelser og nye salmer, som vi siden 1953 med rette er kommet til at savne i DDS."* Og så vedlagde han sit hefte med Præstevers og gav os lov til, hvis vi ville, at inddrage hans tekster i evalueringen.

Jørgen Gustava Brandt svarede nej tak, og det undrede mig ikke, for han havde klart givet udtryk for, at han ikke syntes, der var poetisk kvalitet i det, vi andre lavede.

Mere forbavset blev jeg over Johannes Johansens nej. Han svarede først ja, men et par dage efter fik jeg et brev, hvori han trak sit ja tilbage: *"Kære Holger. Efter nærmere og længere omtanke nødes jeg til at sige et klart og stort NEJ til projektet, selvom det lyder så tilforladeligt uselvisk og pænt. Det er det bare ikke! Nulevende salmemagere er og blir konkurrenter – det kan og skal ikke dølges.*

Det er især det, at du vistnok bruger samme teknik for ikke at sige taktik som den tilforordnede super-demokratiske kommission, hvor de – efter hvad det forlyder – har stemt om salmerne, gudhjælpemig!!! Og det er pjank. Et flertal kan og skal ikke afgøre et kunstværks kvalitet. Skæg for sig og snot for sig. …

Tænk på Thomas fra Slangerup, den ambitiøse fyr, hvordan har det ikke set ud inden i ham, da han blev kasseret. Men han lever da i dag lifligt på menighedens tunge... ....."

Første salmekonvent i Løgumkloster

I tilsagnene fra de andre var der flere, der ligeledes gav udtryk for, at de godt ville være med til at mødes og lave en udgivelse, men de ville ikke være med til at stemme på hinandens salmer. Så vi besluttede at mødes, og i efteråret 2000 var vi ni salmedigtere, der mødtes på min gamle højskole i Løgumkloster, hvor Vita og Bent Andreasen gav os husly for en billig penge. I stedet for de fire, der ikke ville være med, fik vi Jens Simonsen og Inge Hertz Aarestrup med, og de var gode at få med.

Vi kom i eget regi og betalte selv rejsen derned og kost og logi. For sådan er det i folkekirken. Rigtig mange initiativer og nybrud kommer nedefra, ved, at der er nogle, der får en ide og selv sætter den i værk. Til glæde for hele folkekirken. Selv når det drejer sig om en så central ting som salmer. Set i bakspejlet havde det måske været taktisk klogere at give os ind under Præstehøjskolen, som har midler til den slags. Men det gav en frihed bare at være os, der mødtes på Løgumkloster højskole. Vi vidste jo heller ikke, om projektet kunne bære. Og tingene gror nu bedst, når det er lysten, der driver værket.
Hans Anker Jørgensen foreslog med et smil, at vi skulle kalde os "De måske egnede", men den titel havde Peter Høeg jo sat sig på, så vi fik aldrig noget navn, og hvad skulle vi også med det. Vi var jo bare et konvent, en ad hoc gruppe af salmeskrivere, som gerne ville mødes nogle gange og slå et slag for de nye salmer. Vi besluttede, at vi skulle skiftes til at lægge salmer frem for hinanden, to ad gangen, fortælle om baggrunden, læse dem op og synge dem, hvis der var melodi, og så kunne vi andre melde tilbage, hvordan vi oplevede dem, og hvad vi mente.

Derefter var det op til hver enkelt salmedigter at tage stilling til, hvilke salmer der skulle med i en samlet udgivelse, og i hvilken form. Vi måtte få 12 salmer med hver. Det ville blive en bog på 108 salmer, ligesom Løgumklostersangbogen fra 1974.

Det var for os alle temmelig grænseoverskridende at lægge vore salmer frem til kritik. For det, som er skrevet med hjerteblod, er man øm over. Og hvad ville de andre sige? Det ville ikke være spor morsomt at få at vide af nogle, man respekterer, at en salme, man selv synes er helt god, ikke er særlig god. At man har overset nogle omvendte ordstillinger eller lagt trykket forkert. Eller at et udtryk er lidt for smart. Det kræver varsomhed, og at kritikken sker sagligt og spørgende. Tilmed kendte adskillige i flokken ikke hinanden, og vi skulle alle lige finde ud af, hvad vi kunne sige til hinanden, og hvor de enkelte havde deres ømskindethed og – forfængelighed.

Jeg tror, at vi alle havde været spændt på, om det kunne lykkes. Ikke mindst jeg, der som initiativtager og ordstyrer sad for bordenden og havde ansvaret for, at det gik godt. Det gjorde det. Det viste sig at blive en utrolig spændende proces og meget lærerigt for os alle. Vi skriver forskelligt og er forskellige, og det skulle vi give hinanden lov til at være. Vi skal ikke skrive hinandens salmer, og det måtte vi lære, når vi blev for ivrige i vores forslag. Men der er noget håndværk i at skrive salmer, og det gav meget at høre, hvordan de andre læser ens salmer. Også når vi lagde en salme frem, som vi selv var usikker på.

Det var godt at have Sten Kaalø med i gruppen. Der sad han med sit venlige smil og store skæg, sagde ikke så meget i begyndelsen, men han har et utroligt fint øre for mulighederne i en ikke helt vellykket salme. Gang på gang slog han ned på svage steder på en venlig og fin måde og kom med gode ændringsfor-

slag, og det blev efterhånden lidt af en vits, at Sten Kaalø gang på gang foreslog os at stryge vers, fordi det, der blev sagt i de vers, allerede var sagt i et tidligere vers. Så protesterede vi vildt og voldsomt. Man kan da ikke skære i sit eget kød. Men han havde som regel ret.

Det endte med, at vi besluttede at bede Vita Andreasen om at stå som redaktør af bogen, ikke fordi den skulle redigeres, for hver digter valgte selv, hvilke salmer han eller hun ville lægge frem. Men kunne vi gøre bogen til en studiekredsbog med spørgsmål til drøftelse, ville den måske sælge bedre. Og midt i salmebogsprocessen var det nok klogt, at det ikke var mig, der udadtil optrådte som redaktør. Vita kastede sig over opgaven med stor iver, og nu da der ikke skulle stemmes om noget, ville Jørgen Gustava Brandt, Johannes Johansen og Johannes Møllehave også godt være med, Møllehave dog på den betingelse, at Vita valgte ud blandt hans vers.
Så vi blev 12, ligesom Herrens apostle, med i alt 144 salmer, og forsidebilledet, som Sten Kaalø og Lisbeth Smedegaard fandt frem, blev et nadverbillede af Arne Haugen Sørensen, med Jesus og de tolv apostle om bordet. Og vi kunne naturligvis ikke lade være med at spøge med, om der var en Judas iblandt os?

Titlen drøftede vi meget. Og der var mange forslag, "12 gange 12", "Ni ud i englekor", men det endte med et citat fra Sten Kaaløs salme "I den nat"; "Tredjedagens lyse rum", måske en lidt svær titel at huske, men det er i det rum, vi lever og digter. Bogen blev præsenteret i forbindelse med elevstævnet på Løgumkloster højskole 21. april 2001, men udkom først lidt senere.

Mødet med medlemmer fra salmebogskommissionen
I efteråret 2000 mødte jeg Ole Brinth i forbindelse med et kirke-skole-samarbejde i Haderslev. Jeg fortalte ham om vores salmedigterforum og gav udtryk for, at det var en skam, at der ikke var nogen kontakt mellem os salmedigtere og salmebogskommissionen. Det kunne have været frugtbart for begge parter. Han svarede, at det slet ikke var sikkert, at vi skulle ønske os det, og det havde han sikkert ret i. Kommissionens medlemmer var jo lige så forskellige som os, og ikke alle var positivt indstillede over for vores salmer. For øvrigt fungerede kommissionen ikke rigtigt i ventetiden efter salmebogsforslagets udgivelse. Men, tilføjede han, der var adskillige i kommissionen, som meget godt kunne tænke sig at have siddet som fluer på væggen og lytte til vores samtale. Eller tage del i den.

Det endte med, at Ole og jeg besluttede at invitere tre fra salmebogskommissionen *som privatpersoner* til en uforpligtende, men saglig drøftelse af konkrete salmetekster og -melodier. Så ville de stå frit. De medbragte naturligvis deres erfaringer fra kommissionsarbejdet, og det var de holdninger, vi gerne ville møde og komme i samtale med. Det blev Eva Meile, Gerhard Pedersen og Ole Brinth, der kom og mødtes med seks af os. Så skulle vi ligesom sidst skiftes til at lægge salmer frem. Dette møde fandt sted to dage først i maj 2001. Og det kom ikke til at gå helt stille af.
De tre meget dygtige og kompetente medlemmer var gode til at læse og vurdere vore salmer, så det blev spændende og givende, og kritik var vi jo vant til. Selv om det altid gør lidt ondt at blive kritiseret af fagfolk, man gerne vil anerkendes af. Men kan man høre sagligheden i kritikken, kan man kun lære af det.

Det kom imidlertid alligevel til at spille ind, at de tre også på en måde repræsenterede salmebogskommissionen og de valg, den havde truffet. Navnlig Hans Anker Jørgensen kunne ikke lægge skjul på sin bitterhed over at være blevet vraget af kommissio-

nen, om end der givetvis ikke altid har været enstemmighed i kommissionen. Og selv om han fik meget ros for den påskesalme, han havde skrevet kort forinden "Hvad er det at møde den opstandne mester" (og den kom da også med i salmebogen som en følge af dette møde, DDS 249), kunne han ikke dy sig for at fremføre nogle heftige angreb på kommissionen. Han beskyldte den for at være i lommen på en bestemt teologi, som han mente ville udelukke hans egen. Hvordan kunne de fravælge så mange salmer fra vor tid og trække vers frem af glemslen, vers, der var skrevet i en helt anden tid? Var det det, folkekirken havde brug for i dag?

En dag, da vi mødtes efter frokosten, sagde Sten Kaalø på sin egen stilfærdige måde, at han havde haft et syn. I middagspausen var han gået hen over Løgumkloster kirkegård, og da havde han forestillet sig, at salmebogskommissionen sad oppe i gluggerne i kirketårnet og kiggede søgende ud over gravene. Og så fik han den tanke: "*Lad de døde dog hvile i fred. Hvorfor grave dem op?*" Det blev sagt sødt og humoristisk, men var nok et lille hint til optagelsen af bl.a. Ambrosius Stub. Og netop Stubs salmer havde været en hjertesag for Eva Meile.

Da vi mødtes efter kaffen, var hun taget hjem. Et døgn for tidligt. Nok mest på grund af Hans Ankers voldsomme angreb, men måske blev Kaaløs syn dråben, der fik bægeret til at flyde over. Sådan er det, når det er vores ømme punkter, der rammes. For det er ikke kun os digtere, der kæmper for vores hjerteblod. Ingen orker at bruge masser af sin tid i en salmebogskommission, hvis ikke det er, fordi også de har en kærlighed til salmer og ønsker at skabe den bedst mulige salmebog. Det var ærgerligt.

Men vi andre gennemførte resten af mødet, og det er min klare opfattelse, at det møde og udgivelsen af Tredjedagens lyse rum fik indflydelse på salmebogens endelige udformning. Af de 17 salmer, som står både i Trediedagens lyse rum og i Den danske salmebog, er der 11, som ikke var med i forslaget og alligevel kom ind i varmen. Men selvfølgelig kan nogle af dem også være ønsket af andre end os.

Lysets utålmodighed, 2011
Salmearbejdet 2009-11

Så udkom Den danske salmebog pinsedag 2003, og ligesom i 1953 lagde dønningerne sig hurtigt. Kampen var forbi, og kirkefolket tog hurtigt den nye salmebog til sig, selv om enkelte stædigt holdt fast ved 1953-udgaven. Men det var vist de færreste. Og det er mit klare indtryk, at de nye salmer, som kom med i salmebogen, bliver sunget flittigt rundt om i kirkerne.

Så gik nogle år, og tanken om, at vi salmedigtere skulle mødes igen, kom op, når vi mødtes. For det havde været så givende at være sammen. Så i december 2008 kaldte jeg atter flokken sammen, dog et lidt andet hold. For jeg inviterede også Arne Andreasen fra Haslev udvidede højskole, Niels Johansen fra Skovlunde, Iben Krogsdal fra Hjortshøj og Leif Rasmussen fra Silkeborg højskole, mennesker, som hver for sig havde markeret sig som salme- og sangskrivere. Så ville vi ganske vist blive tretten til bords. Men vi blev nu kun tolv, ligesom sidst.

Jeg skrev til dem 3. dec. 2008
Kære salmedigterkolleger. For otte år siden var en del af os samlet på Løgumkloster højskole til to meget gode weekender, hvor vi lagde salmer frem for hinanden og i en åben og varm atmosfære, snakkede salmer og hjalp hinanden til at se, hvor de kunne forbedres. Dengang var situationen salmebogsforslaget, som ikke var, som vi kunne ønske.

Salmedigtergruppen januar 2010.
Hans Anker Jørgensen, Jens Rosendal, Sten Kaalø, Niels Johansen, Jens Simonsen, Lars Busk Sørensen, Lisbeth Smedegaard Andersen, Leif Rasmussen, Inge Hertz Aarestrup, Iben Krogsdal, Holger Lissner. Arne Andreasen var der ikke den dag.

Vore to weekender endte med udgivelsen af Trediedagens lyse rum, og heldigvis fik denne og andre udgivelser sat deres præg på Den danske salmebog, så den blev meget bedre. Selv om I ikke alle fik noget med.

I dag er situationen en anden. Salmebogen er blevet godt modtaget og velsagtens indført langt de fleste steder. Men salmedigtningen er heldigvis ikke gået i stå, og der kommer vel også en dag, hvor der skal laves et salmebogstillæg igen. Hvorfor vente så længe med at mødes?

Lisbeth Smedegaard og jeg mødtes i anden anledning, og vi talte om, at det kunne være rigtig godt at ses igen til en ny weekend, og Løgumkloster højskole er villige til at lægge hus til endnu engang …

Hvad vi skal lægge frem for hinanden, afgør hver især. Men jeg vil foreslå, at hvis I kan, skal i hvert fald én af dem, I lægger frem, eller gerne flere, være salmer til de gammeltestamentlige læsninger, som kom ind i Alterbogen i 1992. Dem mangler vi nemlig salmer til, for de blev ikke læst op i gudstjenesten, dengang de store digtere levede. Og det rejser nogle interessante spørgsmål:

* Hvordan digter vi kristne salmer til gammeltestamentlige

Arne Andreasen. Privatfoto.

tekster? Nogle af teksterne er alment menneskelige, andre er snarere kontrastlæsninger til evangelierne. Nogle er rigtig gode at læse, og andre er efter min mening ikke lette at høre uden forudsætninger.

* Hvordan kan vi skrive salmer til fortællinger uden at ende i bibelhistoriske sange?

* Hvordan med det gammeltestamentlige Gudsbillede? Og offertanken?

* Hvad stiller vi op med synet på Israel, det forjættede land, set i lyset af nutidens brutale konflikt mellem israelere og palæstinensere? Det synes jeg kunne være spændende at tale om ud fra de salmer, vi måske har skrevet, eller kunne nå at skrive (til februar).

* Og meget mere.

Om det skal ende med en udgivelse, ved jeg ikke, og det er egentlig ikke så vigtigt for mig i første omgang. ... Jeg har bare lyst til, at vi mødes.

Det viste sig, at Leif Rasmussen ikke kunne den weekend, vi kunne være på skolen, og Jørgen Michaelsen ville helst sove hjemme i sin egen seng, så han kom heller ikke. Men de andre ville meget gerne, og vi elleve andre mødtes i februar 2009, og det blev lige så spændende denne gang. Og det var godt at få nogle nye ansigter og stemmer ind i flokken.

Nogle gav udtryk for, at de syntes, at det var svært at skrive ud fra Det gamle testamente. Og ud fra givne bibeltekster. Det har vi, der prædiker, prøvet så tit og opdaget, at det kan vi godt. Så de kom med andre salmer, de havde skrevet. Det var også fint nok. Men skulle der komme noget samlet ud af vores møder, ville det være godt med et fælles tema. Og vi besluttede, at vi ville mødes igen året efter, og i mellemtiden skulle vi prøve at skrive salmer til de gammeltestamentlige læsninger.

Men hvordan kunne vi gribe det an, når nu teksterne er så forskellige? Ja, så må også salmerne blive forskellige. Vi var stort set enige om, at Det gamle testamente ikke kun skulle høres på dets egne betingelser, som det var blevet sagt, for hvad vil det sige? Arne Andreasen går som regel ud fra et enkelt vers i teksten og folder det ud, mens andre svarer på teksten, enten ved at modsige den, for nogle af teksterne er jo valgt som kontraster til evangeliet, eller ved at gå ind i den og reagere på, hvad den siger til os. Mange af os bygger bro til dagens evangelium og episteltekst, for skal Det gamle testamente
høres i gudstjenesten, skal det også høres i lyset af Kristusforkyndelsen. Tit kan det gøres ved blot et enkelt ord, der lige slår et tema an fra det evangelium, som ikke er hørt endnu. Og det et fremgår af bogen, hvilke tekster der har været tænkt med hos den enkelte.

For at hjælpe dem på vej sendte jeg en liste ud med ideer til tekster, de kunne kaste sig over. På det tidspunkt vidste vi ikke, om vi kunne lave en bog med salmer til *alle* de gammeltesta-

mentlige læsninger.

Da vi mødtes i året efter, i januar 2010, viste det sig selvfølgelig, at de, der havde prøvet, havde kastet sig over de tekster, som sagde dem noget i forvejen, og det var til dels de samme gode tekster, de nemme. Så nu havde vi pludselig et problem. Skulle vi tage dem alle med, som de havde slidt med, så der f.eks. var fire salmer til Præd. 3 og Salme 8, og ikke nogen til en stribe andre tekster? Eller skulle vi til at vælge? Men vi var ikke meget for at stemme hinanden ud.

Derfor besluttede vi at bede et eksternt udvalg se på de salmer, hvor der var flere bud til samme søndag. Jeg spurgte professor dr. theol. Kirsten Nielsen, som netop på Århus universitet havde arbejdet meget med Gudsbilleder i nyere danske salmer i forbindelse med det tværfaglige symposium poesiTEOri, se Hymnologi 2009, nr. 1; og hun havde udgivet bogen "Der flammer en ild", Aros 2007, med spændende analyser af nogle af vore salmer. Jeg spurgte også tidl. seminarielektor cand.pæd. (i dansk sprog), ph.d. Edith Aller, som jeg havde arbejdet sammen med, da vi udgav "Salmer og kirkeviser"; hendes ph.d. afhandling (DPU 2004) handler om den bibelhistoriske fortællings sprogbrug, og det samme gør hendes bog "Børns bibelhistorier – sprogbrug, historie og funktion" (Aros 2009). Samt endelig dette blads redaktør Ove Paulsen, der har været præst og også har arbejdet med salmer i mange år. Det var tre forskellige indfaldsvinkler, den teologiske, den sproglige og den praktiske, og de bor alle nær ved Århus, så de let kunne mødes.

Det viste sig, at det drejede sig om i alt 84 salmer, de skulle gennemgå, så det var ikke noget lille arbejde, de påtog sig. Men de lavede et fornemt stykke arbejde. I et responsum på 30 sider gennemgik og kommenterede de alle de tilsendte salmer, beskrev salmerne ud fra deres ide, teologi, form (opbygning og sprog) og gav deres vurdering, herunder relevans for kirken i dag. Og de sluttede med en indstilling til, hvilken de syntes, vi skulle vælge. At de heller ikke altid kunne blive enige, er ikke så mærkeligt. Det er og bliver forskelligt, hvad vi tænder på. Men deres responsum var meget givende for os digtere, og selv om vi ikke fulgte alle deres indstillinger og forslag, var det en god hjælp og også medvirkende til, at vi besluttede, at der godt kunne være flere salmer til samme søndag.

Samtidig blev der i løbet af 2010 arbejdet flittigt rundt omkring i de små digterværksteder, for at der kunne blive salmer til alle 68 søn- og helligdage, som byder på 140 forskellige tekster. Jeg lavede en oversigt over, hvad vi havde og manglede, og hver digter fik 4-5 tekster at skrive salmer til. Det var ganske imponerende, hvad der blev lavet, og det vil kunne ses på det endelige resultat, at hovedparten af de 165 salmer, bogen er endt med at rumme, er skrevet i 2009, 2010 og 2011. Og en god del af de salmer, der er skrevet tidligere, er blevet bearbejdet og strammet op, fordi de nu skulle tænkes ind i gudstjenestens gang, og dér må den anden salme gerne være en ikke for lang salme, hvad enten den lægger op til dåb, epistel eller evangelium.
Nu er alle tekster ikke lige lette at skrive til, det ved enhver prædikant, og af og til har vi da spurgt os, om det ville være at cementere et ikke særligt godt tekstvalg at skrive salmer til det. For det skal ingen hemmelighed være, at rækken af læsninger fra Det gamle testamente godt kunne trænge til en revision. Men det var ikke vores opgave.

Det er en foræring at få lov til at skrive om Kain og Abel eller Salme 8, men hvem tænder på at skrive til Salme 2 om Herren, der giver sine fjender til kongen på Zion og siger: *"Du skal knuse dem med et jernscepter, sønderslå dem som pottemagerens*

kar... Tjen Herren i frygt! Kys hans fødder i rædsel! Ellers bliver han vred, og I går til grunde; for hans vrede blusser hurtigt op." Hvordan skal vi tænke det gudsbillede ind i gudstjenesten?

Og hvordan kan vi digte om Jobs fortvivlelse over, at han var født? Det er barske ord en skøn sommermorgen i september. Og hvem tør digte om Es. 60 til Helligtrekongers dag, når salmen uvilkårligt vil blive sammenlignet med K.L. Aastrups prægtige "Gør dig nu rede, kristenhed"? To tekster syntes jeg var så umulige, at de blev givet i frit udbud, og dem kunne Lars Busk Sørensen og Hans Anker Jørgensen minsandten få nogle fortræffelige salmer ud af.

Jørgen Michaelsen syntes ikke, at han magtede at deltage i møderne, men han var uden tvivl den i flokken, der har arbejdet mest med at skrive salmer til de gammeltestamentlige læsninger og gjort det meget dygtigt. I stedet sendte han et nyttigt papir med følgende fire principper for salmer til opfølgning af de gammeltestamentlige læsninger:

1. *GT-tekster, der forkynder, at Gud er Herren, og sætter os på plads over for ham, er vigtige og bør følges op af stærke Guds-salmer. – Evangeliet forkyndes så i salmerne før og efter prædiken.*

2. *Tekster, der forkynder Mose lov uden at åbne for forventningen om en frelser, må modsiges af salmer, der indeholder opfyldelsen ved Jesus Kristus. Lovens tid er forbi, nådens indtruffet.*

3. *Tekster, der forkynder skabelsens herlighed og forgængelighed – sådan som Gud har givet os den -, kan følges op med salmer, der udfolder dette. Dem har vi jo også mange af i salmebogen.*
4. Tekster, der taler sortsynet om tilværelsen – som Prædikerens – skal modsiges kraftigt af den opfølgende salme, efter at Jesu Kristi liv, kors og opstandelse har gjort vor tilværelse ny og gengivet den dens gudgivethed. Efter min mening.

NB. Eksempler på de fire slags GT salmer kan findes i min samling Nådens Genklang og i heftet Lov og Evangelium.

På den baggrund udvalgte jeg 30 af hans salmer fra samlingen "Nådens genklang", Anis 1998, og lod dem indgå i materialet, som vi og Århus-udvalget skulle forholde os til. Det kunne ikke nytte at tage alle de 48 salmer med, han har skrevet til Det gamle testamente, for vi andre skulle jo også have lov til at tage udfordringen op og deltage med hver vores teologi og sprogtone.

I december 2010 blev det, der var produceret i årets løb, samt Århus-udvalgets indstilling, sendt ud til alle deltagerne, en stor stak papir, så de kunne være forberedt til mødet i januar 2011. Og det var i sandhed en righoldig samling, for vi spænder vidt i skrivemåde, teologi og måske også poetisk kunnen. Men hvem kan sige, hvordan en salme skal være? Hver fugl synger med sit næb, og det er netop ved at arbejde med genren og dens grænser, at den udvides og forvandles. Det bærer salmehistorien rigt vidnesbyrd om.

Den dag, vi mødtes i Løgumkloster i januar 2011, trak Jørgen Michaelsen sig desværre ud af projektet med følgende begrundelse:

"1. Da vi udgav Tredjedagens lyse rum, var vi kun ansvarlige for hver sit salmeafsnit. I den nye udgivelse er alles salmer blandet sammen i et fællesskab, alle for en og en for alle. Vi er alle ansvarlige for det hele. Det medansvar kan jeg ikke tage på mig. Mine upolitiske, evangeliske salmer befinder sig i en verden for sig. Jeg ønsker dem ikke sat sammen med de rester af en marxi-

stisk og økologisk frelsthed, jeg finder hist og her. Eller digte, der forkynder forårsfornemmelser som Helligåndens gerning.

2. Du har håndplukket tre dommere. Deres kommentarer og udvælgelser beviser, at de ikke har forstand på salmer. Og nu er vore kammerater begyndt at rette salmer og rette ind efter deres anvisninger.

3. Hvordan kan man udgive de foreliggende poetiske skriveøvelser som en salmebog? Jeg stiller i hvert fald ikke mine salmer til rådighed, men trækker dem herved ud af projektet."

Det var meget ærgerligt, og lidt sårende. Og jeg er slet ikke enig med ham. Naturligvis er det hans valg. Men salmebøger er altid antologier, og derfor kommer forskellige stemmer til at stå ved siden af hinanden, uanset om vi kan lide det eller ikke. Ligesom vi ligger på kirkegården. Og når der står navn under salmerne, er det digteren, der bærer ansvaret for den, ikke den, der tilfældigvis har en salme ved siden af. Jørgen Gustava Brandt måtte også finde sig i, at Britt Hallqvists lille børnesalme "Måne og sol" (DDS 13) i salmebogen står lige ved siden af hans hymne "Tænk, at livet koster livet" (DDS 14). Den første kan synes som en spurv i tranedans. Men også spurven har en plads for Vor Herres åsyn.

Nu var der pludselig huller i vores samling, for jeg havde også valgt hans salmer ud efter, hvor vi ikke havde andre. Der var ikke andet for end at uddelegere en ny runde af tekster, så vi andre skrev til nogle af de tekster, som Jørgen Michaelsen havde været ene om at byde ind på, bortset fra Jens Simonsen, den flittige mand, der for sin fornøjelses skyld havde skrevet salmer til alle Jørgen Michaelsens tekster i løbet af 2010.

Igen oplevede vi den forunderlige proces, det er at gå en række salmer igennem med tættekam, og hvad der sker med én selv og med salmerne, når de bliver udsat for dette eftersyn. Jeg tror, at vi alle lærte meget af det. Gang på gang udsprang væsentlige diskussioner om teologi, om sprogbehandling, om salmegenren, om liturgi af et enkelt ord. Og vi oplevede igen og igen, at bare ét eneste ord blev ændret, blev salmen anderledes.

Et morsomt eksempel fik vi, da en af os en dag lagde en salme frem, som ingen af de øvrige kunne gå helt ind for. Der var noget galt, men det var svært at sætte ord på, og først tyede vi til den sædvanlige metode med at se på, om der kunne ændres ord eller stryges vers. De to første vers blev kasseret, og lige pludselig udbrød Sten Kaalø: "*Prøv engang at høre, hvordan den lyder bagfra.*" Og så læste han v. 6, v. 5, v. 4 og v. 3 op – og alle kunne vi høre, at nu var salmen helstøbt!

Interessant var det også, at det var de tre kvindelige digtere, Lisbeth Smedegaard, Iben Krogsdal og Inge Hertz Aarestrup, der stort set fik deres salmer godkendt uændret, mens vi mandlige digtere måtte bide i det sure æble og gentagne gange at få at vide, at det ikke alt sammen var godt nok. Var det tilfældigt, eller var det også i denne klasse pigerne, der var de dygtigste? I begyndelsen slår man sig i tøjret, når man bliver kritiseret og får forslag om at lave noget om eller udelade et vers eller to. For det var som at skære i sit eget kød. Men det viste sig alligevel, at når vi omarbejdede salmerne, blev de næsten altid bedre! Der skulle fremmede øjne til for at se, hvor verset var svagt, for i skriveprocessen kan man komme for tæt på, og en salme kan lukke sig for én. Vi tror ikke, den kan blive anderledes. Og vi holder jo også af vores børn, selv om de er skeløjede eller skrutryggede. Selvfølgelig spurgte vi også hinanden, om der gik noget tabt ved sådan en gennemgang, noget af det spontane. Det

kan ikke udelukkes. Men jeg tror, at alle, der skriver, har deres blinde pletter og "darlings", som skal dræbes.

Der er en forskel på salmer og digte. Et digt kan sige, hvad det vil, for det er digterens eget udsagn og projekt, og hvis andre ikke vil læse det, er det bare ærgerligt. Salmer derimod er skrevet for at blive sunget af en forsamling i en gudstjeneste. De er brugsdigte. De skal være formet, så mange kan tage dem i munden og gøre ordene til deres egne ord, og så er der grænser for, hvad verset kan sige. En for privat indfaldsvinkel, et forkert eller for smart udtryk, en teologisk eller ideologisk kæphest eller en for særpræget teologi lukker andre ude og diskvalificerer verset som salme. Der er da salmer i samlingen, jeg aldrig selv vil bruge, ligesom der givetvis er nogle af mine salmer, som andre ikke kan finde på at synge. Men sådan må det være, når en rummelig kirke skal have ord at synge. Og det, der falder den ene naturligt, bliver kantet i munden på den anden. Derfor er holdningerne til Simon Grotrians salmer også så forskellige, fordi han gør noget nyt med sproget, hvad nogle synes er forfriskende, mens andre føler sig hensat til en sproglig rebus. Sproget ændrer sig hele tiden, og dermed også salmegenren.
Er der ord, der ikke hører hjemme i en salme? Kan man f.eks. bruge ord som "laterna magica", "skyline", "Sisyfos","Jahve", "potensen", og "lufter vårens kaffestel"? Nogle vil sige ja, andre nej, og det må så komme an på en prøve, om menighederne vil tage disse vers til sig. For det er jo netop de usædvanlige udtryk, det, vi ikke helt forstår, men kun aner, de overraskende vendinger, som man som "guf-ord" kan nyde at synge. Og mon ikke også man spurgte sådan, da de store salmedigtere udvidede salmesproget? Da Kingo skrev om *"iseskrog, skarn og fortræd"*, og Brorson brugte ord som *"purpurvæde"* og *"svine-lemmer"* og hengav sig til Jesus-kysseri. Og når Grundtvig taler om *"fjederham"* og *"arkepaulunet"* og skriver *"Kom, lad os tømme et bæger på ny"*. Bortset fra svinelemmerne er de udtryk dog stadig i salmebogen.

Der var nok at tale om, og det var hårdt at læse salmer fra morgen til aften. Til sidst havde vi næsten krampe i hjernen. Men det var vi nødt til for at nå igennem stakken. Alligevel blev vi trods stor flid ikke færdige ved januarmødet, så der måtte endnu et møde til i maj 2011 samt mange mails frem og tilbage, før vi kunne lægge sidste hånd på værket. Og en sidegevinst er, at der er opstået samarbejde mellem nogle af digterne, så vi har fået en makker at sende ufærdige vers til. Det sparer ægtefællerne for at være den første kritiker.

Men hver enkelt salme står der på ophavsmandens ansvar. Vi kunne kun give hinanden gode råd, inspirere hinanden og sige til hinanden, at jeg forstår ikke, hvad du mener, når du skriver sådan, eller at jeg synes, du skulle nøjes med vers 2, 5 og 6. Eller ændre den eller den vending. Men hvis digteren ikke blev overbevist, så var det hans eller hendes ansvar, og så må salmen leve eller dø med den form, den har fået.

Én ting kunne vi imidlertid ikke blive enige om. Det var, om der i bogen, ved salmerne eller bagi, skulle være noter, der fortalte om baggrunden for salmerne, om vores tanker omkring de ikke altid lige tilgængelige bibeltekster, vi skulle gå ud fra. Jeg ved fra min egen samling "Du fylder mig med glæde", at det er noget, mange er interesseret i, men et flertal i flokken var imod. De mener, at digte skal have lov til at stå, som de er, uden kommentarer, og sådan blev det.
Hvad skulle barnet hedde? Titlen skulle jo gerne afspejle indholdet, rumme spændingen mellem det gammeltestamentlige og det nytestamentlige budskab, længslen og profetien og opfyldelsen. Længe søgte vi at finde et udtryk fra samlingen, li-

gesom med Tredjedagens lyse rum. Det var igen Sten Kaalø, der fandt det forløsende ord. Lisbeth Smedegaard taler i en af sine salmer om "*mørkets utålmodighed*", og det drejede han til "*lysets utålmodighed*", og så var den der. Med undertitlen "Salmer til de gammeltestamentlige læsninger af tolv forskellige salmedigtere". For lyset er en gennemgående metafor i de to testamenter, det er skabelseslyset, Kristus som verdens lys, og Helligåndsluerne. Den titel rummer fremdriften fra skabelse over syndefald og frelse til fuldendelsen. Og lyset er også et gennemgående motiv i de meget smukke billeder fra The Second Day og The Third Day af Maja-Lisa Engelhardt, som vi har fået lov til at sætte foran hvert kirkeårsafsnit.

Forlaget Unitas har i de senere år markeret sig som udgiver af nye salmer, så det var naturligt at bede dem om at stå for udgivelsen. Og da kirkeministeriets udviklingsfond som indsatsområde i 2010 fokuserede på kirkemusik, søgte vi og fik 75.000 kr. til udgivelsen. Det synes vi i grunden er rimeligt nok al den stund, at en del af pengene i den udviklingsfond kommer fra de penge, som kirkeministeriet sparer ved at ophæve ordningen fra 1991 med, at brug af ny musik og nye salmer i gudstjenesten kan udløse KODA-penge.

Melodierne

Én ting er teksterne, en anden er melodierne, og først når tekst og melodi mødes og bliver ét, opstår det tredje kunstværk, en brugbar salme. Men hvad er en god salmemelodi? Det må være de melodier, der tilfører ordene noget, som fortolker med på versene og gør dem endnu bedre, end de er i sig selv. Det er ikke svært at skrive en melodi, det går meget hurtigere end at skrive nogle vers. Men at skrive en *god* melodi, det er slet ikke lige til, selv om de somme tider kommer tilsyneladende af sig selv, kaldt frem af ordene. Gode melodier skal både have et skær af genkendelighed og alligevel noget andet, noget originalt, dét, der får hjertet til at synge. Og de skal kunne fungere i en menighed.

Ligesom digtere kan nyde at finde på nye udtryk og billeder, kan komponister have en glæde ved at bruge krydrede akkorder, vanskelige spring og elegante stemmeføringer, men det kræver en vis ydmyghed for at det ikke skal gå, som en engang sagde om en rytmisk melodi: *"Den duer ikke som salmemelodi, for den vil kun sig selv. Den er fuldstændig ligeglad med ordene. Den nyder bare sig selv."* Derfor kunne det have været meget spændende, om vi også havde kunnet kalde komponisterne sammen til en tilsvarende proces som den, vi var gået igennem.

Det magtede vi ikke, og kredsen ville også blive for stor. I alt 40 komponister har leveret nye melodier til samlingen, og dertil kommer, at nogle af os også har brugt koralbogsmelodier, selv om vi principielt er enige om, at en ny tekst fortjener en ny melodi, hvor der ikke som ved en gammel melodi følger en række associationer med.
Komponisterne har enkelte digtere fundet frem til og indledt et samarbejde med, og melodierne er lige så forskellige som teksterne. Så der vil i denne samling være noget for enhver smag, eller sagt på en anden måde: Enhver vil kunne finde salmer, han/hun ikke kan lide, men forhåbentlig også nogle, han/hun godt kan lide. Ligesom folkekirken og frikirkerne er mangfoldige og rige med mange udtryksformer for det samme evangelium, må salmesangen også være det. Også i salmehuset har Vor Herre mange boliger. Og forhåbentlig vil samlingen fremover kunne inspirere andre komponister til at skrive nye melodier, hvis de mener at kunne gøre det bedre. Det er langt fra altid, at en salme finder sin melodi i første hug.

Så gådefuldt stort, Løgumkloster højskole 2010

Midt i processen kom et ekstra salmebogsprojekt til. Løgumkloster højskole havde gæstfrit givet os husly for en billig penge, og en dag kom Vita og Bent Andreasen ind til os og spurgte, om vi ville hjælpe højskolen med at udgive en ny Løgumklostersangbog i anledning af højskolens 50 års jubilæum i oktober 2010. Ikke så fyldig som den gamle fra 1974, men et vidnesbyrd om, at der er sunget mange nye salmer på højskolen gennem årene. Det kunne vi dårligt sige nej til. Jens Rosendal og jeg havde jo været med til at lave den første Løgumklostersangbog, en sangbog, som dengang var et nybrud, og vi følte selv, at vi var i færd med at vise rigdommen i salmeskrivningen af i dag. Så vi lovede hver at levere to salmer eller sange ud fra temaet "Ordet i bevægelse". Den overskrift rummer jo både Ordet og ordet, kirken og højskolen og det, der sker i tiden begge steder.

Jeg tilbød at samle teksterne, Jens Rosendal at skrive en ny skolesang, og højskolens musiklærer Aksel Krogslund Olesen, som vi allerede havde et godt samarbejde med, samlede melodierne og skrev selv en række. Bent Andreasen valgte billeder til heftet. Og til jubilæet i oktober 2010 kunne højskolen præsentere en smuk bog med 25 salmer og sange og fornemme billeder af Arne Haugen Sørensen.

Efterskrift

Normalt er det et enmandsarbejde at skrive salmer. Og de fleste af os sidder meget alene med det. Derfor har dette arbejdskonvent været en stor glæde og inspiration for de deltagende digtere, og årene 2009-11 er blevet frugtbare år for os alle. Hvad der så kommer til at leve af dette stof, kan ingen sige. Der er ikke andet at gøre end at gå i sædemandens fodspor og skrive løs og sprede dem og håbe, at nogle af dem finder den gode jord. Eller falder til jorden og dør, og bliver til den muld, hvori andre salmer kan gro. Som jeg engang skrev til Hans Anker Jørgensen:

Skriv så salmer rigelig
ligesom gamle Grundevig!
Hvis du skriver mer end to,
er der én, der bliver go'.
Hvis du skriver mer end ti,
blir der fryd i Himmerig!

Det har vi nu gjort.

Værkstedsrapport om prioritering af nye salmer til de gammeltestamentlige læsninger

af ***Kirsten Nielsen***

Opgaven

I september 2010 henvendte salmedigteren Holger Lissner sig til Edith Aller, Ove Paulsen og mig, Kirsten Nielsen, med en bøn. Han selv og en række andre salmedigtere havde over et par år skrevet salmer til brug i den danske højmesse efter den gammeltestamentlige læsning, dvs. som salme nr. to. Nu var gruppen nået så langt, at de skulle udvælge de salmer, de ville have med i den publikation, som projektet skulle munde ud i. Tanken var, at der skulle være én salme til hver søn- og helligdag (til begge tekstrækker) og dermed til hver af de gammeltestamentlige læsninger. Problemet var da det "luksusproblem", at de i flere tilfælde havde flere salmer at vælge imellem til den pågældende tekst. Der var derfor brug for nogle udefra, som kunne give forslag til en prioritering af de 80 salmer, som det drejede sig om. Alle tre sagde vi ja. Vores forslag skulle gerne være klar i begyndelsen af december. Også det sagde vi ja til. Og så var det bare om at komme i gang.

Gruppens forudsætninger

Vi havde alle tre nogle forudsætninger, som gav os mod på at påtage os opgaven. Edith Aller er cand.pæd. i dansk sprog og har skrevet ph.d. om "Den bibelhistoriske fortællings sprogbrug". Hun havde desuden tidligere arbejdet med at udvælge og prioritere salmer, idet hun tog initiativ til og var formand for de to udvalg, der redigerede *Salmer og Kirkeviser til brug ved børne- og familiegudstjenester* (Haase 1984) og *Gud ske tak og lov. Den Danske Salmebog for Børn og Unge* (Det kgl. Vajsenhus' Forlag 1993). Ove Paulsen er teolog og hymnolog og har i en årrække været ansvarshavende redaktør af tidsskriftet Hymnologi. Selv har jeg været professor i faget Gammel Testamente ved Aarhus Universitet og har i en periode arbejdet med gudsbillederne i moderne salmer.[1] Alt i alt dækker vi et ganske bredt område med relevans for en analyse af de nye salmer; men hvordan får man i praksis tre så forskellige personer til at arbejde sammen?

Arbejdsformen
Det første arbejdsmøde fandt sted 15. oktober 2010, et par uger efter at vi havde modtaget salmerne. Vi havde derfor haft tid til at læse dem igennem og få et indtryk af, hvad vi skulle arbejde med. Det første indtryk var overvældende. Tænk, at der kan skrives så mange gode salmer i et land, hvor alene tanken på salmedigtere som Kingo, Brorson, Grundtvig og Ingemann kunne få en og anden til at opgive enhver tanke om selv at skrive en salme. Men her var de, de nye salmer, og hvordan vurderer man så disse mange salmer i forhold til hinanden?

Vi var enige om, at vi allerede ved det første møde skulle drøfte nogle konkrete eksempler og ikke blot diskutere kriterier. Valget faldt på de syv adventssalmer. Edith Aller havde disponeret sine kommentarer til salmerne efter følgende stikord: 1) Salmens idé; 2) Salmens teologi; 3) Salmens form (opbygning, sprog m.m.) 4) Vurdering, herunder relevans. Denne disposition viste sig hurtigt at være velegnet, ikke mindst når vi skulle sammenligne vore kommentarer.

Vore forskellige forudsætninger medførte, at vi i vores forberedelse lagde vægten forskelligt.
Edith Aller lagde i sine vurderinger særlig vægt på den enkelte salmes sprogbrug og struktur: Er der tale om et sammenhængende hele? Er der, ikke mindst oplevet fra kirkebænken, tale om fornyelse af sprog og verseform, om brug af nutidige billeder og nutidig tankegang? Er teksten snarere et privat digt end en menighedssang? Har vi brug for netop dette budskab?

For Ove Paulsens vedkommende var det vigtigt, at salmerne ikke blot blev mere eller mindre tematiske dekorationer, prædikanten kunne anbringe i den moderne liturgis "salmenicher", men at de ville noget liturgisk i retning af at være rigtige liturgiske led, hvilket bl.a. betyder, at de ikke blev for tematiske, ikke for bundne til den bibelske tekst og frem for alt: ikke for pædagogiske.

For mit eget vedkommende prioriterede jeg salmer, der forholdt sig tolkende til den gammeltestamentlige læsning og kunne sætte den gammeltestamentlige teksts tema/temaer ind i en nutidig kontekst. Jeg overvejede, om salmen kunne danne overgang fra den gammeltestamentlige læsning til epistel-læsningen/evangelie-læsningen, men jeg var tilbageholdende over for meget entydige kristologiske udlægninger af Det Gamle Testamente. Jeg lagde vægt på, om en salme fremdrager særligt karakteristiske træk ved Gammel Testamentes gudsopfattelser. Endelig vurderede jeg naturligvis det poetiske sprog, dets originalitet og mulige slidstyrke.

Efter fælles aftale blev det mig, der tog notater undervejs på møderne. Efter første møde lavede jeg et notat, hvor jeg forholdsvis kort sammenfattede vore bemærkninger til de syv salmer og sendte dem dels til de to andre medlemmer af arbejdsgruppen, dels til Holger Lissner, så vi kunne høre, om det var noget i den retning, han og de øvrige salmedigtere havde brug for. Det var det heldigvis.

Vi brugte nu tiden frem til 21.11. på hver især at arbejde med de øvrige salmer og lave hver vores skriftlige votum til hver salme, disponeret efter den valgte 4 punkts model. Undertiden var det ikke helt nemt at skelne mellem en salmes idé og dens teologi, men som oftest var det afklarende at have begge punkter med i overvejelserne. Materialet til vores fællesmøde bestod af i alt knap 80 sider (med forskellig linjeafstand).

Herefter udarbejdede jeg en kort oversigt over, hvilke salmer

vi var enige om at anbefale udgivet, og hvor vi var uenige. Vi kunne på den måde hurtigt orientere os om, hvilke salmer der skulle diskuteres, når vi holdt vores næste møde. Da tiden var knap, valgte vi kun at bruge den fælles tid på de salmer, hvor vi havde divergerende opfattelser. Sammen med sine vurderinger af de enkelte salmer havde Ove Paulsen indsendt nogle generelle betragtninger over den danske højmesses udvikling efter reformationen og salmernes rolle i gudstjenesten.

På selve mødet, 30.11.2010, gennemgik vi de salmer, vi havde vurderet forskelligt. I flere tilfælde nåede vi til enighed; men hvor det ikke var muligt, redegjorde vi i rapporten for vore forskellige prioriteringer. At vi ikke nødvendigvis skulle nå til enighed, gjorde det meget nemmere at nå til vejs ende.

Den afsluttende rapport

Et af de punkter, vi havde drøftet i begyndelsen af arbejdet, var udformningen af den rapport, vi skulle sende til salmedigterne. Det enkleste havde naturligvis været blot at sende en liste over, hvilke salmer vi prioriterede som nr. 1, hvilke salmer vi gav en delt førsteplads eller prioriterede som nr. 1 og 2, samt angivelse af søndage, hvor vi ikke var tilfredse med nogen af forslagene. En anden mulighed var at lave en sådan liste, men derudover redegøre for, hvad der var grunden til, at de pågældende salmer blev prioriteret som nr. 1. Endelig var der den mulighed at kommentere alle salmer, uanset hvordan vi havde vurderet dem.

Den første model er naturligvis den mindst arbejdskrævende. Den har desuden den fordel, at den ikke vil indeholde bemærkninger, som kan virke sårende på den, der ikke får en/flere af sine salmer som nr. 1. Til gengæld gives der heller ingen nærmere forklaring på, hvorfor vi har valgt den ene frem for den anden.

Den anden model viser tydeligere, at vi har arbejdet ud fra bestemte kriterier, som har fået os til at vægte netop disse salmer frem for de øvrige. Men det kan måske være svært helt præcist at forklare, hvorfor vi mener, at denne eller hin salme opfylder kriterierne bedre end en anden. For hvordan forklarer man noget så personligt som smag og behag – og vi er tre, som måske ikke altid vil være 100% enige om, hvad det er, der gør, at vi faktisk er enige om at vælge én salme frem for en anden.

Den tredje model har den fordel, at vi gennemgår samtlige salmer lige grundigt og ikke blot er begyndt med at kassere dem, der "ikke faldt i vores smag". Men denne model indebærer de samme vanskeligheder som model nr. 2 og er desuden betydeligt mere tidskrævende.

Valget faldt dog på den tredje model, da vi fandt den mest tilfredsstillende ud fra salmedigternes synsvinkel. Når de fik både vore positive og vore kritiske bemærkninger, havde de mulighed for enten at tage kritikken til sig eller at afvise den. Af tidsmæssige grunde var det dog ikke muligt at videregive alt, hvad vi havde sagt og skrevet om den enkelte salme. Vore bemærkninger blev derfor kortfattede, hvilket selvfølgelig kunne få dem til indimellem at virke mere barske, end de egentlig var tænkt. Det var dog en ulempe, som vi håbede, salmedigterne ville acceptere.

På fællesmødet 30. november gennemgik vi de salmer, vi prioriterede forskelligt, og jeg noterede ned, hvor vi fastholdt vore individuelle vurderinger, og hvor diskussionen førte til enighed om prioriteringen. Da vore vurderinger forelå skriftligt, kunne jeg ganske enkelt markere afgørende vurderinger og argumen-

ter ved at sætte en rød streg under dem i de udskrifter, jeg sad med, og dermed sikre, at de vigtigste argumenter også kom med i den afsluttende rapport.

Selve rapporten blev til som en sammenskrivning af vore synspunkter. Hvor der ikke var væsentlige divergenser, blev vurderingerne videregivet som fællesudsagn med fremhævelse af såvel positive som negative vurderinger. Hvor der var uenighed, som førte til forskellige prioritering, citerede jeg markante begrundelser med navns nævnelse. Det kunne fx være i denne form: "EA foreslår, at salmen ville vinde ved at blive kortet ned til 3 vers, nemlig str. 1-3. Hvad der står i de sidste to strofer er svagere gentagelser af hvad der allerede er sagt." eller "OP nævner, at ingen af de to inddrager dagens andre tekster, epistelen, der med sit evangeliske budskab måske havde kunnet give en legal evangelisk farvning, eller evangeliet..." eller "KN gør opmærksom på, at det vil være vanskeligt straks at få fat i alle 'citaterne', hvis man ikke er godt inde i Jobs Bog; men det gør jo ikke noget, at salmen langsomt kan åbne sig for en...". Ved at navngive synspunkterne gav vi salmedigterne mulighed for bedre at forstå, på hvilken baggrund en salme blev vurderet.

Efter gennemgangen af salmerne til den pågældende gammeltestamentlige læsning sluttede vi med en kort konklusion, der angav, hvilken salme vi prioriterede som den bedst egnede. I tilfælde af divergerende opfattelser blev det angivet, hvem af os tre, der gik ind for hvilken salme og hvorfor. Undertiden markerede vi også, at de foreliggende salmer ikke helt levede op til vore forventninger: Fx: "EA og KN foretrækker ..., men gerne efter en omarbejdning og gerne i forkortet form. OP foretrækker ..., men vil helst se et helt nyt forslag." Endelig skete det også, at vores konklusion lød således: "*Konklusion:* Der er meget godt at sige om de to salmer, som begge er relevante. Alligevel vil vi helst bede jer om at prøve en gang mere. Det er en central tekst, som fortjener noget endnu mere prægnant."

De salmer, vi skulle vurdere, var fordelt over 32 søn- og helligdage. I lidt over halvdelen af tilfældene var vi enige om at pege på én af salmerne. Vi måtte én gang sige, at vi var ude af stand til at vælge mellem to virkelig gode salmer, ligesom vi i ét tilfælde ikke mente, at nogen af forslagene levede op til vore forventninger. En enkelt gang valgte vi hver sin salme, men resten af gange stod det 2-1 med skiftende kombinationer. Edith Aller og Kirsten Nielsen var 5 gange enige om samme salme, mens det 6 gange var Edith Aller og Ove Paulsen.

Vi organiserede arbejdet sådan, at det var mig, der lavede udkastet til rapporten, hvorefter Edith Aller og Ove Paulsen kom med ændringsforslag. Ove Paulsens generelle overvejelser over salmernes rolle i gudstjenesten blev udvidet og vedlagt den samlede rapport som en "Epilog med et par idéer til fremtiden". Blandt idéerne til fremtiden nævnte Ove Paulsen bl.a. salmer, der kunne bruges i forbindelse med kriser i familielivet, hvor had og ondskab er ved at ødelægge livet for børn og voksne. Rapporten blev på i alt 30 sider (med enkelt linjeafstand) og blev, som aftalt, sendt til Holger Lissner i begyndelsen af december.

Erfaringer med vurderingsarbejdet

Tidsfristen var meget stram. Derfor valgte vi at arbejde hver for sig det meste af tiden og kun holde to fællesmøder af hver 4-5 timer. Denne arbejdsform krævede, at vi hver især lavede skriftlige vota til hver enkelt salme og ikke blot stikord til eget brug. At det fungerede godt skyldtes i høj grad, at vi ved første møde besluttede os for en fast struktur for de skriftlige vota (jf. de fire punkter, som er nævnt ovenfor). På den måde blev det oversku-

eligt at sammenligne vore vurderinger. Det var en hjælp dels til på forhånd at udskille de salmer, som vi var enige om prioriteringen af og derfor valgte ikke at diskutere på fællesmødet, dels til hurtigt at se, hvor uenighederne lå. At vi havde hinandens vurderinger skriftligt gjorde det desuden mere overkommeligt at skrive en rapport, som forholdt sig loyalt til vore forskellige synspunkter. Dertil kom, at vi fra begyndelsen var indstillede på og havde Holger Lissners accept af, at eventuelle forskelle i vurderinger ikke skulle tilsløres, men gerne måtte komme til orde i rapporten. Vores rapport skulle være rådgivende. Det var ikke os, der skulle foretage den endelige udvælgelse. Vi lyttede derfor til hinanden, lod os gerne overbevise af gode argumenter, men vi behøvede ikke at tvinge en fællesindstilling igennem.

Når vi kunne gennemføre arbejdet på den begrænsede tid, hang det sammen med, at vi alle tre er pensionerede og ikke har et fuldtidsjob at passe ved siden af. Dertil kommer den gensidige respekt for vore meget forskellige forudsætninger og lysten til at lære af hinanden. Men først og fremmest en fælles glæde ved poesi og teologi og en stor taknemmelighed over for de mange salmedigtere, der påtager sig den vanskelige, men nødvendige opgave at videreføre den danske salmetradition.

E-mail: KirstenN@post.tele.dk

Noter

1 Jf. Kirsten Nielsen, *Der flammer en ild. Gudsbilleder i nyere danske salmer,* København: Aros Forlag 2007.

Petter Dass' "Herre Gud, dit dyre navn og ære" med indledning og fordanskning

af ***Johannes Glenthøj***

Redaktøren har bedt mig skrive lidt om, hvorfor jeg har fordansket Petter Dass' salme. Det kommer sig af, at da jeg fik lyst til at se hele digtet i Mallings Salmehistorie, betog det mig ikke mindst, at digtet indeholder et rigtigt fiskevers! Derudover fandt jeg det også godt med den klippe-faste tro på, at Gud nok skal få sin ære, om menneskene så nægter at udsige den. Salmedigterens ord virker friske den dag i dag. Redaktørens udfordring har ført mig vidt omkring. Og jeg har også derved fået dannet mig lidt af et svar på, hvad denne friskhed hos Petter Dass skyldes. Dels skyldes den digterpræstens kendskab til kamp for levebrød og hans livslange omgang med fiskerbønder. Dass endte med at sejle en gros med torsk samt andre fisk til Bergen med sine jægter (både med ét stort råsejl og et stagsejl). Et farefuldt erhverv – en af hans jægter gik ned, og han selv skulle havde været med ombord. Men hvad med mandskabet, som faktisk har været ombord ved forliset? Det melder Petter Dass intet om i det digt, hvor hændelsen omtales! Digtet er en del af *Katekisme-Sangene*, "Den Anden Sang" i Peter Dass' gendigtning af Fadervor, altså over bønnen: "Helligt voorde dit navn".

Renæssancens drøm var det *store* digt, skriver F.J. Billeskov Jansen i *Dansk Litteraturhistorie*[1]. Medens Anders Arrebo af kansler Christen Friis foranlediges til at skrive en dansk pendant til Guillaume du Bartes: *La première Semaine* (1579), Den første Uge, får Petter Dass (PD) ingen tilsvarende opgaver eller chancer fra oven.[2] Det storladne digt er også PDs prætention. Først med *Nordlands Trompet*, siden med *Katekismesangene* og *Evangeliesangene*, antagelig skrevet mellem 1674 og 1681.[3] Katekismesangene får Dass aldrig udgivet i levende live – de udkommer først i 1715.[4] En tilsvarende skæbne oplevede andre, så som Anders Bording, hvis poetiske skrifter Fr. Rostgaard besørgede udgivet i 1735 længe efter Bordings død i 1677. Meget beroede på, om man havde mulighed for og adgang til at få sin digtning trykt.

Om PD fortæller A.E. Erichsen i *Dansk Biografisk Lexikon* (1890): "Uagtet D.s større Skrifter alle vare fuldt færdige til

Trykken, endog med Fortaler og Tilegnelser, fra hans Haand, udkom intet af dem og sandsynligvis heller ingen af hans mindre Digte, medens han levede." Alligevel var PDs digtning for længst spredt viden om i hans levetid. Det skete gennem afskrifter. Da værkerne tryktes, skete det ofte som "herreløst Gods" overalt i Norge, hvor der var et trykkeri, og også til dels i Danmark. Erichsen nævner, at der i 1890 kendes omtrent 25 udgaver; dette tal er nu forøget til mere end 50 udgaver af *Katekismesangene*.[5]

Det storladne digt var også landskabsdigtningen. Kingo skriver til Peder Hansen Resens *Atlas Danicus* en beskrivelse af Kronborg på vers. Det nærmeste PD kommer til en sådan skildring er hans *Plaster tjenlig at lægge paa de brændte saar Indbyggerne i BERGENS Stad blev plaget med den 19de Maj 1702*.[6] Men mere interessant er Kingos beskrivelse af Samsø på vers: *Samsøes Korte Beskrivelse*, der i 1675 udkommer sammen med *Descriptio et illustratio Samsoe* af Peder Hansen Resen. Anledningen var Peder Griffenfelds køb af Samsø i 1674. En helt anderledes livsfrisk og omfattende beskrivelse på vers er PDs *Nordlands Trompet eller Beskrivelse af Nordlands Amt*, som blev til i årene 1678-1692, men først blev trykt i 1739. Stofkilden for PD var ikke mindst Peder Clausen Friis: *Norriges og omkringliggende Øers sandfærdige Beskrivelse* (1632). Imidlertid digter Kingo om et Samsø, han formentlig aldrig har sat sin fod på, selvom han indleder således:

Saa vil jeg vove det mig ud til Seyls at give,
At jeg til Samsøe-Land kand lykkelig opdrive,
Mand og vel finder der, saa vel i fordum tiid
Som end paa denne dag, det som er værdt min fliid...[7]

Den sidste sætning demonstrerer, at Kingo ikke kender øen af egen erfaring; men for ham handlede det jo også om at besmykke Griffenfelds overtagelse af øen. I modsætning hertil skriver PD i *Nordlands Trompet* direkte til sin egns folk og om det Helgeland, han kendte ud og ind – bortset fra den nordlige del af Nordland, hvor heller ikke han havde sat sine ben. Om noget meget velkendt skrev Kingo for sit vedkommende i det overdådigt barokke digt *Sæbye-gaards KoeKlage* og *Denne Vel bereede Mortens-Gaas udi et Binde-Brev forestillet paa Mortens Dag*.[8]

I "Herre Gud, dit dyre navn og ære" er udgangspunktet i første vers et landskab, der præges af dybe afgrunde og grønne lunde. Det er landet fra kysten og ind i landet. "Fra Dalevisen til Nordlands Trompet fører en vei fra store skoger og fjell som stenger, ut til et land ved havet der bølgene bryter mot holmer og skjær. Innland og kystland står mot hverandre, som de gjorde det i samtidens historie."[9] Og lovprisningen er ikke abstrakt, bibelsk, alene;[10] den er realistisk, konkret, forankret i den allernæreste virkelighed hos den enkelte bonde og hans familie, hvordan Guds gaver nærer dem fra år til år.

Man kan overveje, at parallelt med det tolkende digt der hørte til det trykte emblem – og 1600-tallet vrimlede med emblembøger – bliver PDs katekismus-sange en lignende tolkende digtning i tilknytning til katekismens enkelte 'deviser'. 'Emblemet' for "Herre Gud, dit dyre navn og ære" tilvirkes, om man ville, ligesom titelbladet til Kingos salmebog: Det viser nemlig den grundlæggende stemning, som også behersker PDs digtning over skaberværket. På titelbladet fremstilles den himmelske verden og jorden som en lovprisning af Gud. Øverst på titelbladet hedder det (over stjernehimlen): "Lofuer Herren I Himle og de Vande Som ere ofuer Himlen Halleluja!" Dernæst: "Lofuer hannem alle hans engle og alt Hans hær (sic) - Soel, maane, alle liuse stierner lofue hannem". Og under himlen på jorden

hedder det: "I Konger paa Jord unge drenge og Jomfruer, de unge med de gamle Skulle lofue Herrens nafuen", og nederst: "Louer Herren paa Jorden, i Hvalfiske og alle dyb, berge og træer, diur, orme og fugle Ps. 148". Hans Midbøe skildrer PDs digt i forhold til samtiden: "Petter Dass' lovsang slutter seg til en hel genre innenfor samtidslitteraturen, men den er allikevel på mange måter enestående: så myldrende rikt et naturbilde, så fengslende et liv og så mektig en natur, har neppe noen annen av tidens diktere hatt som grunnlag for sin lovsang. Her er ikke lenger noe fremmed preg i stoffvalget, og grunntonen er med ett blitt så livlig og allikevel fast, at en må helt tilbake til de store kapitler i Nordlands Trompet for å finne maken." "Herre Gud, dit dyre navn og ære" er en lovsang til den mægtige Herre, "som både er nordlandsk og barokk-europeisk i sin grunnfølelse og stil."[11]

Gennem sit præsteliv havde Petter Dass som sagt et praktisk og livsnært syn på livet. Som hus-kapellan på Nesna for sognepræsten Hendrich Dingkloug led han af stor fattigdom. Da endelig Dingkloug dør i 1681, begynder det at lysne for Petter Dass rent økonomisk, han bliver residerende kapellan, og i 1680'erne tager hans formue til år for år. I 1689 bliver han sognepræst på Alstahaug, hvor han er til sin død i 1707.

I slutningen af 1670'erne vender PD sig mod religiøs digtning, blandt andet inspireret af Dorothe Engelbrethsdatter, hvis *Sjælens Sangoffer* han modtager fra hende på anmodning.[12] Et incitament til at digte katekismesangene var, at der i kirken ikke var nok plads, og lyden er notorisk ikke god, så folk kan ikke godt høre. Flere forsamlinger opstår, hvor evangeliet læses, og PD digter sine evangeliesalmer. Hensynet til sang- og læsekreds er afgørende, og derfor vælger PD tidens populære visemelodier først og fremmest. Disse melodier er bestemmende for digtenes metriske opbygning.[13] Da katekismesangene trykkes i 1715, forsvinder de verdslige visemelodier.[14] Jon Haarberg nævner, at det parodiske i brugen af verdslige melodier formentlig ingen effekt har haft i Nordland, hvor de verdslige tekster ikke har været kendt, kun melodierne gennem PDs salmer og sange.[15]

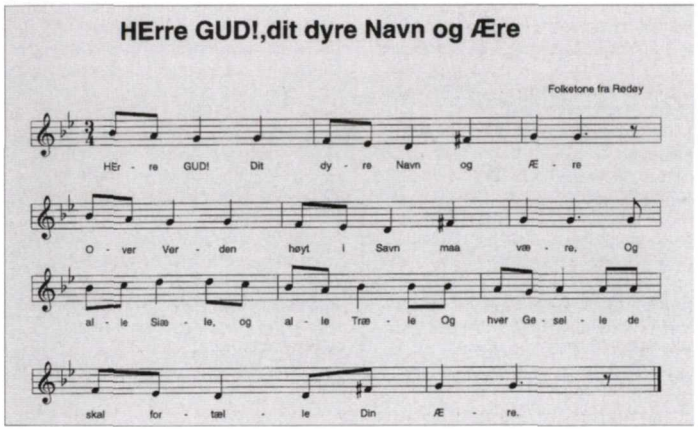

En anden digter er allerede nævnt: Anders Arrebo, Ærø-boen, som bliver biskop i Trondhjems Stift i 1618. Blot fire år senere mister hans sit embede igen og tyer til Malmø. Nu bliver han for alvor digter. Han går i gang med et stort anlagt arbejde: at sætte alle Davids Salmer på vers (1623). Arrebo får embede igen, nu som sognepræst i Vordingborg (1625), og her er det, at hans "Rapport om Skabelsens seks Dage" bliver til.[16] Hvad PD angår, begynder hans kristelige digtning i en tid, som til dels er præget af krig og andre ulykker, som blev forstået som Guds straf, hvor kongen udformer forordninger om levevis og bededage.[17] I øvrigt erklærer PD ved slutningen af sit liv om sit forhold til Arrebo:

Blant dem hvoraf gaar savn
I voris Dannemark,
Hvo bære bør det Navn;
Poeters Patriarch;
Jeg frit bekiender her,
At Arbo var den første,
Men frem for een og hver
Er Bording dog den største...
Hvert ord udaf hans Mund
Udrant som af een flod...
Jeg ey den Maade naaer
Som Bording hafde fat.[18]

Især er der en forbindelse, omend meget indirekte, til PDs digtning: Arrebo henter friske naturbeskrivelser fra Norge. Digtet *Hexaëmeron* udkom i 1661 næsten en generation efter Arrebos død, ikke længe før PD tager fat på sin digtning. Det norske fjeld-landskab kommer hos Thomas Kingo ind i hans digtning, både som en bibelsk efterklang, men vel også - det ville være forståeligt - som en hyldest til Sille Balkenborgs fødeegn, i *Aandelig Sjunge-Kors Første Part* (1674) i salmen: "Nu rinder solen op af østerlide" – en erindring om solopgangen på fjeldet. Ligeledes maler Kingo i digtet *Chrysillis* et billede af hende på "dend høye hald", hvor solen "randt op, forgylte Klippens Top".[19] Alligevel skal man vel være forsigtig med den slags slutninger. Et eksempel fra Kingos *Samsøes Korte Beskrivelse* peger i den retning. Således digter Kingo:

Da fanged Klippen an sin hoorned Kam at reyse,
Og bierge-toppen da mod Himmelen at kneyse,
Her blev saa rag en Klint, og der en lystig Dal,
Men hisset blev en Skow og frydig Fugle-sal.

I øvrigt er der et utal af stednavne på Samsø alene, der ender på -bjerg!

Som Arrebo gendigtede Davids Salmer, henter også PD inspiration herfra til sin "Herre Gud, dit dyre navn og ære".[20]

Arrebo var den første, skriver PD, men i fortsættelsen hører vi, hvem der er den største, den som overgår alle, den som PD beundrede til det sidste: Anders Bording.[21] Interessant er det, at Bording selv sporadisk gav sig af med at digte åndelige viser, blandt andet også om Davids Salme 1 og 2.[22] Bording var i sin samtid kendt for sine bryllupsdigte og ikke mindst *Den Danske Mercurius*, månedsavisen på vers, som han udgav i perioden 1666 til sin død i 1677, hvori han skildrede aktuelle forhold i Danmark og omgivende lande, land for land.

Mens Kingo på én gang får rigtig mange salmer i trykken, nemlig i den nye salmebog, der udkom i 1699, så 'udkommer' PDs digtning lidt efter lidt og skrives af, så hans digtning i hans egn bliver kendt, sunget og elsket. En central skikkelse, hvad angår udgivelser i København, var hofpræsten Peter Jespersen. PD havde forsøgt at få Jespersen, som var hans fætter, med hvem han havde studeret, til at udgive sit værk, men uden held[23]. I en ny tid får Jespersen dog udvirket trykningen af *Katekismesangene* i 1715.[24]

PDs første store kristelige digtning knytter sig som sagt til Luthers lille katekismus: katekismesangene over trosbekendelsen, fadervor samt dekalogen. Meningen var at opbygge ikke mindst ungdommen; denne digtsamling skulle supplere og understøtte oplæringen i katekismen. Begynder PD med katekismen, så slutter han med kirkeårets struktur, idet han skriver evangeliesangene, udgivet sammen med svogeren Steen Wirthmanns

epistelsange. Anders Bording skrev for øvrigt nogle få evangeliesange. Allerede Niels Jesperssøns *Graduale* (1573) er indrettet efter kirkeåret, og netop kirkeåret er strukturen i Kingos *Vinterpart* og senere i "Kingos salmebog", altså den nye kirkesalmebog udkommet 1699, i modsætning til Hans Thomissøns salmebog, hvis struktur var dogmatisk med kristologien som portalen ind i salmebogen.[25]

Forud for min fordanskning i 2004 havde PDs salme været et diskussionsemne i dansk kirkeliv, men jeg er mig ikke bevidst, at jeg fordanskede salmen i kølvandet på den diskussion, skønt jeg kan ikke afvise muligheden. "Rigtige teologer er af den slags, der ikke vil høre mere vrøvl, kender og værdsætter Petter Dass' salme "Herre Gud, dit dyre navn og ære"", skriver Troels Nørager.[26] Nørager omskriver ordene: "Gud er Gud, om alle mand var døde" til: 'Gud er død, om alle mand var døde'. Den bibelske baggrund for udsagnet hos PD er ikke mindst Matth. 24,35: "Himmel og jord skal forgå, men mine ord skal aldrig forgå," som jo citeres senere: "Jord og himmel falde skal tillige."[27] Det nævnte bibelcitat forklarer ikke ganske PDs udsagn, men udgangspunktet må tænkes at være den Gud, der er til før han skaber noget som helst af intet, og dermed også – retorisk – kan tænkes som den Gud, der er til, hvis der atter intet var til. Men læser man profeten Jeremias godt igennem, vil man finde eksempler på den samme forståelse, således i Jer. 4,23-27, hvor det hedder: "Jeg så jorden, og der var tomhed og øde, himlen, og der var intet lys. Jeg så bjergene, og de rystede, alle højene skælvede. Jeg så, og der var intet menneske, alle himlens fugle var fløjet. Jeg så, og frugthaverne var ørken, alle byerne var jævnet med jorden af Herren i hans glødende vrede... Hele landet skal blive ødemark – men jeg tilintetgør det ikke..." Bag PDs udsagn ligger under alle omstændigheder troen på opstandelsen. Det skal nemlig bemærkes, at opstandelsestroen er indbyget i netop det citerede vers, for menneskene skal prise Gud i himlen trods deres død. Desuden trækker digtets vers 7 på Fil. 2,6-11. På sin vis er udsagnet et trøstens ord i den mest forfærdelige katastrofe, et folk kan opleve. PD kan beskrive, hvordan så godt som alle familier i Nordland kendte til at miste et kært familiemedlem i havet. Så er det godt at høre, at Gud dog er Gud, også selvom alle lå på havets bund. Det er bundklangen for ophøjelsen af den almægtige Gud, en horisont så omfattende, at det enkelte menneskes frygtelige lidelse bliver en del af et stort fællesskab i lidelse og død. Der kan netop hentes trøst i dette vers, og denne livsholdning har sin rod i den krasse realisme, som PD – fra sit sygeleje - udtrykker i digtet "En Krop opfyldt med Grus och Sten"[28]:

Min Qvinde, som vel tusend gang
Har hørt min suk og jammersang,
ved neppelig paa hvilchen sted
Hun være vil for ynchsomhed.

Og senere:

Og om min Pine fattes prov
Og flere skudsmaal har behov,
Spørg hver en Fjæl samt Nøgletræd,
Som er udi mit sengestæd.

Spørg bjelkerne, i Huuset er,
Spørg Vægger, Naver, Tag og Spær,
Spørg bord og bænke, de skal dig
Fortælle, hvor det er med mig.

Og ikke mindst hans sidste bøn:

O Gud, all verdens Frelsermand,
som alle ting forandre kan,
Forandre du min Sorg, min Nød!
Til livet eller salig død.

I *Nordlands Trompet* (afsnittet: 'Nordlands Horizont, Elementer og Veyrligt') mediterer PD over tabet af menneskeliv i havet, en enkelt gang fem hundrede på een gang, hvor ikke så meget som et tøjstykke kom tilbage fra havet. Et klagebrev fra Øksnes i Vesterålen viser klart, hvor voldsom en hungersnød der fandt sted i 1695. PD omtaler kort hungersnøden i et brev til rentekammeret i Bergen, hvor han selv forstrakte menigheden med hjælp og havde efter seks år kun fået meget lidt tilbage af det udlånte.[29] Denne hungersnød var relateret til det, som er blevet kaldt "den lille istid".[30] Krisen kunne sprede sig også til Bergen, som det tidligere havde været tilfældet i 1650'erne. For Bergen var afhængig af den handel med fisk, som nordlændingene bragte dertil; købmændene gav i 1656 udtryk for, at krisen for tørfiskhandelen udgjorde en fare for, at Nord-Norge" i Fremtiden herudaf vil blive øde af Folk."[31] Også på denne baggrund forstår man det majestætiske, men også, sådan har man følt i samtiden, ikke helt urealistiske vers: "Gud er Gud, om alle mand var døde."

Hans Midbøe fremhæver styrken i Katekismus-sangene: "Den styrke og fortrøstning som er så framtredende i de Katekismussanger som forteller om syndens problem, kommer først i den rette belysning når en ser den i sammenheng med Petter Dass' hele gudsbilde. Det er nettopp styrken og fastheten, det virkelighetsnære og på samme tid mektige syn, som her kommer klarest frem."[32] Og så er det klart, at barokken har lagt tonen: "tidens aktivitetsmettede stil, med de kraftige ord og den energiske tone." Denne tone har tiltalt langt ud over PDs samtid, og de fleste Petter Dass-salmer i norske salmebøger bygger på uddrag af katekismesangene, således "Herre Gud, dit dyre navn og ære" og "Dit minde skal, o Jesus, stå" i den danske salmebog - omend den sidste knap kan kaldes et udvalg, det drejer sig om det allersidste vers i den første sang om "Alterets Sacramente forfattet i Trende Sanger".

Det er for alvor Landstad, der bringer PD ind i kirke-salmesangen i Norge. Han værdsætter "den elskelige Kvikhed i Aanden, Friskhed i Troen og Lethed i Ordlaget, hvorved han har vundet Folkeyndest, som endnu ingen norsk Digter".[33] Dog mener salmehistorikeren H. Blom-Svendsen, at Landstad har afbleget PD: "Han (Landstad) har trukket sjøstøvlene av ham, tatt ham ut av nordlandsbåten, bort fra hav og sjø."[34] Først med *Salmer 1997* har man i Norge valgt at gengive PDs tekst så nær op ad originalen som muligt. Interessant med henblik på en ny norsk salmebog (den nuværende er fra 1985) er, om det synspunkt vinder frem, som udtrykkes i kommentarerne til salmerne i udkastet til *Salmer 1997* vedrørende "Herre Gud, dit dyre navn og ære": "Mange har... efterlyst flere av Petter Dass' festlige vers", skriver udvalget. Ikke desto mindre blev enden på det hele dengang, at en snigende tvivl indfaldt sig, så salmens 16 vers reduceredes alligevel til det halve. "Denne tvilen må ha sin rot i en tekstlig og innholdsmessig vurdering. Det kan ikke skyldes plasshensyn", skriver Ivar Roger Hansen.[35] For en gengivelse af hele salmen i en ny norsk salmebog taler biskop Øystein Larsen i Sør-Hålogaland; han mener, at kravet om forståelsen har taget overhånd: "Når vi synger Herre Gud! Ditt dyre navn og Ære, i sin originale tapning, blir det lysende klart, at *opplevelsen* kan gå foran. Så kan *forståelsen* følge etter. Er det ikke selve naturmetoden?"[36] Teksten til salmen i *Salmer 1997* er gengivet så tæt op ad den oprindelige sprogform som muligt. Salmeudvalget slog fast, at Gustav Jensens udvalg og bearbejdelse af "Herre Gud, dit dyre navn og ære" er en form,

som bliver stående som et eget værk.

Endnu i den norske salmebog fra 1985 er der kun 7 salmer af PD, i forhold til 50 af Elias Blix, 36 af Brorson, 32 af Grundtvig, 26 af Svein Ellingsen, 25 af Landstad og 24 af Kingo.[37] Til gengæld har det norske katolske salmebogsforslag påbegyndt i 1991 hele 14 salmer af PD. "Det har ikke vært noe problem for den katolske kirke å ta med tekster av den strengt uttalte lutheraner Petter Dass i sin salmebok. Det spiller liten rolle hvem som har skrevet tekstene, sies det, bare de gir uttryk for et kristent syn ikke er i strid med den katolske kirke."[38] Ivar Roger Hansen argumenterer for, at PD bør have en større plads i den næste norske salmebog: "Han (PD) representerer den norske åndelige sangtradisjonen på en særegen måte, og selv med de språklige problemstillinger som hefter ved tekstene, makter han å trenge gjennom tidens løp og tale til moderne mennesker. Derfor kan Petter Dass stå for både tradisjon og fornyelse i vår tids kirkesang."[39] Det skal blive interessant at se, om "Herre Gud, dit dyre navn og ære" i fuld længde kommer med i den nye norske salmebog, som ventes udgivet i 2013.

Det slog mig, da jeg først oversatte PDs digt i sin helhed, at netop det vers, som nævner forskellige fiskearter, var mindst velegnet til en nutidig fordanskning, fordi verset så ganske er forankret i datidens – og især i Nordlands fiskeri. Da der netop på den tid, da jeg oversatte digtet, i Danmark atter engang var strandet en hval, havde jeg et dansk motiv til fordanskningen. Eksemplarer af så godt som alle hvalarter har prøvet at strande på danske kyster, senest den nok som berømte finhval, som strandede i Vejle Fjord i 2010. Dens skelet har været udstillet i Maskinhallen i Botanisk Have til oktober i år. Til min overraskelse fandt jeg ved forberedelsen af denne artikel, at strandede hvaler i et vist omfang også var baggrunden for PDs omtale af hvaler. I øvrigt havde allerede Anders Arrebo i *Hexaëmeron* medtaget den strandende hval:

Det Haf skal brænde klart, den grumme hval i Strande,
Skal vræle lydeligt, forvilded paa det sande.

Om strandede hvaler og pligten til at aflevere fangsten til kongen fortæller PD i *Nordlands Trompet* – hvalen kaldes konge i tilknytning til Jobs bog 41,26:

Du grumme Søe-Konge! du Trold i det Vand!
Hvad driver dig til at du render paa Land
    Og lader godvillig dig slagte!
Fortæl mig, naar Tarmen er sulten og tom,
Hvor mange Tønd' Sild at der gaaer i din Vom,
    Førend du din Hunger kand stoppe?
Jeg meener, to Læster i Maal-Tønder grov
Til Maaltid paa engang dig giøres behov,
    Det er kun for dig som en Loppe.
Men aldrig var Nordlandske Bonde saa klog,
At dig forulemped' hans Spyd eller Krog,
    Han vidste dig aldrig at fange;
Hvis ikke du selver paa Stranden opdrev
Og dem til et Rov uformodentlig blev,
    Dog det har bedaaret saa mange:
Det hendte sig nyelig for Aar eller tree,
En Hval blev opstrandet, det finge de see
    De Bønder der næst omkring boede...

Bønderne stjæler spækket og skindet, men ombudsmanden får nys om sagen:

Saa fik da de næs-viise Brødre for Spæk

Sin rette Betaling, som vare saa kiæk
Og frygted' ey Kongelig Love.
See! vogt dig for GUds Skyld, kom ey saa igien!
Hvis ikke, gaaer Halsen i løbet derhen,
Sligt er ikke let til at vove!
Du veedst, det er Lovens udtrykte Bogstav,
At hvad der opstrander af skummende Hav,
Det være Vrag, Hval eller Skibe,
Det høre skal altsammen Konningen til.

Dog er der findeløn:

Men den, som den strandede Hval først paa fandt,
Det Findings Spæk, som er en Favn i hver Kant
Han for sin Umage beholdte,
Det øvrige blev der opsmæltet til Tran,
Og sendtes til Bergen, der Stævnen gik an,
Man til de Contorske det solgte.

Den sidste vending bliver overgangen til PDs behandling af – torsken! Der eksisterede på hans tid slet ikke hvalfangere, så den eneste udnyttelse af hvaler var udvinding af tran.[40] Men hos Anders Arrebo i *Hexaëmeron* hedder det, at både "biskajen", "baggen" (nordmanden) og dansken harpunerer hvalen for at hente tran til lamper: "Beskajen, Baggen med, dig dansken, harpunerer, Din fæde trafne-buug, den natte-lampe tærer."[41] Man må dog formode, at harpunering af hvaler i norske farvande også på Arrebos tid var at betragte som strand-røveri. Også i PDs digt om Jobs historie kaldes havdyret en hval.[42]

Ove Paulsen har gjort opmærksom på Jyske Lovs Artikel LXII om hvalens nytteværdi, og jeg bringer her Paulsens gengivelse. Det hedder i omtalte artikel kaldet "Hwilkt wræk ær (Hvad der er vrag): "tho hwa som hwal hittær fyrst. han scal førræ æn han takær nokæt af seghæ vmbotz man til. oc hauæ for sint æruæth of han ær gangend man siin byrthæn. rithændæ hæstæ byrthæn. akændæ man woghæn las. æn kumær man til mæth skiip. hauæ skiips farm. tho æi merræ skip æn sæx æring. thæt ær thre aræ a hwart borth." Moderniseret: Dog skal den, som først finder en hval, før han tager noget deraf, sige det til ombudsmanden og for sin umage have en byrde, hvis han er gående, en hestebyrde, hvis han er ridende, og et vognlæs, hvis han er kørende. Men kommer en mand til stede med skib, skal han have en skibsladning, dog ikke til et større skib end et seksårers, det vil sige med tre årer på hver side[43] (på hvert bord).

Lovens ord peger på, at nytteværdien ikke er langt væk i bevidstheden, når hvalen skildres, heller ikke hos Petter Dass. Det gælder også de fisk, der nævnes i "Herre, Gud, dit dyre navn og ære", at fiskene alle har en nytteværdi. Han skildrer i virkeligheden næringslivet i Nordland i fiskeverset. Fiskens nytteværdi udtrykkes også i digtet "Om Skabelsen":

Havet gav udaf sit Skiød
Femte Dag, som HErren bød,
Mange fauvre Fiske,
Samt og Fugle stoer og smaa,
Som blev skabte til at maa
Sættes paa vor Diske.

Det er dog ikke et særsyn, at PD fokuserer på nytteværdien af fisk[44]. I den på PD's tid gældende salmebog, Hans Thomissøns *Den danske Psalmebog*, er der en salme, som også bør nævnes i denne sammenhæng, den første salme i afsnittet *Om Skabelsen*, som følger 1. Mos. 1. Under den femte dag hedder det:

Den Femte Dag/ O Skaber mand/
som Taardsdags naffn monne haffue/
Fule i Sky oc Fisk i Vand/
Saa herlige skenck og gaffue
Skabte du / til Menniskens Mad
I vær oc Vand at flyde/
Paa det Mennisken kunde dem faa
Til Mad oc Kaast at nyde.

Desuden kan man nævne Kingos *Samsøes Korte Beskrivelse*, hvori det hedder:

Omskiønt ey striden Aae sig giennem Landet skyder
Omskiønt ey fersken Søe sit fiske-fang opbyder
Til Bondens Mad og Bord, BELT giver ene nok
Til meer end Deris tarv udaf sin Fiske-flok.
Der seyler runden om De Fisk-armeer mange
Som udi Sætte-garn sig lader Værv' og fange...
Den lekker spetted Torsk, dend søde-kiøded Hvilling,
Dend bliant-klædde Sild, som gavner daglig Skilling,
Blød, feed og fiin Makreel og Krabben harnisk klæd
Dend smudrig-haled Aal og flade Flynder med,
Ja tusind flere der af Finde-Vinged Fiske,
Stiltiendis omkring i BELTE-Fiorer liske...
Den loyen SÆLEHUND sig tiit mod Soolen bager
Og tiit sin egen død i sin forlystning tager,
Hand skydis, fangis og aftrekkis Skind og Huud,
Og af hans fede Spek mand syder Trannen ud.[45]

Samtidig er det også skaberværkets storhed i sig selv, det drejer sig om, og her får hvalen en forrang i skildringen, igen i PDs digt 'Om Skabelsen':

Da blev skabt den store Hval
Som i Bølgen puste skal
Gud til Lov og Ære,
Da saae mand de Fugle fløy,
Udi Lufften meget høy
Med stafered Fiære.

I vers 4 i "Herre Gud, dit dyre navn og ære" omtales de store havdyr;[46] dernæst de små fisk til daglig mad på bordet: Skrejen, et andet navn for torsken, siger PD; det kan undre, at der bliver plads til begge navne i verset, med mindre skrejen henviser til en *stor* torsk eller en stime.[47] Torsken var under alle omstændigheder den vigtigste fisk. Derfor er katastrofen så stor, når torsken fejler – den kom ellers normalt hver vinter og gydede ved Lofoten. PD skildrer i *Nordlands* Trompet indgående torsken - i afsnittet umiddelbart efter skildringen af hvalen:

Nu maae jeg mig snoe til den Nordlandske Torsk,
Som Fiskerne kalde monn' Skreien paa Norsk,
Han nævnes maae Nordmandens Krone,
Han kroner vor Gielde han kroner vor Skiaae
O! Sæel est du Bonde, som Torsken kand faae,
Han føeder baad' dig og din Kone.
Du Torsk maae vel kaldes vor Næring og Brug,
Du skaffer fra Bergen saa mangen Tønd' Rug,
Den stakkels Nordfarer til Føde.
Barmhiertige Fader oplade din Hand,
Velsigne os fattige Folk her i Land
Med dine Velsignelser søde!
Skuld' Torsken os feyle, hvad havde vi da,
Hvad skulle vi føre til Bergen herfra?
Da seyled' vist Jægterne tomme.

Sejen var en vigtig madfisk, fordi man kunne få den i store mængder, der rakte til lange tider. Om sejen siger PD:

Du spralende Sey, see ieg nær havde glemt,
Din hoppene springen och lystige Skiæmt
Wdi dine Skrifter at teigne;
Hvor smuch er din Dantz alt om Midsommers Tid,
Naar Solen den skinner och Vejret er blid,
Et Menniskes Hierte maa qveigne.

Mine vers om strandede hvaler kom til at se således ud:

Ja, før Gud sin ære skal forlise,
før skal hvalen ham med vandsprøjt prise,
hvidskæving, hvidhval, skønt i et fåtal,
en døgling, finval, som er på vej gal,
i krise.

Man har nemlig aldrig hørt om andet,
end at hval i havet og ferskvandet
har aldrig bandet, skønt ofte strandet,
og også landet, når overmandet
af sandet.

Og blæksprutterne i hav besvimer,
når en kaskelot udsletter stimer.
De store hvaler er uden kvaler,
de som kabaler de andre maler
i timer.

Sådan er naturens store vælde,
derigennem den om Gud vil melde:
at Han er større end vi kan gøre,
når vi i tørre facts kan berøre
Guds vælde.

Tænk at vore hovedhår kan tælles,
ganske nøje, det om Gud fortælles!
Frygt ikke mere, for Gud vil være
med dig, om hære vil dig fortære,
det meldes.

Otte år efter digterpræstens død udkom katekismesangene, kun tyve år før Brorson digtede en ny tids pendant til "Herre Gud, dit dyre navn og ære", nemlig salmen "Op, al den ting, som Gud har gjort". Naturens lovprisning af Herren er også denne salmes tema; blot er fisken, som fylder så meget i PD's digtning, omskrevet til "de mange munde". Brorson lader os svømme side om side med fiskene og se deres mange munde, vel åbne munde, som gennem fiskens særprægede måde at optage ilt på - lovpriser Herren på denne for fisk så karakteristiske facon!

Jon Haarberg skriver, at sangens to hoveddele "avspeiler etter all sannsynlighet dens tilblivelseshistorie". Første del har PD skrevet, før han begyndte på katekismesangene. Senere har han tilføjet anden del.[48] Længe har jeg ladet Gustav Jensens gendigtning af de tre vers kendt fra vore salmebøger stå uændret. Men til slut har jeg dog valgt at holde mig til PDs egen tekst også her. Her følger min gendigtning. Teksten findes hos Anders Malling.[49]

1. Herre Gud! Dit dyre navn og ære
over verden højt i agt skal være,
og alle sjæle, og alle trælle,
enhver skal melde og skal fortælle

din ære.
2. Det er smukt og kosteligt at høre,
når man læber for sin Gud vil røre,
ja, dybets under og fugl, der blunder,
skal Herrens under i alle stunder
fremføre.
3. Om sig folk anstille vil så slemme
og Guds navn ihjel at tie, glemme,
da skal dog stene og tørre bene
ej være sene hans navn det rene
at fremme.
4. Ja, før Gud sin ære skal forlise,
før skal hav og hval ham sammen prise,
med samt tandhajen, som går havvejen,
stenbider, sejen og torsk og skrejen
og nise.
5. Gud er Gud, om alle land lå øde,
Gud er Gud, om alle mand var døde,
da skal trods svimlen i stjernestimlen
med cymblers bimlen folk tak til Himlen
udstøde.
6. Skulle Herren fattes pragt og fester,
se, ti tusinder står for deres mester,
ja, tusind gange, titusind – mange,
hvis smukke sange med klang kan fange
hans gæster.
7. Thi for Gud skal alle knæ sig bøje,
de som bor i himlene de høje,
og de på jorden i syd og norden,
samt djævles orden, som dømt er vorden
til møje.
8. Høje hald og dybe dal skal vige,
jord og himmel falde skal tillige,
hvert bjerg og tinde skal helt forsvinde,
men Herrens minde i tusind sinde
skal stige.
9. Vil de gamle slappe af og sove,
da skal børn i moders liv Gud love
og halte, lamme, målløse stamme,
da gør det samme de grumme, gramme
og grove.
10. Når jeg mig fra top til fod betragter,
intet lem på mig for god jeg agter,
er jeg en krukke med lemmer smukke,
jeg skal oplukke min mund med sukke
og fagter.
11. Men tør du, o menneske, det mene,
at Guds navn sker ret og skel alene,
når blot med munde en præst og bonde
Ham pris vil unde? Nej, ingenlunde
det ene.
12. Herrens navn hos os på jord kan ikke
helliges med ord og ved at nikke;
se til du bæver, imens du stræber,
at du så lever, som Guds Ord kræver
til prikke.
13. Lad dit lys for folket smukt så brænde,
at enhver din dyd og tugt kan kende,
lev ej begærlig, ej folk besværlig,
lev from og ærlig, mod hver mand kærlig
til ende.
14. Had alt det Gud i sit Ord anklager,
at vellyst på jord dig ikke tager,
sky synd og lyder, som Gud forbyder,
elsk tugt og dyder, det Herren fryder,
behager.

15. Men vil du på synders vej henstige,
og fra dyden blues ej at vige,
da dine lemmer Guds navn beskæmmer,
Guds Ånd bortskræmmer og ej forfremmer
Guds rige.
16. Gud, må dette aldrig sådan blive,
men ugudeligt vil du bortdrive;
vi vore tider mod synden strider,
når tiden lider, hos dig omsider
kan blive.
Petter Dass 1698. Johannes Glenthøj 2004, 2011.

Noter

1 I *Bind I Fra Runerne til Thomas Kingo (*1976), s. 348. Han taler om "en ny tids trang til at skue og fatte alle de ting, som Gud har gjort, som ét stort kunstværk" (s. 349).

2 I følge Vagn Lundgaard Simonsen, *Anders Arrebo. Samlede Skrifter V* (København 1983), s. 34, spiller det franske værk en relativt ringe rolle i Arrebos udarbejdelse af hans Hexaëmeron. Arrebos digt findes i den smukke fembinds-udgave bind I (1965).

3 I følge Ivar Roger Hansen, 'Petter Dass og salmebøkene', i *Herr Petter 350 år. Et festskrift fra Universitetet i Tromsø*, red. Sigmund Nesser, Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie Ravnetrykk nr. 13, (1997), s. 191; hele artiklen s. 190-235.

4 PD citeres i de udgaver, der findes på http://www.dokpro.uio.no/litteratur/dass.

5 I følge http://www.petterdass.no/ipub/pages/petter dass/spredning av tekster.php er der mellem 1714 og 1840'erne registreret omkring 50 udgaver af *Katekismesangene*, meget usædvanligt i forhold til samtidige digter-kolleger.

6 Trykt i *Petter Dass, Samlede Verker* 1, red. Kj. Heggelund og Sv. Inge Apenes (Oslo 1980).

7 *Thomas Kingo. Samlede Skrifter* II (København 1975).

8 *Thomas Kingo. Samlede Skrifter* I (København 1975).

9 Hans Midbøe: *Petter Dass* (Oslo 1947), s. 68.

10 Den bibelske inspiration har Jon Haarberg kortlagt i noterne til sin udgave af "Herre Gud, dit dyre navn og ære", www.bokselskap.no/boker/denandensang, 2011.

11 Midbøe henviser til titelbladet på s. 122, reproduceret mellem 112 og 113.

12 Kingo lovpriser hende i et digt, se *Thomas Kingo, Samlede Skrifter* I, udg. H. Brix m.fl. (København 1975), s. 256-257.

13 Midbøe, s. 105.

14 Jon Haarberg, '"Siungis under egen Melodie.". Katekismesanger, filologi og parodi', *Hymnologiske Meddelelser* 1997, s. 159, hele artiklen s. 159-173. Jon Haarberg nævner at bortset fra Jefta-visen er "Herre Gud, dit dyre navn og ære" den salme, hvortil der kendes flest melodier, se samme artikel s. 160-161. Ivar Roger Hansen opregner PDs melodihenvisninger: 1. Melodier fra Hans Thomissøns kirkesalmebog, 1569. 2. Melodier fra andre samlinger og enkelttryk af åndelige sange og viser. 3. Melodier fra verdslige visesamlinger og skillingstryk. 4. "Siunges under sin egen Melodie". Med hensyn til den fjerde gruppe, hvortil "Herre Gud, dit dyre navn og ære" hører, tager meget i følge denne musikforsker for, at der her henvises til en nyskabt melodi, som ikke har reference til en anden kendt tekst. Han anser det ikke for usandsynligt, at PD står bag denne gruppe af melodier. Se hans 'Petter Dass - en folkelig trubadur', Ottar nr. 218 (1997), s.43-44; hele artiklen s. 40-53. På s. 51 skriver han, at melodien 'folketone fra Rødøy' skulle kunne være PDs egen melodi. Udviklingen væk fra de verdslige melo-

dier ses også i Kingos virke.

15 Som et kuriosum kan jeg nævne, at jeg i 2004 skrev 'Nu græsser grågæs og svaner sammen", en forårssalme på melodien "En lærke letted" (Kaj Munks sang). Kun gennem min tekst blev denne melodi kendt af en person, som senere blev højst forbavset over, at melodien var komponeret i tilknytning til Kaj Munks digt.

16 Billeskov Jansens betegnelse, s. 349.

17 Midbøe, s. 109.

18 I digtet *Censur over Anders Bording*, *Samlede Verker* 1, s. 202-204.

19 *Thomas Kingo. Samlede Skrifter* I, udg. Hans Brix m.fl. (København 1975), s.79f.

20 Jon Haarberg, www.bokselskap.no/boker/denandensang/forord, udgivet 2011.

21 Digtet skrev han 16. september 1706, altså ikke længe før sin død.

22 Se *Den berømte og velfortjente M. Anders Bordings Poëtiske Skrifter i Tvende Parter* (København 1735), hvor hans *Aandelige Viser* er trykt.

23 Ola Bremnes, 'Petter Dass og København', Populærvitenskabelig tidsskrift fra Tromsø Museum nr. 218 (1997), s. 20-29, især s. 23. Denne udgave af tidsskriftet med titlen: Mit Navn er Petter Dass som bor mod verdens ende indeholder en række læseværdige artikler om PD.

24 Thomas Kingo må også vejen om ad Jespersen i 1696, da han beder kongen om nåde for *Vinterpart*, hvilket ikke blev tilfældet. Se Anders Malling, *Dansk Salmehistorie* VI, s. 395.

25 Jeg takker Ove Paulsen for denne perspektivering.

26 Præsteforeningens Blad 2000/40, s. 914 (hele artiklen: s. 914-921).

27 Jeg har hverken haft adgang til Resens bibeloversættelse fra 1607, som vi ved Arrebo benyttede sig af i sit arbejde med gendigtningen af Davids Salmer; eller Christian IV's bibel fra 1633 – vel den bibeloversættelse, PD har været fortrolig med.

28 *Petter Dass: Samlede Verker* 1, s. 432-436.

29 Midbøe, s. 172.

30 http://www.borgos.nndata.no/Klagebrev.htm.

31 I sidste afsnit i kapitel 12 av *Bergen bys historie. Borgerskapets by 1536-1800 Bind II.* af Anders Bjarne Fossen.

32 s. 117.

33 Citeret efter Ivar Roger Hansen, 'Petter Dass og salmebøkene. En oversikt', s. 200.

34 I Ivar Roger Hansen, 'Petter Dass og salmebøkene', s. 203

35 'Petter Dass og salmebøkene', s. 219.

36 'Petter Dass og salmebøkene', s. 221.

37 'Petter Dass og salmebøkene', s. 221.

38 Ivar Roger Hansen, 'Petter Dass og salmebøkene', s. 231.

39 'Petter Dass og salmebøkene', s. 220.

40 I følge Nils Magne Knutsen, 'Til bords med Petter Dass', s. 14, var hvalfangst gået i glemmebogen i nord; englændere og hollændere drev hvalfangst ved Svalbard fra begyndelsen af 1600-tallet, men fangstteknikken havde ikke spredt sig sydpå, som PD selv bedyrer. Peder Clausen Friis kunne ca. 1600 opregne, hvilke hvalarter, der var spiselige.

41 Citeret efter Arkiv for Dansk Litteratur: www.adl.dk.

42 Jon Haarberg gør opmærksom på, at havdyret i Davids Salme 148,7 i følge Christian IV's bibel er en hval. Se www.bokselskap.no/boker/denandensang.

43 Tekst efter IUTÆ LOGH (Jyske Lov), SCRIPTA publikation nr. 2, u.å., s. 105f. LXI og LXII rummer tilsammen bestemmelser, der helt ligner de norske. Fisk mindre end støre er ikke vrag. Kongens vragret (ret til strandet ejendom, som in-

gen ejer) baseres på, at kongen ejer alle forstrande.

44 Fisken på bordet er behandlet af Nils M. Knutsen: 'Til bords med Petter Dass', Ottar nr. 218 (1997), s. 9-19.

45 Selv har jeg kun i begrænset omfang kontakt med fiskeri, så de eneste fiskevers det kunne blive til er tilegnet ham, der af og til er leverandør af skrubber (på melodien: Sol er oppe).

Fisk i havet er belavet
på at flygte rask afsted;
ned i dybet piler krybet,
ikke op, men nedad, ned;
væk til stilhed uden farer,
sådan fisk i vandet klarer
at forblive fisk med liv,
ikke komme under kniv.
Eller tænk på, ålen kan stå
i vandmudder, rask og sund;
den blir fangen, når man stangen
fører over havets bund;
så er det med ådselsæder
ude, og snart den sit læder
mister, når den kommer op,
spises uden ben, kun krop.

46 Tantejen er i følge *ODS* (*Ordbog over det danske sprog*) enten tunfisk eller en delfinart: øresvin. Parallellen til hvalen peger på øresvinet; se http://ordnet.dk/ods. Nise er marsvinet. Se Jon Haarbergs netudgave af "Herre Gud, dit dyre navn og ære" på www.bokselskap.no/boker/denandensang med noter.

47 I følge *ODS* betyder det en stime af torsk eller en stor torsk.

48 Jon Haarberg, www.bokselskap.no/boker/denandensang/forord, 2011. Her udgiver Haarberg digtet med en detaljeret gennemgang af digtet med noter. I øvrigt henviser jeg især til Jon Haarbergs artikel nærværende tidsskrift i jubilæusmsåret: '"Siunges under sin egen Melodie". Katekismesanger, filologi og parodi'.

49 *Dansk Salmehistorie II*, side 156-157.

Johannes Glenthøj er født i 1957. Guldmedaljeafhandling 1984. Master of Philosophy i jødiske studier fra Oxford Universitet 1986. Teologisk kandidat i 1987. Doctor of Philosophy fra Oxford 1992 på afhandling om 1. Mos. 4 i syrisk og græsk patristik. Kandidat- og seniorstipendiat ved Det teologiske Fakultet i Århus 1987-1995. Sognepræst i Nordby 1997 og siden 2008 i Samsø Pastorat. Har skrevet salmer, især med udgangspunkt i naturen, særlig fuglelivet, på Nordøen på Samsø. Mail-adresse: jbg@km.dk

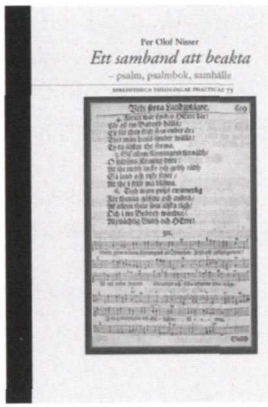

Per Olof Nisser: *Ett samband att beakta - psalm, psalmbok, samhälle*

Bibliotheca theologiae practicae 75. Artos förlag. Skellefteå 2005. ISBN 91 7580 278-3

Anmälan av
Inger Selander

Per-Olof Nissers doktorsavhandling är ett av de viktigaste bidragen till svensk hymnologi under de senaste decennierna. Den förtjänar i hög grad att uppmärksammas även utanför Sveriges gränser. Då Nisser disputerade 2005, var han sedan länge en känd hymnolog. Under många år var han sekreterare för den psalmkommitté som arbetade fram 1986 års psalmbok. En mer populärt hållen redogörelse för psalmbokens bakgrund och tillkomst har han gett i boken *Vår nya psalmbok* (1987) och enskilda psalmer har han presenterat och analyserat i *Änglarna sjunger i himlen* (2002). Till hans hymnologiska meriter hör en opublicerad licentiatavhandling, "En enhetlig Psalmbok". *Den svenska psalmboken* 1937 (1988). Nisser har även medverkat i forskarnätverket Nordhymns Lutherprojekt.

I doktorsavhandlingen vill Nisser besvara frågan hur samhällsutvecklingen har påverkat innehållet i *Den svenska psalmboken,* främst 1986 års. Det är ett nytt grepp inom svensk psalmforskning att ställa psalmen i relation till samhället. Nisser har valt att koncentrera undersökningen till motiven mission, evangelisation, diakoni, ekumenik, arbetsliv och ungdom. Metoden är induktiv, dvs. materialet bestämmer frågorna, och hermeneutisk, dvs. den kyrkliga och samhälleliga kontexten ger tolkningsramar.

Som bakgrund ges en exposé över hur innehållet i de sex motiven speglar samhället alltifrån 1695 års till 1937 års psalmbok, inklusive de officiella psalmboksförslagen 1889-1936. Psalmer om dessa motiv svarade mot äldre samhällsförhållanden men inte mot efterkrigstidens samhälle och de erbjöd inte identifikationsmöjligheter i efterkrigstidens kyrka. I 1937 års psalmbok saknas praktiskt taget relationen till samhället i motiven mission, evangelisation, diakoni och ekumenik.

Efterkrigstiden innebar stora nationella och internationella samhällsförvandlingar som har lett till att förståelsen av de sex motiven har ändrats. Missionen har förändrats i det postkoloniala samhället, sekulariseringen har lett till behov av evange-

lisation, diakonins karitativa uppgifter i närmiljön har vidgats till en kyrkans internationella diakoni med flytande gräns mot mission. Ekumeniken har vidgats till att omfatta mänsklighetens enhet. Alla de nämnda motiven kan sammanfattas under begreppet shalom: fred, frihet, rättvisa. Arbetslivet har förändrats radikalt, medan vi har gått från jordbrukssamhälle över industrisamhälle till informationssamhälle. Under 1950-talet växte en självständig ungdomskultur fram. Ungdomen krävde medinflytande i samhället och gav uttryck för internationellt samhällsengagemang. Även dess målsättning skulle kunna sammanfattas i begreppet shalom. En huvudfråga i avhandlingen är hur behovet av nya psalmer om de sex motiven har tillgodosetts i 1986 års psalmbok.

Tillflödet av nya psalmer i olika vispublikationer och i de officiella psalmbokstilläggen, 1976 och 1982, samt i 1986 års psalmbok presenteras och analyseras utifrån de valda motiven. Intressanta exempel på motivisk förnyelse är de nya nattvardspsalmerna, i dessa har införts både ett diakonalt-socialt perspektiv och ett ekumeniskt, i vidgad betydelse av mänsklighetens enhet. Nya arbetslivspsalmer visade sig svårt att få tag på, medan psalmer för ungdomens gudstjänstliv flödade desto rikligare. Nisser visar med många exempel hur den förnyelse som präglade psalmkommitténs förslag försvagades genom de bearbetningar som gjordes efter anmärkningar från remissinstanser och kyrkomöte. Kritiken var emellertid kanske främst av estetisk karaktär. I förhållande till psalmbokstilläggen har samhällsperspektivet tonats ner i 1986 års psalmbok. Tidsfärgen är svag, men shalomtanken präglar flera psalmer. Viktigast från ekumenisk synvinkel är psalmbokens tvådelade konstruktion med en för många kyrkor gemensam del om 325 psalmer och en del med mer samfundsspecifikt material.

Nisser har en imponerande förtrogenhet med ett mycket stort material och de omfattande fotnoterna ger ovärderliga upplysningar. Avhandlingen är välskriven, väldisponerad och metodiskt stringent. Den tillför det hymnologiska fältet betydelsefull kunskap om ett hittills i det närmaste försummat område, psalmens relation till den samhälleliga kontexten. Fakultetsopponenten, teologie professorn Karl-Johan Hanssons utförliga recension av avhandlingen står att läsa i *Gudstjänstfolket. Församlingssyn och liturgi. Årsbok för svenskt gudstjänstliv* 80 2005.

E-mail: inger.selander@litt.lu.se

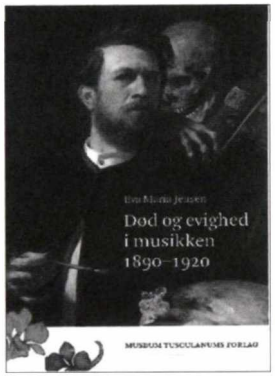

Eva Maria Jensen: *Død og evighed i musikken 1890-1920*

Museum Tusculanums Forlag, Københavns Universitet 2011

Anmeldelse af
Birgitte Søndergaard

Kan man igennem musikken udtrykke dødens virkelighed og det store uvisse? Kan man høre evigheden? Dette er nogle af de spørgsmål Eva Maria Jensen stiller i sin bog *Død og evighed i musikken 1890- 1920*, som er en revideret version af hendes ph.d.- afhandling: *Aufersteh'n, ja aufersteh'n: død og evighed i musikken, 1890- 1920.*

Ovennævnte spørgsmål kan næppe besvares kort, hvilket Eva Maria Jensen har taget konsekvensen af. Hun har undersøgt en lang række forhold, der kan være med til at give svar. Hun ser nærmere på forholdet mellem religion og musik helt tilbage til begyndelsen af 1800- tallet og frem til udbruddet af første verdenskrig. Ligeledes inddrager hun den samtidige billedkunst, litteratur og arkitektur, for at søge forklaringer på, hvorfor de eskatologiske emner blev så fremtrædende i musikken i årene 1890- 1920 og hvorfor musikken på en måde overtog teologiske emner? Første del af bogen undersøger disse forhold og er en musikhistorisk gennemgang af epoken og Eva Maria Jensen vover at give årene 1890- 1920 overskriften *Musikalsk symbolisme*, hvilket bestemt er et bud på et navn til denne periode. Forfatteren opfatter perioden som en særlig musikhistorisk periode, der således fortjener sin egen overskrift. Disse 30 år har levet en lidt omtumlet tilværelse i de gængse musikhistoriske grundbøger, for danner årene 1890 til 1920 afslutningen på romantikken eller er de begyndelsen på en ny tid, eller måske begge dele? Det har musikhistorikere diskuteret i mange år og Eva Maria Jensen gør rede for fremherskende opfattelser af perioden. Den grundighed hvormed hun går til værks allerede her, er kendetegnende for hele bogen. Forfatteren har skrevet en detaljeret og dybdegående bog, hvor intet er overladt til tilfældighederne. Bogen kan ikke læses som ligegyldig godnatlæsning, der er rigtig mange informationer at holde styr på og det gælder om at holde tungen lige i munden. Det overordnede fokus ridses op i første dels konklusion: *Et af de centrale te-*

maer i tiden mellem 1890 og 1920 var musikkens favntag med de store metafysiske spørgsmål, et tema, der stod i gæld til den romantiske kunstteori, hvor musikken blev anset som bedst egnet til at udtrykke det uudsigelige. Musikken vandrer ud af kirken og ind i koncertsalene, hvor komponisterne giver deres svar på døden og evigheden.

Musikken tager sig altså af de store spørgsmål, men hvordan? Anden del af bogen hedder *Død og evighed* og her bliver stoffet mere konkret. Der refereres stadig til den samtidige litteratur og malerkunst, for at vise hvorledes døden og evigheden skildres indenfor disse kunstarter. Således vises og kommenteres f.eks. Mahlers yndlingsbillede *Selbstbildnis mit fidelndem Tod* (1872) malet af Arnold Böcklin og dette billede ses også som bogens omslagsillustration, en perfekt illustration af bogens emne, hvor kunstneren arbejder, men bliver pustet i nakken af døden. Døden vedkommer alle, måske er det derfor ikke så mærkeligt, at mange komponister beskæftiger sig med døden og evigheden? Inden for musikken nævnes nogle af de karakteristika der er kendetegnende for markering af dødstidspunktet, så som pauser/ fermater, brug af den gamle middelalderlige sekvens *Dies, irae*, brug af særlige instrumenter som tam- tam, fuglestemmer (melodiske motiver), bestemte rytmiske motiver og akkorder, alt sammen fundet i musikværker, især i Mahlers musik. På samme måde nævnes der en række karakteristika, der er kendetegnende for evigheden, og her er midlerne forskellige alt efter om det er evigheden i himlen, der er tale om, eller evigheden i helvede, to modsætningsforhold, som kræver forskellige udtryk og dermed forskellige virkemidler.

I bogens tredje del gennemgås fire udvalgte musikværker. Richard Strauss' symfoniske digtning *Tod und Verklärung*, hvor musikken ikke slutter med døden, men fortsætter efter døden og ind i evigheden. Edward Elgars *The dream of Gerontius*, hvor døden forstås som søvnen, altså sjælens søvn, indtil Kristi anden genkomst. Arnold Schönbergs *Die Jakobsleiter*, hvor værkets emne tvinger Schönberg ud i en fornyelse af musikkens kompositoriske udtryksmåde (tolvtoneteknik). Men mon ikke Eva Maria Jensen har en vis forkærlighed for Mahler, eller måske er det hos denne komponist bestræbelserne efter at finde en løsning på dødens mysterium er tydeligst. Mahler ønskede at hans symfonier skulle omfatte alt. Hans symfonier omfatter da også verden på en ganske særlig måde, og ofte er der tale om en udvikling, der bevæger sig fra livet på jorden, hen mod det himmelske liv. Således også i 2. symfoni, som er det af Mahlers værker, forfatteren har valgt primært at koncentrere sig om i denne del af bogen. Der nævnes mange interessante detaljer omkring dette værk, bl.a. Mahlers program, som naturligvis giver en vis forståelse af værket. Væsentligst i denne sammenhæng er historien omkring Finalens tilblivelse, hvor Mahler omarbejder og benytter F.G. Klopstocks salme: *Auferstehn, ja auferstehn*. Nøglen til forståelsen af finalesatsen findes således i Mahlers møde med denne protestantiske salmes stærke opstandelsestro, og i Mahlers finale synger menneskeheden sin opstandelsestro ud, her er evigheden ikke stum, den formuleres med ord og den stiger op i takt med troens tiltagende styrke.

Det er ikke mærkeligt at Eva Maria Jensen, efter at have set nærmere på ovennævnte fire væsentlige værker, også har valgt at bruge tid på de sidste satser i Mahlers 3. og 4. symfoni. Her tilføjes nemlig endnu en dimension til opfattelsen af evigheden. Mahler lader digtet *Das himmlische Leben* afslutte 4. symfoni og digtet *Es sungen drei Engel einen süssen Gesang* være næstsidste sats i 3. symfoni. Begge digte er fra folkepoesisamlingen *Des Knaben Wunderhorn*, og her understreges primært det barnlige, det naive og det sorgløse som livets endelige mål. Med

drengekoret forstærkes det barnlige udtryk og det slående er Mahlers tro på den barnlige visions høje værdi, som forfatteren skriver.

Kan man igennem musikken udtrykke dødens virkelighed og det store uvisse? Kan man høre evigheden? Eva Maria Jensen besvarer selv spørgsmålene: *De to ting, døden og livet efter døden, hænger nøje sammen. Hvad der ikke altid lader sig gøre på en teaterscene, hvor operaerne tit slutter med døden (som her vitterligt ofte har det sidste ord eller tone), kan lade sig gøre i værker beregnet for koncertopførelse. Her formår man ofte at række ud over dødens grænse.*

Den oprindelige afhandling er forsvaret ved Institut for Kirkehistorie, og bogen er netop ikke kun for musikinteresserede. Der er ganske vist en del nodeeksempler, men man kan sagtens springe dem over og følge med i Eva Maria Jensens glimrende beskrivelser og lytte sig frem til mange af pointerne, forudsat man har musikken. Hen mod slutningen af bogen findes godt 50 sider med programnoter, breve og sangtekster, desuden er der ordforklaring, værkregister m.m. Bogen er spændende læsning og den fortjener at blive studeret og læst.

Birgitte Søndergaard har musikpædagogisk diplomeksamen fra Nordjysk Musikkonservatorium i musikhistorie/teori samt cand. mag i musik fra Aalborg Universitet. Ansat som ekstern lektor ved musikuddannelsen på Aalborg Universitet samt underviser i teori på Vestervig Kirkemusikskole. Desuden organist ved Storvorde og Sejlflod kirker.

E-mail: birgis3@gmail.com

Jazzgruppen "Tyst": *I underværkers land*

CD udgivet af Kirkefondet, 2010.

af **Birgitte Søndergaard**

Gruppen består af
Katrine Muff Enevoldsen: vokal
Peter Simonsen: saxofon
Kim Boeskov: piano
Anders Stig Møller: Kontrabas, programmering, keyboards
Magnus Hylander Friis: trommer

Øvrige medvirkende: Strygerkvartet

Ofte er det grupper på et mindre antal medlemmer, der giver deres bud på fortolkninger af vore salmemelodier, men denne gang er der et større orkester på banen. Det giver mange klanglige muligheder og det er da også karakteristisk for denne CD, at instrumenternes forskellige kombinationsmuligheder udnyttes til fulde. Dette høres f.eks. i *Påskeblomst! Hvad vil du her?* (2. vers), for bare at nævne ét sted. Selvom der er mange instrumenter, er det sjældent alle spiller på én gang. Men desto større klanglig virkning når de så gør det, som i *Hvad er det at møde* (vers 5 og 6) og *Tunge, mørke natteskyer,* hvor det hele spænder op lige før *"Tung og mørk den tavse nat"* (sidste vers). Begge steder folder strygekvartetten sig rigtig ud og i *Tunge, mørke natteskyer* understreger akkompagnementet i den grad tekstens mørke stemning.

Katrine Muff Enevoldsen har en smuk vokal, som får teksterne til at fremstå tydeligt. Hendes stemme passer til det større orkester, men er mindst ligeså udtryksfuld, når hun synger helt alene som i *Sov sødt, barnlille.*

Virkelig flot arrangeret er salmen *Se nu stiger solen*, hvor der også er den rytmiske detalje, at melodien synges i en synkoperet version som gør, at den næsten falder på næsen i forhold til de andre instrumenter. Men når synkoperne forlades hen mod slutningen af salmen, falder disse rytmiske brikker på plads, alle

Jazzgruppen "Tyst". PR-foto.

mødes og følges ad, hvilket giver ro og afklaring.

Rytmegruppen kan bare sit kram og saxofonens smukke klang krydrer igen og igen musikken, som f.eks. i salmerne *Til himlene rækker din miskundhed, Gud*, og *Dybe, stille, stærke, milde,* hvor den på fornem vis smelter sammen med resten.
Pianisten Kim Boeskov har ikke blot arrangeret numrene, men også komponeret nye melodier til fire af salmerne. De fire melodier er iørefaldende og melodisk godt skruet sammen, ikke umiddelbart egnede til fællessang, men passer netop fint til en CD som denne. Salmen *Hvad er det at møde* varer næsten 9 minutter, men det er ikke et sekund for lang tid. Der er mange vers og der fortælles en fantastisk historie.

Kvaliteten er høj på denne CD: dygtige musikere, spændende arrangementer og flotte nykomponerede melodier.

Hymnodia sacra

Hymnodia sacra og íslenskt sönglíf á 18. öld, Hymnodia sacra og det islanske sangliv i det 18. århundrede. Udg: Smekkleysa 2010

Anmeldelse af
Ingibjörg Eyþórsdóttir

Musikanter: Carmina, kammerkor
Nordic Affect ensemble
Dirigent: Árni Heimir Ingólfsson

CD'en "Hymnodia sacra og íslenskt sönglíf á 18. öld" (Hymnodia sacra og det islandske sangliv i det 18. århundrede) indeholder 23 melodier, hvoraf de fleste stammer fra et manuskript kendt under samme navn – *Hymnodia sacra* (Lbs 1927 4to). Titelen betyder jo hellige salmemelodier, og det er netop det som CD'en handler om, gamle salmemelodier der findes i islandske manuskripter og gamle salmebøger, med *Hymnodia sacra* som centrum eller udgangspunkt.

Manuskriptets oprindelse og historie er velkendt. På dets titelside findes årstallet 1742 og skriverens navn – præsten Guðmundur Högnason. Samme år flyttede han til Vestmannaeyjar fra det sydlige Island og han har sandsynligvis sat *Hymnodia sacra* sammen i den anledning. Der findes mange salmer og salmemelodier i manuskriptet – 101 salmer har en melodi noteret og 151 salmer er skrevet uden noder, og alle 252 salmer har en melodianvisning. De melodier som der henvises til kan enten findes andre steder i manuskriptet eller i trykte salmebøger og missaler som præsten har kunnet regne med fandtes på den lille ø – eller som han selv har haft med.

Hymnodia sacra Lbs 1927 4to er Islands største og vigtigste musikmanuskript fra det 18. århundrede og den fortæller en betydningsfuld historie om det kirkelige musikliv i landet i denne periode. Sammen med *Melodia* (Rask 98), Islands vigtigste musikmanuskript fra det 17. århundrede, der indeholder kirkelige og verdslige melodier, former den en væsentlig kilde for vores viden om musiklivet i landet efter reformationen.

Melodierne i manuskriptet *Hymnodia sacra* stammer fra flere kilder. Der er udenlandske melodier, de fleste er kommet til landet fra Tyskland via Danmark, men der findes også melodier fra andre lande, f.eks. Frankrig og Holland. Her findes også nogle melodier hvor udelukkende tenorsatsen har overlevet som selvstændig melodi, ofte fra melodier der er blevet sunget i skolen på bispesædet i Skálholt. Der er kendte og ukendte melodier – melodier som er blevet sunget i kirker i hele Nordeuropa – og

melodier som kun findes i dette manuskript og derfor må være islandske. Om de er komponeret af Guðmundur Högnason selv, kan man ikke vide. På CD'en findes der ni melodier (no. 2-6 og 17-20) som kun findes i islandske manuskripter.
Musiknotationen i *Hymnodia sacra* ligner den notation som bruges i gamle salmebøger, f.eks. i Hans Thomissøns salmebog fra 1569 og i de islandske salmebøger og gradualer fra det 16. århundrede. Melodierne skrives altid kun enstemmigt – og dette er det mest almindelige i andre islandske musikmanuskripter fra denne periode.

Musikologen, pianisten og kordirigenten dr. Árni Heimir Ingólfsson havde initiativet til CD'ens udgivelse. Han har forsket meget i gammel islandsk musik og dette er ikke hans første CD inden for feltet. Hans doktorafhandling (2003) handler om den islandske tvesang og i 2004 udkom CD'en *Tvísöngur* (tvesang, kvintsang) med melodier fra manuskripter og optagelser fra begyndelsen af det 20. århundrede. I 2007 udkom CD'en *Melodia* med melodier fra manuskriptet *Melodia* (Rask 98), som opbevares i Det Arnamagnæanske Institut i København. Alle disse CD'er viser at Árni Heimir Ingólfsson har et stort kendskab til gammel islandsk musik og hans metode, både at forske i musikken og udgive den på CD'er, har øget kendskabet til gammel islandsk musik enormt i de seneste år.
Alle melodierne i manuskriptet *Hymnodia sacra* noteres enstemmigt. Mange af dem synges også på den måde på CD'en, men Árni Heimir Ingólfsson har valgt at sætte musikken ind i en europæisk sammenhæng. Han har søgt de oprindelige melodier og ofte fundet arrangementer af dem i andre islandske og udenlandske manuskripter. Han viser hvordan melodierne har lydt i deres oprindelige udgaver fra komponisternes hånd, og han har selv lavet arrangementer og sat dem ind i en sammenhæng uden for Island og viser på den måde at det islandske musikliv i det 17. og 18. århundrede i høj grad har været i kontakt med den øvrige verden. På denne måde skabes der mere variation i musikken, end hvis alle melodierne var sunget enstemmigt efter notationen i manuskriptet.
Musikerne er kammerkoret Carmina og Nordic Affect Ensemble. Kammerkoret Carmina består af 12 sangere og alle har de studeret renæssance- og baroksangteknik sideløbende med klassisk sang og koret lægger stor vægt på at fremføre musik fra renæssanceperioden. Nordic Affect Ensemble består af musikere fra Island, Sverige og Finland, som alle mødtes i Holland, hvor de har arbejdet en del. Deres repertoire er også mest musik fra renæssance- og barokperioden, men de har ind imellem uropført ny islandsk musik og udgivet den på CD'er.

CD'en *Hymnodia sacra* begynder med en melodi af den tyske komponist Statius Olthof (1555-1629), som komponerede og arrangerede melodier til latinske digte af den skotske digter George Buchanan. Mange af dem blev brugt til undervisning og havnede i Island til dette formål. I *Hymnodia sacra* findes nogle af hans melodier, altid enstemmige, men her synges melodien firstemmigt. I mange andre islandske manuskripter findes kun tenorsatsen til denne melodi, men i et manuskript findes den dog flerstemmig, som viser at melodien har været kendt i Island i flerstemmig udgave. Derfor synges den på den måde her. Dette demonstrerer ideen bag CD'en, at vise hvordan melodierne sandsynligvis blev sunget i Island i den tid manuskriptet blev skrevet – og den første melodi vi hører synges kraftigt og flot af flerstemmigt kor.
Flere melodier på CD'en har lignende historie. Melodi nr. 7, *Sæll er hvör trú af því auðséna fékk*, findes i mange gamle islandske manuskripter. Den stammer fra Frankrig og findes i Geneve-psalteren fra 1562, men i islandske manuskripter findes kun tenorsatsen. Árni Heimir Ingólfsson har her valgt at vise

den franske udgave af melodien, i arrangement fra komponisten Claude Goudimel (1515-1572). Melodi nr. 9, *Blessaður faðir, brjóstið mitt* som oprindelig er af Statious Olthov, ligesom den første på CD'en, vises også ofte på samme måde, dvs. kun tenorsatsen, men den findes også udskrevet firstemmigt i et islandsk manuskript. Det fremgår ikke klart af det som skrives i CD'ens folder, om det er tenorsatsen som synges her eller selve melodien.

Melodi nr. 2 - 6 er sandsynligvis af islandsk oprindelse - nr. 2 står ikke i *Hymnodia*-manuskriptet, men i en anden salmesamling (JS 138 8vo), hvor der findes 14 noterede melodier. Den synges her af en stemme, men er akkompagneret af theorbe og barokcello og får derved en centraleuropæisk klang. Det samme kan siges om melodi no. 3, 5 og 6 - kun melodi nr. 4, *Einka réttlætið*, synges af én kvindestemme og får en klang af ydmyghed og bøn i sin enkelhed. Melodi nr. 6, *Einn herra best eg ætti*, er ret interessant - den synges til en gammel salme som blev skrevet af Hans Thomissøn og findes i hans salmebog sammen med en melodi. Melodien i de islandske bøger er ikke den samme, og den ser ud til at være islandsk.

Derefter følger nogle melodier (8-10) som kommer fra den islandske salmebog fra 1589 eller 1619 og findes også i mange manuskripter. Dette er melodier som oprindelig kommer fra Tyskland og har været velkendte i det 18. århundrede. Melodi nr. 8, *Guð oss sinn lærdóm ljósan gaf,* bruges ofte som melodianvisning - her synges den enstemmigt af sopranerne.

Melodi nr. 11, *Jesú sæti, gleðin gæða*, er den velkendte salmemelodi, *Werde munter mein gemute* af Johann Schop, nu bedre kendt fra Bachs kantate nr. 147, *Herz und Mund und Tat und Leben*. Denne findes i islandske salmebøger, men kun dem der udkom i 1772 og derefter. Man ved faktisk ikke, hvor Guðmundur Högnason kan have den fra - men det er jo muligt, at han har haft adgang til tyske og danske melodibøger.

Den næste melodi, *Heyrið þau tíu heilögu boð, nr.* 12, er en af dem som kun vises som melodianvisning i *Hymnodia sacra*. Den findes i trykte salmebøger og missaler, til en salme af Martin Luther, *Dies sind die heilgen zehn Gebot*. Den blev først trykt i 1524 men er meget ældre, stammer fra det 12. århundrede.

Melodi nr. 13, 14 , 15 og 16 er alle af tysk oprindelse, og synges her alle i de oprindelige korarrangementer. Nr. 13, *Ó Guð minn herra, aumkva mig, (O Herr Gott begnade mich)*, og nr. 14, *Þá Ísrael fór af Egyptó* i udgaver af Hans Leo Hassler, *Beata nobis gaudia*, en af de melodier som ikke findes i *Hymnodia sacra*, men i et andet manuskript fra 1600-tallet, sunget til en melodi af Martin Agricola i Magdeburg, og nr. 16, *Á þér herra, hef ég nú von,* sunget til en gammel tysk folkemelodi.

Melodi nr. 17 - 20 ser også ud til at være af islandsk oprindelse. Den nr. 17, *Ó Drottinn, eg meðkenni mig* findes kun i *Hymnodia sacra* og synges her enstemmigt af én tenor. Melodier nr. 18, *Rís upp Drottni dýrð* og nr. 19, *Lánið drottins lítum mæta*, synges her som tvesang, men i *Hymnodia sacra* er de begge noteret enstemmigt som andre melodier. Tvesangen som stammer fra de samme melodier noteres i et andet manuskript, AM 102 8vo. Melodi nr. 20, *Kvöld er komið í heim*, findes kun i *Hymnodia sacra* og synges her af én sopran akkompagneret af therobe.

Melodi nr. 21 og 22 er meget gamle og stammer fra latinske hymner - nr. 21, *Játi það allur heimur hér (Agnoscat omne seculum)* og nr. 22, *Dagur og ljós þú, Drottinn, ert (Christe, qui lux es et dies)*. Begge findes i den islandske salmebog fra 1589 og 1619 og synges her unisont af kvindestemmer, som giver dem en middelalderlig atmosfære. Den sidste melodi, nr. 23 er *Faðir vor, sem á himnum ert*, det er salmen *Vater unser im Himmelreich* af Martin Luther, til en gammel melodi som oprindeligt har været verdslig, en passende finale i denne sam-

menhæng.
Rækkefølgen på melodierne er åbenbart gennemtænkt. Her findes tyske, franske og gamle latinske melodier som er blevet sunget i mange århundreder i Island i den lutherske kirke, sammen med melodier der har deres oprindelse i Island. CD'en giver god indsigt i islandsk salmesang i det 18. århundrede, den fokuserer ikke udelukkende på det manuskript dens navn kommer fra, *Hymnodia sacra*, men bruger det nærmere som udgangspunkt.

Det står klart at Árni Heimir Ingólfssons formål – dvs. at vise at musikken i Island altid har stået i tæt forbindelse med musik i Europa, også i det 17. og 18. århundrede – er lykkedes. Han har sat islandsk kirkelig musik ind i en europæisk sammenhæng og i den hensigt har han valgt at arbejde sammen med musikere som har indgående kendskab til perioden og han har brugt arrangementer som understreger denne sammenhæng. Ingólfssons hensigt med udgivelsen er ikke at give et korrekt teoretisk eller etnologisk billede af islandsk salmesang, funderet på islandske salmemanuskripter i det 18. århundrede, men måske snarere det helt omvendte.

Ingibjörg Eyþórsdóttir er musikolog og arbejder som programleder ved RÚV, Islands Radio, kanal 1. Hun interesserer sig for islandsk musikhistorie og har blandt andet forsket i gamle islandske salmemelodier. Hun studerer nu islandsk middelalderlitteratur og arbejder med at forbinde disse to forskningsfelter, islandsk musikhistorie og litteratur.

E-mail: ingibjorge@ruv.is

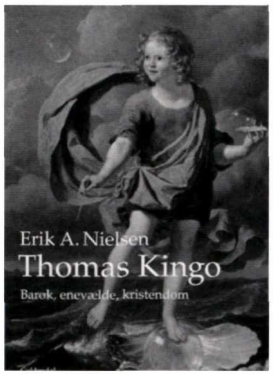

Erik A. Nielsen: *Thomas Kingo. Barok, enevælde, kristendom.*

Gyldendal, 2010.

Anmeldelse af
Jens Brun

Retorik og teologi

I sin Kingo-bog arbejder Erik A. Nielsen i et felt mellem litteraturvidenskab og teologi, som han opdyrker og gør frugtbart for læseren. Der er i barokken virkelig tale om et møde mellem de kunstformer, som litteraturvidenskabsmanden undersøger, og de teologiske tolkninger af evangeliet, som teologen fremhæver. Der er en uløselig sammenhæng mellem de retoriske former, barokdigteren anvender, og så det teologiske budskab, han vil fremføre. De retoriske former skal netop hjælpe ud over et rent dogmemæssigt forhold til forkyndelsen; de skal få troen til at trænge ind i hjertet.

En ren kristen-ideologisk analyse af hans teologi er utilfredsstillende, hvis man nøjes med at tilbageføre denne teologi til reformationens eller ortodoksiens dogmer og generelle forkyndelsesindhold. Formålet med den barokke teologi var præcis det modsatte: at troens indhold skulle forbinde sig med retorikken og ved dens (autoritære?) kræfter indskrives i den troende menigheds sind og hjerter." (s.25)

Troens internalisering er digtets, salmens, mål. Efter at det er fastslået, får vi så en gennemgang af Kingos digtning med en påvisning af de retoriske figurer, som barokdigteren må anvende for at nå dette mål. Der er tale om retoriske greb, som vi i dag nok ville opfatte som krasse, men heldigvis er Kingo ikke kræsen i den forstand, at billederne endelig skal gå med pudret paryk. Der bliver ikke lagt fingre i mellem – derimod hjerte!

Hjertet under pres

Kobberstik og emblemer fra baroktiden anvendes i bogen på bedste vis til at illustrere tidens ideologi. Hvor en psykolog i slang kan kaldes en "hjernevrider", kunne man sige at barokkens teologer putter menneskets hjerte i en vridemaskine: De onde lyster skal presses ud og troen på den treenige Gud skal presses ind. Sanserne, særlig synssans og høresans, skal ombygges til hjerte-veje for troen; barokken stræber mod en uhørt

disciplinering af sanserne. Lykkes denne disciplinering kan der opnås store resultater:

"Den guddommelige, altgennemskuende synsevne kan også vågne som et åndeligt øje i ens egen bevidsthed." (s.320)

Så højt er målet sat. Mennesket kommer i åndelig forstand til at se med Guds øje, og i dette syn fremstår den jordiske virkelighed da som totalt forfængelig og forgængelig, mens hjertets eneste håb og tilholdssted er i Abrahams skød.

Det lyder jo rart – at kunne se med Guds øje. Vejen dertil er dog temmelig besværlig og tornestrøet. Dette nye syn forudsætter nemlig en omvendelse af hele menneskets livsappetit. Ét er, at kristentroen bekæmper de onde lysters appetit, siger dem imod, bekæmper dem, når de vil tage magten. Men barokteologiens mål er anderledes ambitiøst: Det gælder om at forvandle selve den appetit, mennesket besidder overfor dets verden. (s.344) Adams og Evas æbleappetit skal afløses af appetitten efter at nyde Jesus i nadveren:

"For den Morgen-maaltjds Galde
Eva fik ved Slangens list,
Og sig Adam lod befalde
Af dend syndig Æble-qvist,
Har din Søn, dit ævig Ord
Redt en Nadver paa sit Bord
Mod den giftig Slangis Mord." (s.344)

Det ser ud som om denne omvendelse af sanserne og livsappetitten også betyder noget for, hvad digteren overhovedet får øje på og hvad han vil lukke ind i sin digtnings univers. Erik A. Nielsen gør opmærksom på, at hvor der i Kingos "verdslige" digtning er mange fine natursansninger, er der i hans advents- og julesalmer ikke et eneste snefnug! Det er en anden verden, det drejer sig om.

Jeg'et

Får mennesket med Guds og troens hjælp gennem sine andagtsøvelser styr på sanserne og hjertet, så opstår der det, som Erik A. Nielsen kalder "et talende og syngende overjeg". (s.490) Der opstår et Jeg, som har kontrol og som vender al menneskets energi, opmærksomhed og bevidsthed mod det evige. Men dette Jeg er hos barokdigteren/teologen opstået ved en total udradering og forkastelse af det naturlige, givne, sanselige jeg. Her er vi ved et punkt, hvor forskellen i tankegang og synsmåde mellem Kingo og Grundtvig bliver betydelig. Grundtvigs forudsætning er, at der er et naturligt, menneskeligt jeg, som tager form og bliver til en selvstændig personlighed gennem de formende oplevelser og erfaringer, mennesket kommer ud for. Og denne personlighedskerne beholder sin -borgerlige, verdslige – gyldighed og berettigelse hos Grundtvig. Kristeligt går der dom over dette jeg. Det skal vide og tro, at det er forviklet i det onde og har mere af ørkenen udenfor end af Edens have selv i sig. Men at mennesket har en selvstændig personlighed og at mennesket må agere ud fra sine erfaringer og den personlighedsopbyggelse, der sker der i gennem – det er Grundtvigs udgangspunkt, lige så vel som det er Kierkegaards og hele det 19. århundredes. Heraf kommer vanskeligheden i grundtvigianismen: At sammenholde og adskille mennesket i skolen, i oplysningen, hvor det *skal* danne et selvstændigt jeg, for ellers er det en kastebold for alle og enhver – og så mennesket i kirken, hvor jeget må undergå evangeliets dom for at kunne opstå til nyt liv med Jesus påskemorgen. – Kingo og barokken har ingen reservationer, når det gælder om at knægte jeget for at lade det himmelske overjeg overtage styret.

Man kunne spørge, om Kingo ikke på dette punkt egentlig er mere i dialog med vores tid end Grundtvig! Socialpsykologerne og andre, der tager temperaturen på "vor tid", gør jo opmærksom på, at jeg-dannelsen er meget svag. At vi i dag lever

så henrevet i forskellige retninger og i forskellige mediers og sceners og rollers verdener, at vi ikke daner nogen selvstændig, personlig jeg-kerne længere, i hvert fald ikke en kerne, vi selv har noget bevidst forhold til. Så måske er det Kingos model, vi skal følge: Lad os se at få den kristelige andagt, den kristelige udfyldning af alle bevidsthedsformer og sanser sat i fuld gang, så vi besætter huset, før en anden magt gør det! Måske—

Brorson og Grundtvig

Ofte under læsningen af Erik A. Nielsens Kingo-bog har jeg tænkt: Det troede jeg da var Brorsons synsmåde! En af de mange store fortjenester ved denne bog er, at den påviser slægtsskabet mellem barok og pietisme og lægger op til, at vi fra samme forfatters hånd virkelig må ønske os en Brorson-bog!

Forfatteren gør også opmærksom på, hvor meget Grundtvig er influeret af Kingo og hvordan Grundtvig ofte må lade sit helt eget udtryk komme frem gennem en moddigtning til Kingo, som i "Jeg kender et Land" og "Tag det sorte Kors fra Graven".

Tak for bogen!

Anmeldelsen skal slutte med en tak for, at denne bog er blevet til, en tak til forfatteren for denne vældige præstation. Forfatteren har studeret og indlevet sig sådan i sit emne, at han selv formår at udtrykke sig barokt. "Forklarelsens paniske erfaring kan man bedst beskrive som en katastrofe af lyksalighed." (s.430) – En katastrofe af lyksalighed – det er barok, det er modstilling, det er kontrapunkt, det er barok, opmærksomhedsskabende ordkunst!

Jeg siger tak for det i bogen, jeg kan forholde mig til og tænke videre på som præst. Jeg siger også tak for alt det i bogen, som jeg ikke umiddelbart kan bruge til noget: Hans kærlighedsdigte, hans krigs- og kongedigte, hans gravskrifter og begravelsesprædikener. Netop det at der ikke er nogen umiddelbar anvendelse for det gør, at det pludselig dukker op i tankerne på de underligste steder og tidspunkter. – Bogen være hermed på det bedste anbefalet. Kingo og Erik A. Nielsen formår at sætte hjerte og forstand under pres!

Jens Brun har siden 1977 været sognepræst i Gug, som ligger i Aalborgs sydøstlige udkant. Han har skrevet artikler i Præsteforeningens Blad og i Dansk Kirketidende. Fra 2004-07 var han formand for Kirkeligt Samfund. Om salmer har han tidligere skrevet artiklen "Brorson" i Hymnologiske Meddelelser 2003, nr.4, s.279-321. Senest har han kastet sig ud i forlagsvirksomhed og oprettet forlaget Gygja, hvor han i 2010 udgav "Se Støvet kan bære", et skrift om kristologi, samt "Engang var der rutebiler", lokalhistorie fra Østhimmerland.
E-mail: jebr@km.dk

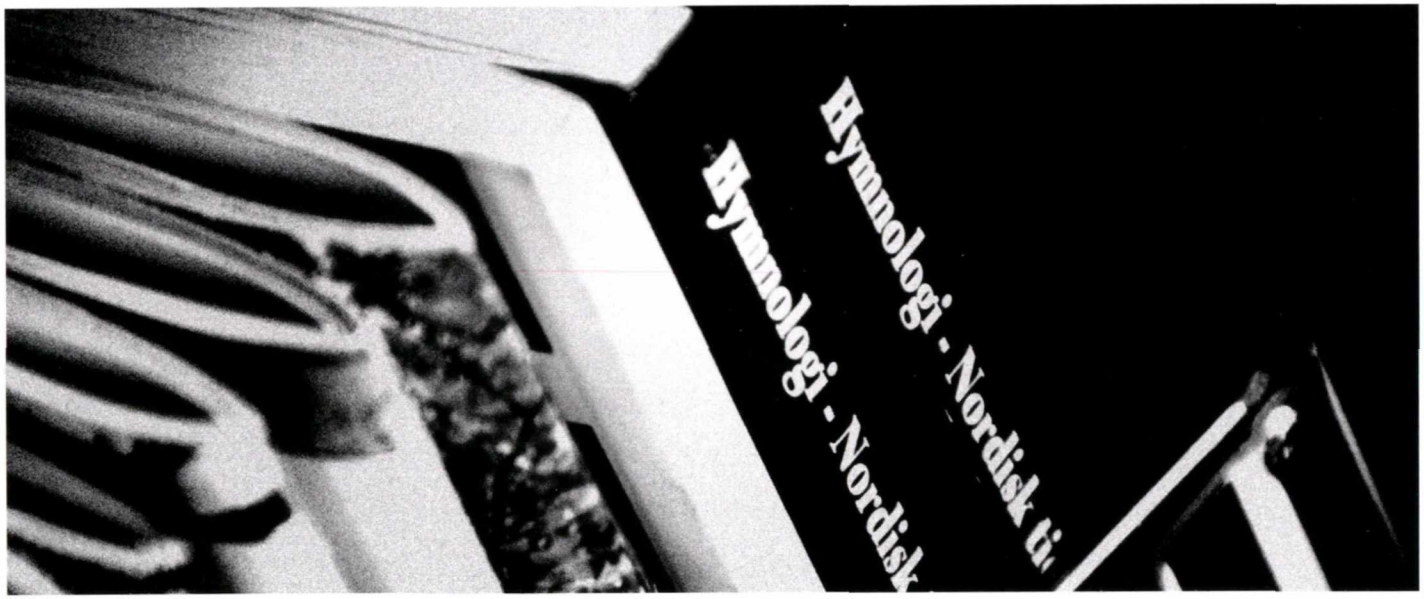

HYMNOLOGI – NORDISK TIDSSKRIFT er en fortsættelse af Hymnologiske Meddelelser, der udkom 1972-2005. Tidsskriftet tilsendes gratis til medlemmerne af Salmehistorisk Selskab, der sammen med Nordhymn står som udgiver. Formand for Salmehistorisk Selskab er adjungeret professor, ph.d. Peter Balslev-Clausen. E-mail: pbc@teol.ku.dk. Ordförande for Nordhymn er professor em., teol. dr. & fil. dr. Sven-Åke Selander. E-mail: sven-ake.selander@teol.lu.se

Abonnement følger automatisk ved indmeldelse i Salmehistorisk Selskab. Kontingentet er 275,-- DKK pr. år. Tidsskriftet udkommer for tiden i to dobbelthefter pr. år, à cirka 100 sider. Henvendelse til sekretariatet: Se kolofonen.

Køb af ældre hefter

Hefter fra indeværende årgang fås ved indmeldelse i Salmehistorisk Selskab.
Hefter fra 2006 til 2010 kan købes hos sekretariatet.
Dobbelthefter: 40,-- DKK + forsendelse
Enkelthefter: 20,-- DKK + forsendelse
Hel årgang: 100,-- DKK inkl. forsendelse.

Hefter fra *Hymnologiske Meddelelser* (1972-2005): spørg Vagner Lund, Center for Kunst og Kristendom, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K. Tlf.: (+45) 35 32 36 23, Caroline Amalie Vej 27, DK-2800 Kongens Lyngby. Telefon privat: (+45) 45 88 48 65. Mailadresser: vlu@teol.ku.dk, bodilvagnerlund@kabelmail.dk.

Deadline for nr. 1|2: 1. marts 2012.

ISSN: 1901-5976

Bladdesign: CHREATIW.dk
Tryk: Specialtrykkeriet Viborg